

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΝΑΟΥΣΑΣ

Δημήτριος Αναστασίου

—■—

Δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ
«Πούπουλο» και τσορμπατζήδων

Εργοστάσιο Λόγγου - Τουρνάλη (1876 - 1936).

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας τη θέση της
πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

—■—

Η Νάουσα του 1910

Φυλάξτε τα τεύχη της «Νιάουστας»

Παλαιά τεύχη μπορείτε να προμηθευτείτε από τα γραφεία του Συλλόγου

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στην αγάπη και το ενδιαφέρον
των συνδρομητών της

Παρακαλούμε να μεριμνήσετε για την ανανέωση
της συνδρομής σας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ-ΚΟ ΣΠΙΤΙ

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας. Τηλέφωνα 24.102 και 22.575

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ-

ΑΠΡΙΛΙΟΣ — ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1995
Έτος 19ο - Τόμος Θ' - Τεύχος 71
Αριθμός ISSN 1106 2118

ΙΔΡΥΤΑΙ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, Οδυσσεύς Ντινόπουλος †

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ελένη Μήτσιαλα - Ζεγκίνη, Λευκή Σαμαρά
Χρήστος Μπαταντζής, Αλέξανδρος Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Διον. Σολωμού 3, Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ
Τηλ. 0332/24.102 & 22.575

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εργοστάσιο Λόγγου - Τουρνάλη (1876 - 1936)
(Φωτογραφία: Τάκη Μπαϊτση)

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Τυπογραφείο Αντώνη Γ. Μαυρογένη
Αγτων. Καμάρα 3 — Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνα 260.140 & 261.747 - FAX 261747

Περιεχόμενα

Ιστορικά — Λαογραφικά

- ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Αποκαλυπτική δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ «πούπουλο» και τσορμπατζήδων κατά τις παραμονές της απελευθερώσεως το 1912 56
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΓΙΑΝΟΥ: Παιδεία και φορείς της στη Νάουσα πριν από το 1822 63
- ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ: Γιαννίσσαρος και Μπούλα (η ιστορία των ονομάτων) 68
- Π. ΦΑΚΛΑΡΗ: ΑΙΓΕΣ — Προσδιορίζοντας τη θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων 70
- ΠΕΤΡΟΥ ΔΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ: Δημήτριος Αναστασίου Ο Ναουσαίος ευεργέτης των Σέρβων - Πως τον ανακαλύψαμε το 1973 78
- ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΥΑΡΗ: Νεοελληνικός διαφωτισμός και Ναουσαίοι συνδρομητές βιβλίων (1783 - 1839). Η σχέση με την εκπαίδευση και την κοινωνία 80
- ΓΚΟΥΤΑ ΑΧΙΛΛΕΑ: Η Νάουσα του 1910 86
- ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Τα πρώτα σχολεία για κορίτσια. Οι πρώτες δασκάλες. 89
- ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΡΤΣΗ: Παλιά παιχνίδια από χαρτί στη Νιάουστα 91

Διάφορα — Γεωργικά

- Ε. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ - Σ. ΗΛΙΑΔΗ - Σ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ: Αναζητώντας το μίτο της Αριόδνης 96
- ΔΗΜΗΤΡΗ ΖΕΓΚΙΝΗ: Οι σεισμοί 98
- ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΥΡΓΙΑΝΝΙΔΗ: Δύο νέοι βελτιωμένοι κλώνοι του υποκειμένου μηλιάς Μ.9: RAJAM 1 (LANCER) και RAJAM 2 (CEPILAND) 101

Αγαπητοί φίλοι της «Νιάουστας»

Καλό καλοκαίρι και καλές διακοπές.

Το καινούργιο τεύχος της «Νιάουστας», θα σας κρατήσει συντροφιά όπως πάντα και αυτούς τους ζεστούς μήνες του καλοκαιριού.

Θα διαβάσετε μία ενδιαφέρουσα αλληλογραφία μεταξύ «Πούπουλο» και «Τζορμπατζήδων» στη Νάουσα του 1912 μέσω των εφημερίδων. το χρονικό «Πώς ανακαλύψαμε τον Ναουσαίο ευεργέτη των Σέρβων Δημήτριο Αναστασίου» και πολλά ιστορικά, λαογραφικά και σύγχρονα θέματα που πιστεύουμε πως θα σας ενδιαφέρουν.

Περιμένουμε τις απόψεις σας, τις συνεργασίες σας και θέλουμε την συμπαράστασή σας ακόμη περισσότερο τώρα που η «Νιάουστα» θα μπει στο 20ο έτος της κυκλοφορίας της.

Καλό Καλοκαίρι

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πολιτ. Εταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΛΕΥΚΗ ΣΑΜΑΡΑ, Πρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αντιπρόεδρος
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γραμματέας
ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ, Ταμίας
ΕΛΕΝΗ ΜΗΤΣΙΑΛΑ - ΖΕΓΚΙΝΗ, μέλος
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗΣ, μέλος
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΤΑΝΤΖΗΣ, μέλος

Διακίνηση περιοδικών
Εμβάσματα - συνδρομές
Λογιστικό Γραφείο
Βαγγελίτσας Δεληχρήστου
Παναγούλη 14. Τηλ. (0332) 25.278
(δίπλα στο ταχυδρομείο)

Τιμή Τεύχους	δρχ	750
Ετήσια συνδρομή Ιδιωτών		3.000
Δήμοι, Κοινότητες, Συνμοί		5.000
Εξωτερικού	δολλάρια	40

Αποκαλυπτική δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ «πούπουλο» και τσορμπατζήδων κατά τις παραμονές της απελευθερώσεως το 1912

Στο φύλλο της εφημερίδας «Μακεδονία» της 13ης Μαΐου 1912 είδε το φως της δημοσιότητας μια ανοικτή επιστολή του Αιγυπτιώτη Νάουσαίου έμπορα αποικιακών Γ. Χατζη Παράσχη προς τον Μητροπολίτη Βεροίας Καλλίνικο

Η δημοσίευση αυτή απετέλεσε την απαρχή μιας επαναζωπύρωσης της διαμάχης μεταξύ πλουσίων και «πούπουλο», που επί σειρά ετών υπέθεσκε στη Νάουσα και προκαλούσε μεγάλη αναταραχή στην κοινοτική ζωή¹.

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, αποτέλεσμα της επιστολής Χατζη Παράσχη υπήρξε μια σειρά διαξιφισμών και αντεγκλήσεων μεταξύ των δυο αντιμαχόμενων μερίδων από τις στήλες των εφημερίδων «Μακεδονία» και «Νέα Αλήθεια» έτσι που έλαβε τη μορφή οξύτατης δημοσιογραφικής διαμάχης.

Χάρης δε στη δημοσιοποίηση αυτής της διαμάχης, έχουμε μια γραπτή αυθεντική πηγή, που απεικονίζει ανάγλυφα την τελευταία, από τις αλληπάλληλες, φάση αναταραχής της κοινοτικής ζωής της πόλεως².

— • —

Η οικογένεια ΧατζηΠαράσχη ήταν παλαιά ναουσαϊκή οικογένεια. Οι τρεις αδελφοί ΧατζηΠαράσχη, Γεώργιος, Επαμεινώνδας και Θεοδόσης, είχαν μεταναστεύσει στην Αίγυπτο, όπου, εμπορεύομενοι, απέκτησαν σημαντική οικονομική ευμάρεια.

Ο ένας από τους τρεις αδελ-

φούς, ο Γεώργιος, το 1912 επισκέφθηκε την πατρίδα του, προκειμένου να τελέσει τους γάμους του με τη Μαργιορίτσα, το γένος Μπέρου.

Του Γιώργου Τουσίμη

Η έκδοση, όμως, της αδείας του γάμου, προσέκρουσε στην άρνηση της Εκκλησίας. Για το λόγο ότι η οικογένειά του, ως προς τις κοινοτικές της υποχρεώσεις, ταμιακώς δεν ήταν τακτοποιημένη, ο Αρχιερατικός Επίτροπος Νεόφυτος αρνήθηκε τη χορήγηση αδείας.

— • —

Για να γίνει πιο καταληπτή η άρνηση του Αρχιερατικού Επιτρόπου, αξίζει να ανοίξουμε μια παρένθεση, που αφορά το τοπικό εκπαιδευτικό και κοινοτικό σύστημα του τέλους του 19ου και των αρχών του αιώνα μας. Διότι, πρόκειται για πολύ αξιοσημείωτο για τα σχολικά χρονικά της υπόδουλης Μακεδονίας φαινόμενο, που, ομολογουμένως, πρέπει να ληφθεί υπόψη από τους μελετητές της παιδείας κατά την Τουρκοκρατία.

Αν και τα σχολεία της Νάουσας δεν είχαν πάγιους κεκτημένους πόρους, εν τούτοις θεωρούντο από το Σύλλογο Διαδόσεως των Ελληνικών Γραμμάτων αυτοσυντήρητα και, ως εκ τούτου, δεν ελάμβαναν ουδεμία επιχορήγηση από το ανεπίσημο αυτό Υπουρ-

γείο Παιδείας του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Δια το λόγο αυτό η Κοινότητα, ήδη το 1880, από τον καιρό δηλαδή που την κοινοτική εξουσία ασκούσε η τάξη των πλουσίων, εθέσπιζε με κοινοτική πράξη διάφορους τρόπους προς συντήρηση των σχολείων. Οι τρόποι αυτοί συνίσταντο κυρίως σε φορολογική επιβάρυνση στην προικοτίμηση, στην παραγωγή των σταφυλών και οίνων, ή σε εισφορές που άπαξ καταβλήθέντες επαγιώνοντο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος εισπράξεως των σχολικών και κοινοτικών πόρων σε περίπτωση αθέτησης της υποχρεώσεως. Σύμφωνα με το παραπάνω κοινοτικό πρακτικό του 1880, από όσους δυστροπούντας είχαν τέκνα στα σχολεία, οι εισφορές εισπράττοντο δια του αποκλεισμού των τέκνων των από τα σχολεία. Από δε τους λοιπούς εισπράττοντο κατά πάσαν ευκαιρία, που οι οφειλέτες είχαν υπόθεση ή ανάγκη από τις κοινοτικές αρχές.

Δυο αποσπάσματα των σχετικών κοινοτικών αποφάσεων έχουν διασωθεί στην υπόψη δημοσιογραφική διαμάχη και βεβαιώνουν την κοινοτική αυτή πρακτική.

Σύμφωνα μάλιστα με τα παραπάνω πρακτικά, είχε αποφασισθεί όχι μόνο η καταναγκαστική είσπραξη των οφειλομένων, αλλά και η απαίτηση τόκων, ακόμη δε και η έκδοση επιτιμίου από τον Μητροπολίτη με την απειλή «εξωεκκλησιασμού».

— • —

Ακριβώς σε αυτή τη θεσμοθετη-

μένη κοινοτική πρακτική περί δυστροπούτων και μή τακτοποιημένων ταμιακώς ενέπιπτε η περίπτωση Γ. ΧατζηΠαράσχη. Δηλαδή ο ΧατζηΠαράσχος δεν είχε καταβάλει τις υποχρεώσεις του από φορολογική επιβάρυνση και επίπλεον καθυστέρουσε την παγιωμένη τρίλιρη εισφορά της οικογενειάς του.

Αντί δε να τακτοποιηθεί ταμιακώς και έτσι να λάβει την άδεια, έσπευσε να καταγγείλει με ανοικτή επιστολή στην εφημερίδα «Μακεδονία» της 13ης Μαΐου 1912 τον Μητροπολίτη Βεροίας Καλλίνικο, που ηνείχετο ένα τέτοιο Κοινοτικό STATUS στη Νάουσα και να δηλώσει ότι δεν πρόκειται να καταβάλει τις υποχρεώσεις του, διότι δεν έχει εμπιστοσύνη στη κοινοτική διαχείριση του Κ. ΧατζηΜαλούση.

— ☆ —

Όσο καιρό η κοινοτική εξουσία θρискόνταν στα χέρια του «πούπουλο», η τάξη των πλουσίων Ναουσαίων επεδίωκε με κάθε τρόπο να θρискεται σε διαρκείς προστριβές με το Κοινοτικό Συμβούλιο. Προσπαθούσε να δημιουργεί οξύτητα και «εμπόλεμη» μεταξύ των κατάστασης, ούτως ώστε να δικαιολογείται η μή καταβολή των κοινοτικών των υποχρεώσεων..

Δυσχεραίνοντες το κοινοτικό έργο και δυσφημίζοντας τους κοινοτικούς άρχοντες, πίστευαν ότι θα τους εξαναγκάσουν εις παραίτηση.

Η λυσσώδης αντιπάθειά των προς το «πούπουλο» και η επίμονη άρνηση των κοινοτικών των υποχρεώσεων έχει διασωθεί σε ένα δημοσίευμα του Κ. ΧατζηΜαλούση, όπου αναφέρεται η περίπτωση φράση των: «Τί θα κάμει ο ΧατζηΜαλούσης; Τί ημπορεί να μας κάμει; Εμείς δεν δίδουμε

πεντάρα».

Η περίπτωση ΧατζηΠαράσχη, ως προερχόμενου από τη τάξη τους, τους παρείχε την κατάλληλη ευκαιρία δια την δημιουργία νέων αντιπαραθέσεων και έσπευσαν να την εκμεταλλευθούν.

Με τη βοήθεια του ναουσαϊκού λόμπυ της Θεσσαλονίκης, δημοσίευσαν την προκλητική διαμαρτυρία του ΧατζηΠαράσχη στην εφημερίδα Μακεδονία, η οποία, όπως προανέφερα, απετέλεσε την απαρχή μιας νέας αναζωπυρώσεως.

Το ότι, δε, χρησιμοποίησαν τον ΧατζηΠαράσχη ως ενεργούμενό τους φαίνεται και από το λεγόμενο τότε σκωπτικά στη Νάουσα λαϊκό απόφθεγμα: «οι τσορμπατζήδες έρραψαν το γαμήλιο ένδυμα και το έδωκαν στο γαμβρό να το φορέσει».

— ☆ —

Η άρνηση εκ μέρους της παρατάξεως των πλουσίων της καταβολής των κοινοτικών υποχρεώσεων, πράγματι, δυσχέραινε τη λειτουργία των σχολείων και τα κοινοτικά πράγματα, διότι αντιπροσώπευε πολύ υψηλό ποσοστό των κοινοτικών πόρων.

Αρκεί να σημειωθεί ότι 32 οικογένειες πλουσίων, οι πλέον μεγαλοδωρηταί της Κοινότητας, αρνούνται την καταβολή. Για να γίνει δε αντιληπτό το μέγεθος των διαφευγόντων, ένεκα της αρνήσεως των πόρων, αναφέρουμε τις εκκρεμείς υποχρεώσεις 11 πλουσίων, τις οποίες εξαναγκάστηκαν να τις καταβάλουν διότι αποκλείσθηκαν τα τέκνα των από τα σχολεία: Αφοί Κοκκίνου γρ. 500, Αφοί Π. Σεφερτζή γρ. 300, Γ. Τουρπάλη γρ. 600, Νικ. Πλατσούκας γρ. 500, Γ. Λόγγος γρ. 300, Αγγελάκης Μ. Αγγελάκης γρ. 300, Γ. Μπουτάρης γρ. 300, Δημ. Πεχλιβάνος γρ. 225, Γρηγ. Πετρίδης

γρ. 150, Σταύρος Λαναράς γρ. 150 και Σπ. Λαναράς γρ. 75.

— ☆ —

Η δεδικοιολογημένη, λοιπόν, άρνηση του Αρχιερατικού Επιτρόπου Νεοφύτου, έδωσε το έναυσμα για να αρχίσει η παραπάνω οξύτατη διαμάχη μεταξύ «τσορμπατζήδων» και «πούπουλο» η οποία μεταφέρθηκε και διεξήχθη από τις στήλες του τύπου της Θεσσαλονίκης.

Διότι, όπως ήταν επόμενο, η δημοσίευση του «λιθέλλου» ΧατζηΠαράσχη προκάλεσε την απεπιθέση του «πούπουλο», που εκδηλώθηκε με δημοσιεύματα του «Ούτις» - Σταύρος Χωνός και του «Αμερόληπτου» - Κ. ΧατζηΜαλούση στην εφημερίδα «Νέα Αλήθεια» της Θεσσαλονίκης.

Έτσι, λοιπόν, χάρις στα δημοσιεύματα και τα αντιδημοσιεύματα που είδαν το φως της δημοσιότητας, έχουμε ανάγλυφη την εικόνα και την όψη της πολυτάραχης Νάουσας λίγο πριν την απελευθέρωση του 1912.

Στην επιστολή ΧατζηΠαράσχη αντικατοπτρίζεται πλήρως η κομματική και κοινωνική εμπάθεια των «τσορμπατζήδων» κατά του «πούπουλο». Φαίνεται ανάγλυφα, κυρίως από την υβριστική φρασολογία της, η οποία ασφαλώς ήταν το τρέχον λεξιλόγιο των πλουσίων κατά του «πούπουλο». Την διοίκηση του «πούπουλο» αποκάλουν «τραγελαφικό δεσποτισμό», «ειδεχθή φαυλοκρατία», «ακατανόμαστο και φαύλο σύστημα» και «οχλοκρατία υπό σημαία δήθεν σοσιαλιστική και λαϊκή».

Εξίσου υβριστικά χαρακτηρίζει και τον ιδεολογικό προσανατολισμό του «πούπουλο» και τον ηγέτη του Κ. ΧατζηΜαλούση. «Υπό σημαία δήθεν σοσιαλιστική και λαϊκή και με σημαιοφόρο και αρχηγό επιτήδειο άνθρωπο και της

ελαχίστης μορφώσεως και αξιοπρεπείας στερούμενου, γράφει ο ΧατζηΠαράσχος στο λιβέλλό του, τον οποίον, εις πρώτην συνάντησιν πᾶς εχέφρων ήθελε αντιληφθεί ως πάσχοντα από ψύχωσης του να πλανά και να πλανάται, διότι ομιλεί περί σοσιαλιστικών ιδεών και λαϊκής κυριαρχίας με ασυναρτήτους φράσεις και με μεμιασμένους λέξεις, τις οποίες ούτε να προφέρει καλώς δύναται».

Στη συνέχεια καλεί τον Μητροπολίτη Καλλίνικο να απαλλάξει τη Νάουσα από τον ασυνάρτητο τύπο του νεώτερου ελληνισμού τον οποίον σημειωτέον εξέλεξε η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων.

— ☆ —

Η επιστολή ΧατζηΠαράσχη, σύμφωνα με τη φήμη ότι οι πλούσιοι του ράψαν και του φόρεσαν το γαμβριάτικό του κουστούμι, στην πραγματικότητα ήταν το φερέφωνο των πλουσίων με το οποίον διαγραφίδος ΧατζηΠαράσχη διεδύλωναν δημόσια την μήνιν των κατά του Καλλινίκου.

Ενοχλούντο διότι ο Μητροπολίτης, ακολουθώντας το παράδειγμα των προκατόχων του και, κυρίως συμμορφούμενος με τους κανονισμούς του κοινοτικού θεσμού, δεν δέχθηκε να διαφενεύεται από τους πλουσίους, παρά εντάχθη με το μέρος της δεδηλωμένης πλειοψηφίας.

Παρά τους κανονισμούς, όμως, οι πλούσιοι επρόβαλαν την παράλογη απαίτηση, ακόμη και δημοσίως, ο δεσπότης να μην αναγνωρίσει τη νόμιμα εκλεγμένη κοινοτική αρχή, να ταχθεί με το μέρος των και να διορίσει από την τάξη τους κοινοτική αρχή εξ οφφικίου.

Κυρίως, τον εμέμφοντο διότι, επεκύρωσεν μή αρεστόν εις αυτούς κοινοτικό κανονισμό, παρότι

αυτός ψηφίσθηκε από την πλειονότητα των κατοίκων.

Στη κυριολεξία, αμφισβητούσαν την εγκυρότητα κανονισμού που τον ψήφισαν 631 άτομα εντός του χώρου του Νηπιαγωγείου και άλλα 309 στον περίβολο, με την προσέλευση μάλιστα στη συνέλευση και αρκετών «τζορματζήδων»¹.

Σημειωτέον, δε, ότι ο κανονισμός αυτός ήταν καρπός μακρόχρονης και υπεύθυνης επεξεργασίας Η συντακτική εργασία άρχισε το 1908 από δεκάδα επιτρόπων. Κατόπιν, επί Μητροπολίτου Λουκά, τον επεξεργάσθηκε μικτή εξαμελής επιτροπή και τελικά επικυρώθηκε το 1912 επί Καλλινίκου.

Επίσης, οι πλούσιοι δια της επιστολής ΧατζηΠαράσχη εκτοξεύουν κατά του Καλλινίκου τη μομφή της φιλοχρηματίας. Τον κατηγορούν ότι ένεκα της φιλοχρηματίας του είναι με το μέρος του λαϊκού κόμματος του «πούπουλο», το οποίον του σύζησε τη μητροπολιτική επιχορήγηση από 80 σε 120 οθ. λίρες, για να τον έχει όργανό του.

— ☆ —

Με τη βοήθεια και θάσει των κοινοτικών πρακτικών, ο «Αμερόληπτος» Κ. ΧατζηΜαλούσης αποδεικνύει πόσο ανυπόστατες και αβάσιμες ήταν οι μομφές που απέδιδαν στον Μητροπολίτη Καλλίνικο.

Σύμφωνα με πρακτικό της 14ης Σεπτεμβρίου 1892, το τότε κοινοτικό συμβούλιο, που απαρτιζέτο αποκλειστικά από αντιπροσώπους της τάξεως των πλουσίων, ενέκρινε ως ετησία μητροπολιτική επιχορήγηση το ποσόν των 4.000 γροσίων, ανά 1000 γρόσια κατά ενορία.

Επιπλέον, δε, αναφέρει ο «Αμερόληπτος» -Κ. Χατζημαλούσης, παραθέτοντας απόσπασμα άλλου

πρακτικού, ότι, επειδή αργότερα το 1906, παρατηρήθηκε καθυστέρηση και ανωμαλία στην καταβολή του μητροπολιτικού χορηγήματος, συνήλθαν υπό την προεδρίαν του Αρχιερατικού Επιτρόπου παπαθανάση, οι κοινοτικοί άρχοντες: Ν. Πλατσούκας, Σ. Αρμπατζής, Γ. Λαναράς, Χρ. Λαναράς, Δ. Τρόμπakas, Δ. Βογιατζής, Χρ. Κολτσάκης, Δ. Πechλιθάνος, Δ. Σούγγαρης, Γ. Πετρίδης και Θ. Τσιάρας και απεφάσισαν, όπως η είσπραξη του μητροπολιτικού χορηγήματος γίνεται στο ακέραιο από τους επιτρόπους των 4 ενοριών και μάλιστα ανά τριμηνία να καταβάλλεται το ανάλογο ποσόν.

Δηλαδή, ενώ η ίδιοι οι «τζορματζήδες» κατά το διάστημα της δικής τους διαχείρισης επιχορηγούσαν τον Μητροπολίτη πλουσιοπάροχα με 4.000 γρόσια, βέβαιον όντες, ότι, εφόσον αυτοί κρατούσαν την εξουσία, ο Μητροπολίτης είναι με το μέρος των, τώρα που η εξουσία περιήλθε στα χέρια του «πούπουλο», θεωρούν τη μειωμένη επιχορήγηση μέσον για να τον κρατούν υποχείριο.

— ☆ —

Τόση ήταν η εμπάθεια των «τζορματζήδων» ώστε δεν δίστασαν να προβούν και εις την παρακάτω αντεθνική πράξη:

Κατεχόμενοι από το σύνδρομο του κοτζαμπαδισμού, απείλησαν τον Μητροπολίτη ότι θα τελέσουν τη στέψη με εξαρχικό ιερέα. Βέβαια αυτή η πράξη ήταν εθνικά ασυμβίβαστη για την εποχή εκείνη των γνωστών εθνικών ανταγωνισμών στη Μακεδονία.

Πράγματι, ο εγκατεστημένος στην Έδεσσα Ναουσαίος βιομήχανος Ηρακλής ΧατζηΔημούλας τους συνέστησε εξαρχικό Έδεσσαίο ιερέα. Αλλά, ο συγκεκριμέ-

νος ιερέας αρνήθηκε να τελέσει το μυστήριο σε ξένο έδαφος, διότι, κατά τους κανόνες της Εκκλησίας θα είχε κανονικές συνέπειες. Πρότεινε, όμως να τελέσει το μυστήριο στη Μονή Προδρόμου, που θεωρείτο έδαφος της Μητρόπολης Βοδενών, καθότι η Μονή αυτή ανήκε τότε στη Μητρόπολη Βοδενών.

Τότε ο ΧατζηΠαράσχος κάλεσε ένα γέροντα ιερέα, παυμένο λόγω γήρατος και μέθης και κρυφά τέλεσε τη στέψη μέσα στην κατοικία του, χωρίς εκκλησιαστική άδεια.

Μια τέτοια καταπάτηση των κανόνων της Εκκλησίας δημιούργησε μεγάλο σκάνδαλο και αντιμετωπίστηκε από τον Μητροπολίτη Καλλίνικο με ανάλογη αυστηρότητα. «Εκήρυξε το γάμο άκυρο και αφώρισε με εξωεκκλησιασμό» όχι μόνο ιερέα και στεφθέντες, αλλά και όσους παρέστησαν στην τελετή.

— ✠ —

Μετά το δεύτερο λιβελλογράφημα του ΧατζηΠαράσχη, εμφανίστηκε στο πλευρό του επωνύμως ο Σπ. Λαναράς, καταχωρώντας επιστολές του στην εφημερίδα «Μακεδονία».

Από τις ανασκευές του «Αμερόληπτου» -Κ. ΧατζηΜαλούση βλέπουμε ότι η δημοσιογραφική διαμάχη κατέληξε σε προσωπικό επίπεδο. Δια να αποδείξει ο «Αμερόληπτος» -Κ. ΧατζηΜαλούσης την αναξιοπιστία και την ανυποληψία του λιβελλογράφου, αναφέρει, λόγου χάριν, ότι αυτός ήταν ο υποκινητής των ταραχών που αναστάτωσαν την Νάουσα κατά την προηγούμενη φάση. Δηλαδή ήταν εκείνος που πρωτοστάτησε, με την άδεια του Ιεροδικόνου Πολυκάρπου, κατά τη θιαία κατάληψη του ναού του Αγ. Γεωργίου και ο δράστης της δι-

άρρηξης της θύρας του ναού του Αγίου Μηνά, που αναφέραμε στο πρώτο μέρος της εργασίας «Εκκλησία και «πούπουλο»».

Μάλιστα, όπως αναφέρει ο «Αμερόληπτος» -Κ. ΧατζηΜαλούσης, δια τη διάρρηξη του ναού καταδικάστηκε με άλλους οκτώ συνεργάτες του σε φυλάκιση ενός μηνός, παρά την ομολογία του ότι διέρρηξε τη θύρα επειδή ησθάνετο την ανάγκη να εισέλθει και να προσευχηθεί.

Επίσης, τον κατηγορεί ότι καταχράστηκε την αξία 110 οθωμ. λιρών περιουσία του «Αναμορφωτικού Συνδέσμου» και ότι για το λόγο αυτό εξεδόθη καταδικαστική απόφαση της Δημογεροντίας.

Επιπλέον, τον κατηγορεί για ατασθαλίες στη διαχείριση και την απόδοση της δεκάτης που όφειλε να παραδώσει στον εξάδελφό του Σταύρο Λαναρά, για λογαριασμό του οποίου είχε αναλάβει τη συγκέντρωση.

Συμπληρώνει δε το κατηγορητήριο του ο «Αμερόληπτος» -Κ. ΧατζηΜαλούσης με τη δήλωση ότι αναφέρεται μόνο στις εξακριβωμένες και καταδικασμένες με δικαστικές αποφάσεις πράξεις του.

— ✠ —

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι κατηγορίες κατά του Σπύρου Λαναρά είναι αρκετά σοβαρές και ως θιγόμενος, δεν βλέπουμε να τις ανασκευάζει, αν και ήταν λαλίστατος κατά τα άλλα.

Απαντάει μόνο υβριστικά, αποκαλώντας την εναντίον του αρθρογραφία «εμετόγραφο λογογραφία» και «αναλατόγραφο». Μάλιστα οι μεταξύ τους διαξιφισμοί έλαβαν και έμμετρη σατιρική διάσταση. Ο Σπύρος Λαναράς αναφωνεί σε ένα λιβελλογράφημά του:

Πώς θέλησες να ξεπλυθείς με τον κύρ Δηλικάνη όστις δια το πείσμα του τόσο κακό μας κάνει.

Ο δε Κ. ΧατζηΜαλούσης απαντά εξίσου καυστικά και έμμετρα: Χαίρε, Σπύρο, στιχουργέ. Γειάσου, φίλε μου, κλεινέ. Έρ, μπερλέρ, Σιφίρ ντερλέρ και εις το φρενοκομείο σε θαλέρ.

— ✠ —

Στο πλευρό του ΧατζηΠαράσχη εμφανίστηκε επωνύμως από τις στήλες της Μακεδονίας και ο ΧατζηΑναστάσης Σπάρτης.

Ο ΧατζηΣπάρτης διαμαρτυρήθηκε διότι ο ΧατζηΠαράσχος αφωρίστηκε για 3 «ψωρολίρες». Τον διέψευσε, όμως, επωνύμως ο οικονόμος της Μεταμορφώσεως ιερέας Νικόλαος, ο οποίος δήλωσε δημοσίως ότι ο δεσπότης Καλλίνικος δεν ενδιαφέρθηκε για το πόσα χρωστάει ο ΧατζηΠαράσχος. Δεν τον ενδιέφερε δηλαδή το χρήμα. Επάταξε την εκκλησιαστική παρανομία που συνίστατο σε στέψη άνευ αδείας και με παπά «πεπαυμένο».

Στο δημοσίευμα διευκρινίζεται και το ζήτημα της οφειλής ή όχι του ΧατζηΠαράσχη προς την Κοινότητα. Αποδεικνύεται ότι τόσο ήταν η εμπάθεια των πλουσίων κατά του «πούπουλο», ώστε δεν διστάζουν ακόμη και δημοσίως να προθούν σε ψευδολογίες.

Σε δεύτερη, λοιπόν, επιστολή του ο ΧατζηΠαράσχος δήλωσε: «ποτέ, ουδέ πώποτε, ουδαμού ουδέποτε ουδαμώς» από τριακονταετίας, αφ' ότου λείπει από τη Νάουσα, επ' ουδενί λόγω και εν ουδεμία περιστάσει έδωκε καμμία συνδρομή υπέρ των σχολείων.

Φαίνεται όμως ότι ο ΧατζηΠαράσχος δεν υπήρξε τόσο αδιάφορος προς την πατρίδα του. Διότι διαφεύδεται από Πρακτικό της Ι. Μητροπόλεως (Νο 34 από 7.5.

1904), σύμφωνα με το οποίο εκπλήρωσε στον ταμία Δ. Σούγγαρη την εκ 3 οθωμ. λιρών ετησία συνδρομή του υπέρ των σχολείων.

— * —

Οι Νάουσαίοι της Αιγύπτου, με αναφορά της Αδελφότητάς των προς την Ελληνική Πρεσβεία Κων)πόλεως, ανεμίσθησαν και αυτοί στα κομματικά πράγματα της πατρίδας των⁵.

Στην αναφορά των εκτρέπονται σε πρωτοφανείς ύβρεις κατά του «πούπουλο», το καταγγέλλουν ως «κόμμα δήθεν σοσιαλιστικό και οχλοκρατικώς μαινόμενο κατά των οικοκυραίων», χαρακτηρίζουν τον Μητροπολίτη Καλλίνικο «άνθρωπον φύσει παραφόρου χαρακτήρος» και ζητούν την ενεργό επέμβαση της Πρεσβείας υπέρ, εννοείται, της τάξεως των πλουσίων.

Η αναφορά κοινοποιήθηκε προς τον Πρόξενο της Θεσσαλονίκης

και προκάλεσε μια μακροσκελή απάντηση προς την Πρεσβεία εκ μέρους του Προξένου εις την οποία διεκτραγωδεύεται η κατάσταση στα κοινοτικά πράγματα της Νάουσας.

Ο Πρόξενος αναφέρεται μεροληπτικά υπέρ των πλουσίων και δεν αποκρύπτει την αντίθεσή του προς το «πούπουλο» και τον Μητροπολίτη Καλλίνικο.

Σαν μόνη λύση, για να επέλθει κάποια ύφεση, ο Πρόξενος προτείνει τη σύσταση διαμεσολαθητικής επιτροπής μεταξύ των δυο παρατάξεων εξ εγκρίτων Θεσσαλονικέων, η οποία κατά τη γνώμη του θα εγίνετο αποδεκτή και από τις δυο πλευρές.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν πληροφορίες αν έγινε αποδεκτή η πρόταση αυτή και αν λειτούργησε η επιτροπή.

Πάντως, λίγους μήνες μετά ε-

πήλθε η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τον τουρκικό ζυγό και σύμφωνα με την ορθότατη άποψη του Στ. Αποστόλου τα κοινοτικά της Νάουσας έλαβαν άλλη μορφή πάλης και στόχων ανταποκρινομένων προς τις διαμορφωθείσες νέες κοινωνικές, πολιτικές κλπ. συνθήκες⁶.

— * —

Παρουσιάσαμε, δάσει μιας δημοσιογραφικής διαμάχης, την κοινωνική και κοινοτική όψη της προαπελευθερωτικής Νάουσας, όπως βγαίνει από τη διαμάχη μεταξύ πλουσίων και «πούπουλο» που προήλθε εξ αιτίας των γάμων του ΧατζηΠαράσχου.

Πάντως, η διαμάχη αυτή είναι περισσότερο μια ιδεολογική και λιγότερο κοινωνική διαμάχη, που αξίζει να μελετηθεί βαθύτερα από ειδικούς ερευνητές της Κοινωνικής Ιστορίας.

Πηγαί — Βοηθήματα

1. Συνολική αρθρογραφία περί «πούπουλο», Βλ. Στέργιου Αποστόλου: «Πτυχές από την Ιστορία των παραταξιακών αντιπαραθέσεων στη Νάουσα 1671-1918» σ. 238-349.

2. Προς αποφυγή συνεχών παραπομπών στα ίδια δημοσιεύματα, παραπέμπουμε για τους ενδιαφερομένους στο Φάκελλο του Αρχείου του περιοδικού «Νιάουστα» με ένδειξη «Λαϊκός Σύνδεσμος-πούπουλο», όπου υπάρχουν φωτοτυπίες όλων των δημοσιευμάτων των εφη-

μερίδων «Μακεδονία» και «Νέα Αλήθεια».

3. Κείμενο Κοινοτικού Κανονισμού, Βλ. Μπουχάγιερ Χρ.: «Ο κανονισμός της Ελληνικής Ορθόδοξου Κοινότητας Νάουσας», περ. «Νιάουστα» τεύχος Νο 12, 13, 14.

4. Γ. Τουσίμη: «Εκκλησία και πούπουλο» «Ο ρόλος του Ιεροδικείου Πολυκάρπου στη διαμάχη Λαϊκού Συνδέσμου (πούπουλο) και τσορμπατζήδων», περ. «Νιάουστα» τ. 69 σ. 168-172.

5. Έγγραφο Μακεδονικής Αδελφότητας εν Καίρω ο Μέγας Α-

λέξανδρος προς Πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως από 1/14 Ιουνίου 1912, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Προξενείο Θεσσαλονίκης Νο 3112 από 26 Ιουλίου 1912, έγγραφο Προξενείου Θεσσαλονίκης προς Πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως Νο 628/10.7.1912. Επίσης Βλ. Χρ. Μπουχάγιερ: Τρία δοκουμεντα από τη δράση του «πούπουλο», περ. «Νιάουστα» τ. 10.

6. Όπου παράγραφος 1, σελ. 349.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΠΡΙΝ

ΑΠΟ ΤΟ 1822 Ανακοίνωση στο συνέδριο «Ο Βόρειος Ελληνισμός» του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» 17-20/12/92

Δ' ΜΕΡΟΣ (Τελευταίο)

Δ. Δάσκαλοι και λόγιοι στα σχολεία της Νάουσας

Α'

Το σύνολο, λοιπόν, των κοινωνικών συνθηκών στη Νάουσα ευνόησε την καλλιέργεια της εκπαίδευσης και, φυσικά, την παρουσία φερών της, οι οποίοι μάλιστα α) να θέλουν και β) να έχουν τις προϋποθέσεις να κρατήσουν αναμμένη τη φλόγα της καλής εκπαίδευσης στην κοινωνία της πόλης αυτής.

Ελληνικά σχολεία στη Νάουσα προφανώς υπήρξαν από τις αρχές του 18^{ου} αι. που ιδρύθηκε, ενόψει, μάλιστα, και των ευμενών συνθηκών που θρέφθηκε σε κοινωνικό επίπεδο ήδη από τον πρώτο οικισμό της, όπως παραπάνω σημειώνουμε. Ωστόσο, διαφόρων ειδών μαρτυρίες για την ύπαρξη και λειτουργία σχολείων στη Νάουσα αναφέρονται μόλις στις αρχές του 1700⁷⁹, ενώ επίσης στην ίδια εποχή αναφέρεται η παρουσία ικανών λογίων και δασκάλων.

Οι δάσκαλοι στα σχολεία της Νάουσας είχαν κάθε λόγο να θέλουν να εργασθούν, εκεί, αφού το σύνολο των συνθηκών εργασίας ήταν στη Νάουσα ιδιαίτερα ευνοϊκό (περισσότερες κοινωνικές ελευθερίες, αμιγής ελληνικός πληθυσμός, οικονομική ευμάρεια, καλή σμοιδή της εργασίας του δα-

σκάλου, πολύς μαθητικός πληθυσμός κλπ.). Πάντως και σε αυτό το καθεστώς πρέπει να δεχθούμε, ότι τα σχολεία και στη Νάουσα αντιμετώπιζαν, κάποτε, διδακτικές δυσκολίες. Τούτο συνδέεται σε αρκετό βαθμό με τις μετακινήσεις των δασκάλων. Η εποχή ίσως να ευνοούσε και, πάντως, δεν αποθάρρυνε τις μετακινήσεις αυτές. Θα έλεγε, μάλιστα κανείς, ότι ήταν, σε ορισμένες νεώτερες εποχές, μόδα η μετακίνηση δασκάλων. Λόγοι της;

Επισκέψεις στον ελεύθερο δυτικό κόσμο για εκπαιδευτικές θελήσεις, διεύρυνση σπουδών μέσω παρακολούθησης της διδασκαλίας γνωστών λογίων σε πόλεις της Ευρώπης, αλλαγή σχολείου για απόκτηση καλύτερων αποδοχών, επιδίωξη διδασκαλίας σε πιο φημισμένα σχολεία ή εκπαιδευτικά κέντρα κ.ά.⁸⁰. Γενικά, πάντως, η μετακίνηση ενός δασκάλου άφινε ένα κενό, λιγότερο ή περισσότερο δυσαναπλήρωτο⁸¹.

Β'

Η Νάουσα, ενάψει περιπτώσεων, έχει να επιδείξει πληθώρα δασκάλων, Ναουσαίων και άλλων, που εργάστηκαν στα σχολεία, της και βοήθησαν την παιδεία στο χώρο της. Η προσφορά τους είναι αξία κάθε επαίνου, αφού με ενδιαφέρον «επεδόθησαν εις την καλλιέργειαν των γραμμάτων και την διανοητικήν και ηθικήν μόρφωσιν

των Ναουσαίων»⁸², αφενός, και επέτυχαν ώστε «η κατάσταση (σ. Σ. της παιδείας) μέχρι του 18^{ου} αι. να είναι ανθηρά» και «τα εκπαιδευτήρια της Ναούσης ουδαμώς να υπολείπονται των περίεργων πόλεων»⁸³, αφετέρου, μολονότι μάλιστα επρόκειτο και για μεγαλύτερα αστικά κέντρα, όπως η Βέροια. Στο γενικό πάντως καθεστώς της παιδείας στη Νάουσα είναι «αδύνατο να μη συνετέλεσαν και οι διάδοχοι του Οσίου Θεοφάνους»⁸⁴.

Ωστόσο, ένα ουσιώδες ιστορικό δεδομένο είναι η ολοσχερής κατα-

Του
Γεωργίου Στ. Βαγιανού
Δρ. Θ., Δρ. Φ

στροφή της πόλεως με όλα τα αρχεία της στα 1822 από τον Αδού Λουβούτ. Από το άλλο μέρος υπάρχει παραμέληση εγκαίρου συλλογής και διατήρησης μαρτυριών, εγγράφων κ.ο. αναφερομένων στην παιδεία στη Νάουσα⁸⁵. Αυτά, όπως είναι αυτονόητο, δυσκολεύουν ή καθιστούν κάποτε την ύπαρξη σήμερα στη διάθεσή μας σαφών πληροφοριών για τα σχολεία και τους δασκάλους της Νάουσας.

Από πλευράς μας και για τις ανάγκες του άρθρου αυτού επισκεφθήκαμε τη Θεσσαλονίκη, τη Βέροια και τη Νάουσα, αναζητώντας πληροφορίες, πηγές, θι-

βλαιογραφία και αρχεία. Το σύνολο των εμπειριών και ιδίως των προφορικών πληροφοριών περιλαμβάνεται εδώ. Απογοητεύει, ωστόσο, η απουσία πολιτιστικών πληροφοριών και πληροφοριών ή τεκμηρίων για την παιδεία, τα σχολεία και τους δασκάλους στη Νάουσα πριν από το 1822. Βεβαίως, όπως και στην αρχή αυτού του άρθρου σημειώσαμε, υπάρχουν και τα οθωμανικά Αρχεία, όπως και τα Αρχεία δυτικών χωρών. Τα πρώτα λόγω της σχέσεως με τη διοίκηση του Κατακτητή, τα δεύτερα λόγω ανταποκρίσεων επισκεπτών πάσης φύσεως όπως διπλωματών, αξιωματικών, πρακτόρων κλπ. όπως και η περίπτωση του βρετανού W. M. LEAKE (βλέπε παραπάνω), είναι βέβαιο, ότι πρέπει να ερευνηθούν κάποτε με επίκεντρο ενδιαφέροντος τη Νάουσα προ του 1822, καθώς και την παιδεία και τους φορείς της εκεί και τότε.

Γ'

Αναγκαστικά λοιπόν εμείς περιοριζόμαστε να κατατάξουμε εδώ και παρουσιάσουμε πιο συστηματικά τους δασκάλους και λογίους της Νάουσας, όσους η βιβλιογραφία προσφέρει:

1. Θεοφάνης ο Ναουσαίος:

Υπήρξε μοναχός και δάσκαλος. Δίδασκε σε διάφορα σχολεία της Νάουσας κατά το 1760, και είναι ο ίδιος που στα 1764 εξέδωσε στη Βενετία «Ακολουθία του Οσίου και θεοφόρου πατρός ημών Θεοφάνους του νέου, ασκητού και θαυματουργού, του ασκήσαντος εν τω όρει της περιφήμου πόλεως Ναούσης, του εξ Ιωαννίνων». Η Ακολουθία αυτή συνοδεύεται και από «Μεγαλυνάρια εις τον αγ. Θεοφάνην»⁸⁴, και εκδόθηκε από τον επίσης Ναουσαίο Πολύκαρπο Παπαδημητρίου.

2. Γ. Σπανόπουλος:

Δάσκαλος στα σχολεία της Νάουσας στα 1760. Καταγόταν από τη γειτονική Κοζάνη. Δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες γι' αυτόν⁸⁵.

3. Δημήτριος Ανασιώτης:

Δάσκαλος στη Νάουσα στα 1762. Καταγόταν από τη Νάουσα και υπήρξε μαθητής του Γ. Σπανόπουλου εκεί. Διαδέχθηκε στα 1762 το Ναουσαίο μοναχό Θεοφάνη στη διδασκαλία⁸⁶. Άλλες πληροφορίες γι' αυτόν ελλείπουν⁸⁷.

4. Αμφιλόχιος Παρασκευάς:

Δίδασκε στη Νάουσα από το 1760 και έγινε σχολάρχης εκεί κατά περιόδους μέσα στο χρονικό διάστημα από 1765-1775. Ήταν ιερομόναχος και καταγόταν από τα Ιωάννινα. Πιθανότατα η σχολαρχία του έγινε σε σχολείο στη Νάουσα που ήταν πολύ παλαιό κατά την ίδρυσή του, και που ωστόσο λειτουργούσε έως το 1821. Υπήρξε μαθητής του Βασιλόπουλου Μπαλάνου⁸⁸. Κατά ενδιαμέσους διαστήματα δίδασκε επίσης στην Κοζάνη (1779) και άγνωστο πότε ακριδώς στον Τύρναβο. Γύρω στα 1780, και για μια ζετία περίπου, προσκλήθηκε και διατέλεσε εφημέριος σε Ορθόδοξο ναό στην πόλη Κετζκεμέτ της Ουγγαρίας. Αμέσως έπειτα αποφάσισε να κάνει και νεώτερες σπουδές ιδίως τη λατινική γλώσσα και φιλολογία, αλλά και «τας επιστήμας» στην πόλη «Ποσόνιον». Υπήρξε ο συγγραφέας δυο έργων: «Λογική» και «Κάτοπτρον φιλοσοφίας»⁸⁹.

5. Καμπίτης:

Άγνωστου μικρού ονόματος. Γεννήθηκε στη Νάουσα. Ήταν γιός ιερέως και δασκάλου που λεγόταν Φίλιππος (Παπα-Φίλιππος). Έζησε άγνωστο πότε ακριδώς, πάντως στα όρια του 18ου αι. και υπήρξε και αυτός μαθητής του Βασιλόπουλου Μπαλά-

νου⁹⁰. Εξάλλου, διατέλεσε δάσκαλος στη Νάουσα. Φέρεται ως συγγραφέας α) Ακολουθίας του αγ. Θεοφάνους, β) επιγράμματος «εις την Μαθηματικήν οδόν του διδασκάλου του Μπαλάνου» και μερικών συγγραμμάτων ακόμη. Ίσως να πρόκειται και για τον πατέρα του Αναστασίου Καμπίτη, δασκάλου και αυτού στη Νάουσα (βλ. παρακάτω)⁹¹.

6. Αναστάσιος Καμπίτης:

Ίσως γιός του παραπάνω υπό (5). Διατέλεσε δάσκαλος και έπειτα σχολάρχης στη Νάουσα κατά το 1775. Καταγόταν από τη Νάουσα και υπήρξε μαθητής του Ιωάννη Πεζάρου⁹², του Αθανασίου Παρίου και του Καλλινίκου Μπαρκοση⁹³. Σπουδές έκανε στη Νάουσα και στην Κοζάνη από όσα γνωρίζουμε. Υπήρξε ο άμεσος διάδοχος του ιερομόναχου Αμφιλόχιου Παρασκευά⁹⁴ στη σχολή της Νάουσας. Διαδέχθηκε, αργότερα στη Θεσσαλονίκη, όπου επίσης δίδασκε, τον Αθανάσιο Πάριο⁹⁵. Δίδασκε, ακόμη, στην Κατορία «όπου ευμφεύθη την αδελφήν Χρυσάνθου του εκεί Μητροπολίτου»⁹⁶, και στο Βουκουρέστι. Αντικείμενο της διδασκαλίας του ήταν η ελληνική γλώσσα. Γνώριζε ελληνικά και εβραϊκά και είναι ο συγγραφέας πραγματείας «κατά Λατίνων»⁹⁷.

7. Νικόλαος Αγγελάκης:

Διαδέχθηκε τον Αναστάσιο Καμπίτη (βλ. παραπάνω υπό 6) ως δάσκαλος στη Νάουσα. Έπειτα, έγινε και σχολάρχης, ταυτόχρονα με τον Εμμανουήλ Φωτιάδη με τον οποίο υπήρξαν συνάδελφοι⁹⁸. Μετά τη Νάουσα δίδασκε και στη Θεσσαλονίκη, όπου και στα 1822 καρατομήθηκε ως ενεχόμενος, κατά τους Οθωμανούς, στην επαναστατική κινητοποίηση των Ναουσαίων κατά του Κατακτητή⁹⁹.

8. Εμμανουήλ Φωτιάδης:

Δάσκαλος και σχολάρχης στη Νάουσα και, έπειτα, στη Θεσσαλονίκη. Σερραίος και συνάδελφος με τον Νικόλαο Αγγελάκη¹⁰². Άλλα στοιχεία του δεν έχουμε.

9. Βαρλάντας:

Δεν υπάρχουν πληροφορίες γι' αυτόν, πέρα του ότι ήταν δάσκαλος στη Νάουσα, στα 1817¹⁰³.

10. Ιωάννης Παναγιώτου:

Δεν έχουμε πληροφορίες γι' αυτόν, πέρα του ότι δίδασκε στη Νάουσα ως τα 1822, που η πόλη καταστράφηκε εκ θεμελίων¹⁰⁴.

11. Αγγελάκης:

Ναουσαίος δάσκαλος, πρόσωπο διάφορο του Νικολάου Αγγελάκη (βλ. παραπάνω υπό 7.). Στα 1817 συναντάται να διδάσκει σπη γειτονική Βέροια¹⁰⁵.

12. Αναστάσιος Μιχαήλ:

Ναουσαίος διανοούμενος, ίσως ο αρχαιότερος γνωστός. Είναι άγνωστο πότε ακριβώς γεννήθηκε¹⁰⁶. «Περί τούτου φησίν ο της Βλαχίας Ηγεμών Περιφημος Δημήτριος ο Καντεμήριος εν τη των οθωμανών αυτού Ιστορία: σελ. 145 ότι αύτος ο Αναστάσιος έστι γνωστός, ουχί μόνον εις την Ελλάδα, αλλά και εις την Γερμανίαν¹⁰⁷. Εγκύκλιες σπουδές πραγματοποίησε στη Νάουσα. Μεταγυμνασιακές σπουδές στα αρχαία ελληνικά έκανε στα Ιωάννινα. Στην Κέρκυρα και στην Κωνσταντινούπολη, όπου από μακρού χρόνου λειτουργούσαν σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έκανε στη συνέχεια φιλολογικές και χριστιανικές σπουδές (Φιλολογία, Θεολογία), με έμφαση στα αντικείμενα: Λογοτεχνία, Φιλοσοφία, Ρητορική, Ιστορία, Κείμενα Πατέρων. Υπήρξε «ανήρ... σοφός και πολυμαθής, φιλόσοφος, θεολόγος, και ρήτωρ ευδόκιμος. Ειδήμων της ελληνικής, λατινικής, και εθραϊκής διαλέκτου. Περιηγήσατο σχεδόν πάσαν την Ευρώπην, εχρη-

μάτισε δε και μέλος της εν Βερολίνω ακαδημίας¹⁰⁸. Αργότερα πήγε στη Γερμανία, πιθανώς στο Βερολίνο, όπου σπούδασε και Ιατρική.

Ικανός φιλόλογος ο Αναστάσιος Μιχαήλ νωρίς ήλθε σε επικοινωνία με τον άλλο σύγχρονό του διάσημο φιλόλογο και λόγιο τον Αλέξανδρο Ελλάδιο. Συνεργάστηκε στενά μαζί του για τη μετάφραση στη νεοελληνική (καθομιλούμενη) της Αγίας Γραφής¹⁰⁹. Εξάλλου, όταν ο Τσάρος Μ. Πέτρος της Ρωσίας ίδρυσε τη «Σύνοδο της Ρωσίας», προσκάλεσε τον Αναστάσιο Μιχαήλ της οποίας αυτός τιμηματικά «εχρημάτισεν εις της Συνόδου»¹¹⁰. Τέλος, άφισε πλούσιο συγγραφικό έργο¹¹¹. Ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης χαρακτηρίζει τον Αναστάσιο Μιχαήλ, συγκρίνοντάς τον με τους δασκάλους και άλλους διανοητές της Νάουσας προ του 1822, ως τον «πάντων τούτων σπουδαιότερον και αρχαιότερον»¹¹². Ο χρόνος θανάτου του Αναστασίου Μιχαήλ παραμένει και αυτός άγνωστος. Το δεδομένο τούτο μαζί με μακρά απουσία του στην ελεύθερη Ευρώπη, διευκολύνει το συμπέρασμα, ότι πέθανε και ετάφη μακριά από τη Νάουσα και την ελληνική γη.

13. Αναστάσιος Μανουήλ:

Το όνομά του μνημονεύεται ως διατελέσαντος δασκάλου στη Νάουσα και, έπειτα, έφορου δυο σχολείων της Βέροιας («ελληνικό» και σλληλοδιδασκτικό). Άλλες πληροφορίες γι' αυτόν ελλείπουν¹¹³.

14. Μανουήλ:

Μικρό όνομα δεν μνημονεύεται. Υπήρξε Ναουσαίος, ο οποίος έγινε δάσκαλος και σχολάρχης στη Βέροια. Άλλες πληροφορίες ελλείπουν¹¹⁴.

Πέρα των παραπάνω δασκάλων και διανοητών της Νάουσας, η

πόλη αυτή διεκδικεί και μια πλειάδα ακόμη, τα ονόματα των οποίων μόνο, χωρίς άλλα στοιχεία τους, διασσώει ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης¹¹⁵. Τα αναφέρουμε ευθύς αμέσως για την πληρότητα, επισημειώνοντας, ότι τόσο ο Κων)νος Σάθας, όσο και ο Γ. Ζαβίρας, όπως και ο Ανδρέας Βρετός¹¹⁶, δεν κάνουν μνεία αυτών. Υποθέτουμε, ότι ο Στουγιαννάκης θα έλαβε γνώση των ονομάτων τους από την προφορική παράδοση που είχε υπόψει του, καθώς και, γι' αυτό, ότι θα πρόκειται για δασκάλους που εργάστηκαν στη Νάουσα τα τελευταία προ της καταστροφής της (1822) χρόνια. Τα ονόματα αυτά είναι τα εξής:

Μανουήλ Αντωνιάδης,
Δημήτριος Μπαρλαούτας (μόνο στοιχείο γι' αυτόν είναι, ότι κατατομήθηκε στη Νάουσα το 1822)
Αναστάσιος Ζίντζιος,
Ζαφείρης Θεοδοσίου Λογοθέτης,
Γρηγόριος Πρωτοσύγγελος,
Παπαγεώργιος Πρωτόπαπας,
Παπα-Γεώργιος εκ Κουτσούφλιανης,
Παπα-Δημήτριος,
Αναστάσιος Τσαρλιάρης,
Ζαφείρης Γ. Μπόγιου,
Δημήτρος Θωμά Πατηριάς ή Πλατάρας,

Γρηγόριος και Αναστάσιος (αδελφοί), τέκνα Αντωνίου Περδικάρη, ιατρού, και Αναστάσιος Αγγελάκης¹¹⁷. Τέλος, Ναουσαίος υπήρξε και ο Δημήτριος Αναστασίου Σαμπώφ, ο οποίος ίδρυσε (ιη αι.) το γυμνάσιο της πόλεως Κάρλοβιτς¹¹⁸.

Ε. Αντί επιλόγου

Η σύντομη ανακοίνωσή μας κλείνει εδώ, έχοντας επιδιώξει κυρίως τους στόχους: Να συγκεντρώσει και κατατάξει πληροφορίες γύρω από την παιδεία και τους φορείς της στη Νάουσα, πριν από

το όριο του έτους 1822. Ξεκινώντας την έρευνά μας γι' αυτό το ζήτημα ήδη γνωρίζαμε ότι δεν υπάρχουν ή υπάρχουν ελάχιστες γνώσεις. Επιμείναμε, ωστόσο, ελπίζοντας σε κάποιο καλό αποτέλεσμα από την επιτόπια (στη Νάουσα, ιδίως) έρευνά μας. Η γενική πληροφόρησή μας ήταν «ότι υπάρχει στις προφορικές παραδόσεις», αλλά και αυτά στη βάση τους δεν αφορούσαν την παιδεία, τα σχολεία και τους δασκάλους στην προεπαναστατική Νάουσα.

Ωστόσο, πιστεύουμε ότι προέκυψε το εξής θετικό από όλη αυτή την προσπάθεια: Η ελπιδοφόρος διαπίστωση, ότι: 1) Η Νάουσα λόγω της οικονομικής της άνθισης και της εμπορικής ανάπτυξής της, διατηρούσε επικοινωνία με άλλα κέντρα, κοντινά της, όπως η Βέροια και μακρινά της, όπως η Κωνσταντινούπολη, το Βουκουρέστι, το Βερολίνο κ.ά., 2) Την πόλη της Νάουσας την επισκέφθηκαν για τουριστικούς και συναφείς λόγους διάφοροι ενδιαφέροντες επισκέπτες (Εθλιά Τσελεμπί,

Τούρκος, W. M. LEAKE, Βρετανός κλπ.), 3) Η Οθωμανική διοίκηση είναι λογικό να διατηρούσε ποικίλα αρχεία από την επικράτειά της. Η Νάουσα είναι λογικό να είχε κινήσει από την ίδρυσή της το ενδιαφέρον της Πύλης, τόσο διότι ήταν αφιερωμένη στην μητέρα του Σουλτάνου, (Βαλιδέ Σουλτάνα) όσο και διότι είχε προικισθεί με τα προνόμια στα οποία αναφερθήκαμε.

Οι τρεις αυτοί παράγοντες είναι λογικό, 1) να έχουν συνδυασθεί με έγγραφα, 2) τα έγγραφα να είναι ποικίλου τύπου (συμβάσεις εμπορικού χαρακτήρα, στρατιωτικές αναφορές, αναφορές κατασκοπευτικού χαρακτήρα για το είδος κοινωνικής διαβίωσης στη Νάουσα κ.ά.), 3) στην ποικιλία των εγγράφων αυτών είναι εύλογο να υπάρχουν αναφορές και σε θέματα παιδείας, μορφωτικού επιπέδου, δασκάλων κλπ. στην κοινωνία της Νάουσας.

Κατά συνέπεια: Μπορεί να καταστράφηκε μέσα στην πόλη της Νάουσας κάθε αρχείο που αφο-

ρούσε την παιδεία, τους δασκάλους και τη διανόηση, αλλά αντίγραφα αυτού του αρχείου ή σπαράγματά τους, όπως και άλλα ντοκουμέντα που μπορούν να δώσουν έστω έμμεσες πληροφορίες, θα πρέπει να αναζητηθούν στα Αρχεία ιδίως του Οθωμανικού κράτους που ασφαλώς διατηρεί το σημερινό τουρκικό κράτος. Επίσης, στα βρετανικά συναφή αρχεία, τα ρουμανικά, τα ουγγρικά, τα βουλγαρικά και τα σερβικά θα πρέπει να απευθυνθούν υπομονετικοί ερευνητές αναζητώντας κείμενα που να αφορούν τη Νάουσα. Τέλος, να αναζητηθούν έγγραφα για την παιδεία της Νάουσας στα χέρια ιδιωτών ή στα αρχεία των γειτονικών πόλεων της Νάουσας. Και τέτοια ελπίζεται πως πρέπει να υπάρχουν, αν κρίνει κανείς ενδεικτικά από την πρόσφατη σχετικά δημοσίευση «ξεχασμένου χειρογράφου από τη Νάουσα»¹¹⁹. Αν αυτή η ελπίδα γίνει πραγματικότητα, η μικρή αυτή μελέτη θα έχει στοχεύσει σωστά.

Γ. Στ. Β.

Σημειώσεις:

79. Βλ. ενδεικτικά και Εγκ. Λεξ. ΗΛΙΟΣ, τομ. 16, Αθήναι χ.χ., σελ. 23. Τις πληροφορίες αυτές τις δεχόμαστε με λογικά κριτήρια συμπερασματικά, χωρίς, ωστόσο, να έχουμε εντοπίσει στοιχεία τεκμηρίωσης, παρά την προσπάθειά μας.

80. Πρβλ. και Επαμ. Θ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Βιογραφία των εκ Τραπεζούντος και της περί αυτήν χώρας, από της Αλώσεως μέχρις ημών ακμασάντων λογίων, μετά σχε διάσματος ιστορικού περί του Ελληνικού Φροντιστηρίου των Τραπε-

ζουντίων, εν Αθήναις 1897, σελ. 206. Επίσης Ζωής ΜΟΥΡΟΥΤΗ - ΓΚΕΝΑΚΟΥ, ο Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 - 1800) και η συμβολή αυτού εις την παιδείαν του Γένους, Αθήναι 1979, σελ. 100 - 101.

81. Η Αγγελική ΣΚΑΡΒΕΛΗ - ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, όπ.π., σελ. ι' (Εισαγωγή) εξηγεί και αναλύει το πρόβλημα της μετακίνησης των δασκάλων στα σχολεία κατά την Τουρκοκρατία, σε όλο τον ελληνικό χώρο, επισημαίνοντας μάλιστα, ότι η αποχώρηση κάποιου δασκάλου

... οδηγούσε ακόμη και στη διακοπή της λειτουργίας των σχολείων».

82. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 54.

83. Βλ. όπ.π.

84. Βλ. όπ.π. Εξάλλου, για τον «νέο Όσιο και θαυματουργό» Θεοφάνη, βλ. στη Θρησκ. και Ηθ., Εγκυκλ. τομ. 6, Αθήναι 1965, σελ. 364. Ο Όσιος είναι πολιούχος της Νάουσας, το ιερό λείψανό του σώζεται και τιμάται εκεί.

85. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π.

86. Βλ. όπ.π., σελ. 55, και Θρησκ. και Ηθ. Εγκυκλ. όπ.π. Επίσης βλ. και Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 332. Επίσης, Κων)νου Σάθα, Βιογραφία των εν τοίς γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας, εν Αθήναις 1868, σελ. 605 εξ. Επίσης βλ. Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάσμα, εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σελ. 51.

87. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55.

88. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, όπ.π., σελ. 332.

89. Βλ. όπ.π. Βλ. και Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, όπ.π., σελ. 57.

90. Βλ. για τον Κοσμά Μπαλάνο, στο: Κων)νου ΣΑΘΑ, Βιογραφία των εν τοίς γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής Εθνεγερσίας, εν Αθήναις 1868, σελ. 519.

91. Βλ. όπ.π. Επίσης, βλ. Στεφ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσ)νίκη 1970, σελ. 89. Βλ. και Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 616.

92. Βλ. παραπάνω υποσημ. 57.

93. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 58. Επίσης, Κων)νου Σάθα, όπ.π., σελ. 597, και Γεωργίου ΖΑΒΙΡΑ, Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον Αθήναι 1972, σελ. 400.

94. Βλ. Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 590.

95. Βλ. του ιδίου όπ.π., σελ. 507. Βλ. επίσης Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάσμα εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σελ. 47.

96. Βλ. παραπάνω υπό (4).

97. Για τον Αθανάσιο Πάριο βλ.

στον Κων)νο ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 630 εξ.

98. Βλ. Γεωργίου ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 191.

99. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55. Επίσης, Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 599 και Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 191.

100. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 332.

101. Βλ. και Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55. Επίσης και Χαρ. ΠΟΥΛΙΟΥ, Σύντομος έκθεσις περί της εν Μακεδονία καταστάσεως των γραμμάτων από της αλώσεως της Κων)πόλεως (1453) μέχρι των αρχών της ιθ' εκατονταετίας, «Μακεδονικόν Ημερολόγιον» 4 (1911), σελ. 202. Βλ. επίσης και Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, όπ.π.

102. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55.

103. Βλ. όπ.π.

104. Βλ. όπ.π.

105. Βλ. όπ.π.

106. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.

107. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 169.

108. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136. Επίσης Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.

109. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.

110. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136.

111. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 57-58. Επίσης, Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136. Ο Κων)νος ΣΑΘΑΣ (όπ.π., σελ. 450 εξ.) προσθέτει, ότι «επαινεΐται υπό πολλών αλλογενών ως ειδημονέστατος της λατινικής, γερμανικής και ελληνικής γλώσσας». Έργα του μνημονεύει τα εξής: 1) Περιηγητικόν Πικτάκιον, ήτοι περιήγησις της Ευρώπης, Άμστερνταμ 1706. 2) Σύμβολον Χρυσού Κράτους, εν Άλ-

λη 1707. 3) Βασιλικόν Θέατρον, Άμστερνταμ 1710. 4) Επίγραμμα εις Αλέξανδρον Ελλάδαϊον. 5) Γαμήλιον του Βασιλέως της Πρωσίας Φρεδερίκον. 6) Περί καταστάσεως των φιλομαθών Ελλήνων των εν ταις επαρχίαις της Ευρώπης παιδείας χάριν μεταδαινόντων. 7) Επιστολαί προς Λάγγιον, Τριβδεχόδιον κλπ.

112. Βλ. όπ.π., σελ. 56.

113. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 58. Επίσης, Στεφ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 85.

114. Βλ. Παύλου ΠΥΡΙΝΟΥ, «Παρατηρήσεις και συμπεράσματα πάνω στον Κατάλογο των διδλίων του Δημοτικού Σχολείου της Νάουσας, που επαναλειτούργησε μετά την επανάσταση του 1822», περιοδ. ΝΗΛΟΥΣΤΑ, τόμ. Δ'. τεύχ. 26, σελ. 4 εξ.

115. Βλ. όπ.π., σελ. 55-56.

116. Στο έργο του (2τομο) με τίτλο «Νεοελληνική Φιλολογία ήτοι Κατάλογος», εν Αθήναις 1854.

117. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55-56. Εξόλλου, ελάχιστα ομοίως στοιχεία για όλους τους δασκάλους και λογίους της Νάουσας, βλ. και στο Τρύφ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας τομ. 1, εν Αθήναις 1936, σ. 135 εξ. και ο Ευαγγελίδης παραθέτει ό,τι ο Στουγιαννάκης. Ομοίως και ο Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ στο: Σχεδιάσμα, εν Κωνσταντινουπόλει, σελ. 51 εξ.

118. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 360.

119. Βλ. περιοδ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, τομ. 18. Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 303 εξ.

ΓΙΑΝΥΤΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΑ

(η ιστορία των ονομάτων)

Β' ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στους Ελληνορωμαϊκούς χρόνους όταν στους θρησκευτικούς θιάσους που προϋπήρχαν, προστέθηκαν και θίασοι μονομάχων και θηριομάχων, οι οποίοι έτερπαν ιδιαίτερα τους Ρωμαίους, πρέπει να δεχτούμε ότι το δρώμενο του θεϊκού γάμου δέχτηκε κάποιες επιδράσεις που φαίνονται κυρίως σε χορευτικές «φιγούρες», αφού εύκολα θα μπορούσε κάποιος ποι-

Του
Θωμά Γαβριλίδη

ητής τραγωδίου (σεναριογράφος) να προσθέσει στις περιπέτειες του θεού (γαμπρού) και την περιπέτεια της προσπάθειας της αρπαγής της νύφης από κάποιον ή κάποιους αντεραστές...

Σε ρωμαϊκήν επίσης επίδραση θα μπορούσαμε να αποδώσουμε και το όνομα του κεφαλόδεσμου του Διόνυσου, του «ταράμπουλου».

Είναι δηλ. πιθανόν από τους Ρωμαίους να αποκλήθηκε η πήλινη νύφη terra Babula για να δηλωθεί η ύλη από την οποία ήταν κατασκευασμένη, επειδή δεν καταλάβαιναν το ελληνικό όνομα (Βαθύλα - Μπαμπούλα = πηλός) ή επειδή το θεώρησαν επίθετο (terra = γη).

Έτσι από το ελληνορωμαϊκό σύνθετο terra - babula (terrabula - tetrabula - τσράμπουλο), που αρχικά πρέπει να σήμαινε το πήλινο γαϊδύμα, πρέπει να προήλθε το όνομα του Κεφαλόδεσμου του Διόνυσου, όταν γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του πήλινου προσω-

πίου που φορούσε ο υποδυόμενος τον Διόνυσο.

Πρέπει δηλαδή να υποθέσουμε ότι σε κάποια περίοδο το προσώπείο (ο πρόσωπος) φοριόταν σαν κράνος και ο κεφαλόδεσμος ήταν επίσης κατασκευασμένος από πηλό (terra - babula).

Αργότερα όταν για μεγαλύτερη άνεση του χορευτή - υποκριτή ο πρόσωπος χωρίστηκε σε μπρος και πίσω μέρος και το πίσω μέρος αποτελέστηκε από ένα μεγάλο ζωνάρι (ζουνάρι), το όνομα ταράμπουλο παρέμεινε γιατί το δέσιμο ήταν πιστή αντιγραφή του ανάγλυφου καλύμματος.

Έτσι ίσως μπορεί να εξηγηθεί το «περίτεχνο» ταράμπουλο που για να δεθεί χρειάζεται «χέρια που να ξέρουν τη δουλειά».

Δεν αποκλείεται σε κάποια χρονική περίοδο από τις πιο πάνω (αρχαία Ελληνική ή ελληνορωμαϊκή) οι χορευτές που αναπαράσταναν το θεϊκό γάμο να χόρευαν μπροστά στα πήλινα ομοιώματα του θεϊκού ζευγαριού στις «Μπαμπούλες» και από τη λέξη αυτή να προέρχεται και η μεταγενέστερη ιταλική Bambola η οποία σημαίνει την ωραία, αλλά ανέκφραστη και συνεπώς άμυαλη γυναίκα, την κούκλα (= όμορφη, αλλά άψυχη, ψεύτικη γυναίκα).

Κάποτε δηλαδή το θεϊκό ζευγάρι ίσως παριστάνονταν με Μπαμπούλες (πήλινα ειδώλια) και ο θίασος ήταν γνωστός ως «οι Μπαμπούλες».

Γ' BYZANTINOΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στα βυζαντινά χρόνια και μετά την επικράτηση του Χριστιανι-

σμού, όταν σύμφωνα με τους κανόνες εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας το όνομα Διόνυσος και τα παράγωγά του Διονύσιος και Διονυσάς έγιναν από Ντιόνουσος Ντιονούσιος, Ντιονουσάς Γιάνουσος Γιαννούσιος (Γιανούσις) Γιανουσάς (όπως έγινε και η λέξη ηδύσμος αγιάσμα και τα νησάκια Διονυσιάδες της Κρήτης Γιανυσάδες και Γιανύτσαροι) ήταν επόμενο να δημιουργηθεί κάποια σύγχυση ανάμεσα σ' αυτά και στο όνομα και τα παράγωγα του χριστιανικού ονόματος Ιωάννης (Γιάννης, Ιωαννίτης, Γιαννίτης, Ιωαννίκιος, Γιαννίκος - Γιαννίτσος (ποντιακή δ.) κλπ.

Ας σημειωθεί ότι μεταξύ των Αγίων με το όνομα Ιωάννης συγκαταλέγονται και τρεις κορυφαίοι: Ο Άγιος Απόστολος Ιωάννης ο Θεολόγος, ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο πρώτος στη δημοσιότητα, πράγμα που φαίνεται από τους σαφώς περισσότερους ναούς του, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και Βαπτιστής του Χριστού.

Στη Νάουσα ο Αη Γιάννης ο Πρόδρομος έχει τρεις ναούς. Δύο μέσα στην πόλη, το μεγάλο και το μικρό, και έναν έξω από την πόλη, τον Έξω Πρόδρομο. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί ασφαλώς την περισσή αγάπη των Ναουσαίων στον Άγιο αυτό.

Δεν πρέπει θύβαια να λησμονούμε ότι υπάρχει και το Εξωκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στον ομώνυμο λόφο.

Δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ο τραγικός αποκεφαλισμός του Αη Γιάννη του Πρόδρομου, που έγινε για να ανταμειφθεί η Σαλώμη

για τον μοιραίο χορό της, συμπεριλήφθηκε κάποτε στα τραγώδια που παριστάνονταν από τους περιοδεύοντες θιάσους ή από ομάδες χορευτών.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά καιρούς εμφανίζονταν και νέα «τραγώδια» χορευτικά όπως π.χ. το περίφημο του Μενούση που έσφαξε από ζήλεια τη γυναίκα του πάνω στο μεθύσι του και έπειτα ξεμέθυστος καθόταν και την έκλαιγε...

Πόσο επηρέασαν τα διάφορα αυτά τραγώδια τις Μπούλες θα μπορούσε να ανιχνευτεί έπειτα από εμπεριστατωμένη μελέτη των χορών που χορεύονται ως σήμερα από τον Γιανύτσαρο, τη Μπούλα και τη συνοδεία τους.

Παλληκάρια - Γιανυτσάρια Γιανύτσαροι

Όταν στα αρχαία χρόνια γινόταν η αναπαράσταση του γάμου του Θεού Διόνυσου και της Βασίλιννας οι έφηβοι που συνόδευαν ένοπλοι την πομπή του γάμου ίσως να λέγονταν δορυφόροι, ως έφηβοι όμως πρέπει να αποκαλούνταν και «πάλληκες» (πάλληξ - πάλληκος ή πάλλαξ - ακος = νεανίας μόλις νεώτερος του εφήβου, ο ερώμενος νεανίας, το παλληκάρι).

Από την αρχαία ελληνική λέξη πάλλαξ ή πάλληξ προήλθε η μεσαιωνική παλληκάριον, παλληκάριν, παλληκάρι (και παλικάρι) και παλληκάρια ονομάζονταν και οι χορευτές του δρώμενου του Διόνυσου, Γιάνουσου, Γιάνυττου και τη Βασίλιννας, Μπαμπούλας, Μπούλας ώσπου κάποτε μετονομάστηκαν και έγιναν Γιανουτσάρια και Γιανυτσάρια ως ακόλουθοι του Γιάνουσου, Γιάνυττου, Διόνυσου.

Σε επόμενο στάδιο θα πρέπει για λόγους μεγαλαπρέπειας και

διάκρισης του υποκριτή - αρχιχορευτή που υποδύονταν το Θεό ή έπαιζε το ρόλο του αρχηγού, όταν είχε λησμονηθεί ο θεός Διόνυσος, να ονομάστηκε Γιανύτσαρος (μεγεθυντικό του Γιάνυττος).

Για κάποιο χρονικό διάστημα λοιπόν τα πρόσωπα του θιάσου της Μπούλας ήταν ο Γιανύτσαρος, η Μπούλα και τα Γιανυτσάρια, ώσπου κάποτε, επειδή ίσως όλοι οι χορευτές θεωρούνταν ισάξιοι και εναλλάσσονταν στο ρόλο του αρχιχορευτή - Γιανύτσαρου, αποκλήθηκαν όλοι Γιανυτσαράιοι. Έτσι στο θιάσο έμειναν μόνο οι Γιανυτσαράιοι και η Μπούλα με το κοινό αρχικό όνομα «οι Μπούλες» (οι Μπούλις στο ιδίωμα της Νάουσας).

Το όνομα Γιανυτσαράιοι σίγουρα ακουγόταν σαν το καπεταναίοι και ασφαλώς έκανε τους χορευτές του λαϊκού δρώμενου να νιώθουν περήφανοι για τη συμμετοχή τους στην ομάδα των χορευτών.

Δ' ΕΠΟΧΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας θα πρέπει το έθιμο να απόκτησε πιο έντονο τον εθνικό χαρακτήρα, τον οποίο είχε οπωσδήποτε από τη γέννησή του, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Τότε (στην Τουρκοκρατία) οι Έλληνες της Νάουσας παριστάνοντας το πανάρχαιο έθιμό τους ένιωθαν ότι ήταν διαφορετικοί από τους κατακτητές και ένιωθαν περήφανοι γιατί διαισθάνονταν ότι είχαν κληρονομήσει κάτι πολύ σπουδαίο κι ως είχαν λησμονήσει το αρχικό του νόημα.

Σε κάποια χρονική στιγμή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας παρουσιάστηκε και η λέξη, γενίτσαρος που προέρχονταν από τις τουρκικές λέξεις eni - ceri = νέος στρα-

τός). Όπως φαίνεται δεν δημιουργήθηκε πρόβλημα σύγχυσης στους Ναουσαίους, γιατί ήξεραν ότι οι δυο λέξεις δεν είχαν καμιά σχέση, άλλο πράγμα ο Γιανύτσαρος και άλλο ο γενίτσαρος.

Πρόβλημα άρχισε να υπάρχει όταν καλοπροαίρετοι λόγιοι θεωρώντας ως λανθασμένο ή ιδιωματικό τον όρο Γιανύτσαρος, επειδή, κατά τη γνώμη τους έδειχνε άγνοια της τουρκικής καταγωγής του άρχισαν να αποκαλούν και τους Γιανυτσαράιους Γενίτσαράιους. Όμως, ευτυχώς ούτε αυτή η παρεξήγηση, ούτε άλλες παρεξηγήσεις μείωσαν την αγάπη και το θαυμασμό των Ναουσαίων για τις Μπούλες που επέζησαν, και σήμερα αναγνωρίζεται η μοναδικότητά τους από όλους εκείνους που έχουν την καλή τύχη να τις δουν να χορεύουν.

Επίλογος

Η ιστορία του Γιανύτσαρου και της Μπούλας του θιάσου «οι Μπούλες» είναι πολύ μεγάλη, σχεδόν όση και η ιστορία της Νάουσας, και εφόσον στην ιστορία της πόλης υπάρχουν κενά, είναι μοιραίο τα κενά αυτά να υπάρχουν και στην ιστορία του εθίμου.

Αλλά όπως τα κενά στην ιστορία μιας πόλης ή ενός λαού δεν είναι οπωσδήποτε μαρτυρίες ότι η πόλη ή ο λαός κάποτε εξέλειψε για να ξαναφανεί έπειτα, έτσι και τα κενά στην ιστορία του εθίμου «οι Μπούλες» δε σημαίνουν τίποτε άλλο παρά μόνο ότι δεν υπάρχουν γραπτές πηγές για όλη την ιστορική τους πορεία.

Η απουσία των πηγών είναι οπωσδήποτε μια σημαντική απουσία, για την οποία όμως μας αποζημιώνει και με το παραπάνω η παρουσία του Γιανύτσαρου και της Μπούλας, που είναι πραγματικά μια μοναδική παρουσία.

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας τη θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

Με αφορμή τον θόρυβο που δημιουργήθηκε από την δημοσίευση στο τεύχος Οκτωβρίου 94 του *American Journal of Archaeology* του άρθρου του καθηγητή του Α.Π.Θ. κ. Παναγιώτη Φάκλαρη και τον διάλογο που άνοιξε δια μέσου των στηλών των εφημερίδων σχετικά με την ταύτιση της θέσης της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων, δημοσιεύουμε σήμερα την ολοκληρωμένη (και με τις διβλιογραφικές παραπομπές) μετάφραση του άρθρου αυτού, του οποίου το κύριο σώμα (χωρίς τις παραπομπές) δημοσιεύτηκε σε μετάφραση στην τοπική εφημερίδα «Νέοι Καιροί» απ' όπου και αναδημοσιεύεται στο περιοδικό μας, με την προσθήκη των διβλιογραφικών παραπομπών και υποσημειώσεων που μετέφρασε και επιμελήθηκε ο Αλέξανδρος Οκονόμου. Πιστεύουμε ότι η ολοκληρωμένη παρουσίαση του άρθρου αυτού, που με τόλμη επιχειρεί την επανατοποθέτηση ενός σημαντικού ζητήματος που αφορά την περιοχή μας, θα βοηθήσει στην ουσιαστική συζήτηση του όλου θέματος από τους ειδικούς, και κυρίως θα ωθήσει την πολιτεία να ρίξει το βάρος της αρχαιολογικής έρευνας και προς την παραμελημένη από την άποψη αυτή περιοχή μας και τους θησαυρούς που κρύβουν τα σπλάχνα της.

Το πρόβλημα της ταύτισης της πόλης των Αιγών έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές. Ως το 1968 δυο θεωρίες είχαν προταθεί. Η πρώτη, που είχε γίνει δεκτή από την πλειοψηφία, έλεγε ότι οι Αιγές ήταν στην Έδεσσα μ' άλλα λόγια υπήρχε μια μόνο πόλη, αλλά γνωστή με δύο ονόματα. Σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη, όταν οι Μακεδόνες έφτασαν από την Άνω Μακεδονία και κατέλαβαν τη Φρυγική Έδεσσα, έδιωξαν τον πληθυσμό της, αλλά κράτησαν τ' όνομά της και πρόσθεσαν κι ένα δικό τους, Αιγές. Μεταξύ άλλων οι Ληκ¹, Κουζινέρ² Ντελακουλόνς³ Άμπελ⁴, Γκένερ⁵ Παριμπέ⁶, Δημιτσας⁷, και Πέτσας⁸, ευνοούσαν αυτή την άποψη. Γενικά οι περισσότεροι έχουν συνδέσει τις Αιγές με τη θέση της σημερινής Έδεσσας (Βοδενά) όπου βρίσκονται τα ερείπια της Κλασικής Έδεσσας.

Η άλλη άποψη είναι ότι η Έδεσσα και οι Αιγές ήταν δυο διαφορετικές πόλεις. Αρκετά νωρίς το

1841 ο Τάφελ είχε καταλήξει ότι η ταύτιση των Αιγών με την Έδεσσα ήταν λαθεμένη⁹. Ο Έντσον υποστήριξε ότι οι Αργεάδες έχτισαν την ακρόπολη Αιγές δίπλα στην πόλη της Έδεσσας¹⁰. Ο Κανα-

Του Π. Φάκλαρη αρχαιολόγου

τσούλης δέχτηκε αυτή την άποψη, υποστηρίζοντας ότι οι Αιγές ήταν στην κορυφή της προεξοχής (όπου η σημερινή Έδεσσα), ενώ η Κλασική Έδεσσα στη βάση της, στο σημερινό Λόγγο. Στην ουσία, με την εξαίρεση του Τάφελ εκείνοι που υποστήριζαν τη δεύτερη θεωρία ισχυρίζονταν ότι υπήρχαν δυο ξεχωριστές πόλεις, η Έδεσσα και οι Αιγές, και οι δυο κοντά στη σημερινή Έδεσσα.

Το 1957 η Φ. Παπάζογλου αποσύνδεσε πειστικά τις Αιγές από την Έδεσσα και απέδειξε ότι ήταν δυο διαφορετικές πόλεις¹². Έντεκα χρόνια μετά, το 1968 ο N.G.L. HAMMOND πρότεινε ότι το βασιλικό νεκροταφείο των Μακε-

δόνων βρισκόταν μέσα στον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας και ότι οι Αιγές έπρεπε να τοποθετηθούν εκεί. Με κάποιες επιφυλάξεις απέδωσε τους πιο πρόσφατους τάφους του νεκροταφείου των τύμβων της Βεργίνας στους Αργεάδες, το Βασιλικό Οίκο των Μακεδόνων, ενώ πάλι με κάποιες επιφυλάξεις, απέδωσε τον Μακεδονικό τάφο με το μαρμάρινο θρόνο (που ανέσκαψε ο Ρωμαίος το 1938) στον Φίλιππο τον Β'¹³. Κάποιοι ερευνητές δέχτηκαν αυτή την άποψη ταύτισης των Αιγών με τη Βεργίνα. Οι Μπακαλάκης και Ανδρόνικος, αρχικά είδαν με σκεπτικισμό αυτή την ταύτιση. Το 1976 όμως, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής της Μεγάλης Τούμπας, βρέθηκαν πολλά θραύσματα επιτυμβίων στηλών από το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης. Συμφωνώντας τότε ο Ανδρόνικος με το HAMMOND, απέδωσε στους Γαλάτες μισθοφόρους του Πύρρου την καταστροφή και υπέθεσε ότι οι βασιλικοί τάφοι των Μακε-

δόνων μπορούσαν να τοποθετη- MOND για την ταύτιση των Αι- γών. γών.

Αυτή η ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές, που αρχικά έγινε από τον HAMMOND, έδωσε τη θεωρητική βάση στην άποψη του Ανδρόνικου¹⁵. Η εκπληκτική ανακάλυψη του Τάφου II την επόμενη χρονιά, μαζί με έναν ακόμα άθικτο τάφο (Τάφος III) την επόμενη χρονιά, δεν άφησε στον Ανδρόνικο καμιά αμφιβολία. Πίστεψε ότι ο τάφος II είχε τα οστά του Φιλίππου και ο III αυτά ενός «πρίγκιπα»¹⁶. Πιθανές αμφιβολίες διαλύθηκαν όταν κι άλλα μνημεία αποκαλύφθηκαν όπως ένα θέατρο (η παράδοση λέει ότι ο Φίλιππος δολοφονήθηκε σ' ένα θέατρο) και τα βασιλικά αναθήματα από το ιερό της Εύκλειας¹⁷.

* Ο Ανδρόνικος θάσισε την ταύτιση αυτή, 1) στους βασιλικούς τάφους, 2) στο ανάκτορο, 3) στο θέατρο και 4) στα βασιλικά αναθήματα¹⁸. Επιπλέον ένας ακόμα Μακεδονικός Τάφος με επίχρυσο μαρμάρινο θρόνο ανακαλύφθηκε το 1987, τον οποίο ο Ανδρόνικος απέδωσε στην Ευριδίκη μητέρα του Φιλίππου Β' ¹⁹.

Μετά από τις ανακαλύψεις αυτές, όλοι οι μελετητές του ζητήματος - όσο γνωρίζω - πείστηκαν για την ταύτιση. Μερικές αμφιβολίες υπήρξαν για τους νεκρούς της Μεγάλης Τούμπας, αλλά κανείς δεν αμφέβαλε ότι ήταν βασιλικοί²⁰. Έτσι σήμερα είναι γενικά αποδεκτό ότι οι τρεις τάφοι της Μεγάλης Τούμπας είναι βασιλικοί.

Μολταυτά πιστεύω ότι δεν είναι δυνατή αυτή η ταύτιση Βεργίνας - Αιγών. Άρα δεν μπορεί να είναι βασιλικοί οι τάφοι, αφού είναι βέβαιο ότι στις Αιγές ήταν οι βασιλικοί τάφοι²¹. Πριν εξηγήσω τον σκεπτικισμό μου, θα συνοψίσω τα επιχειρήματα του HAM-

Ο Χάμμοντ βασίστηκε στην αρχαία παράδοση για την πορεία που ακολούθησαν οι πρόγονοι της Μακεδονικής δυναστείας (Ιλλυρία - Λύγκος - Λεβαίας - Πιερία) και στους τύπους τάφων που βρέθηκαν στις αντίστοιχες περιοχές. Έτσι με κάποιες επιφυλάξεις έφτασε στο συμπέρασμα ότι μερικές ταφές σε τύμβους μπορούσαν να είναι βασιλικές, ενώ ο τάφος με το θρόνο (του Ρωμαίου) ίσως ήταν του Φιλίππου Β' ²². Σχετικά με το χωρίο του Ιουστίνου που ταυτίζει την Έδεσσα με τις Αιγές, υποθέτει ότι υπήρχαν 2 πόλεις με τ' όνομα Έδεσσα. Αυτή που αναφέρει ο Ιουστίνος ήταν στην περιοχή Βεργίνας και ήταν ένα από τα Φρυγικά κέντρα. Όταν οι Μακεδόνες κατέλαβαν την Έδεσσα, που σύμφωνα με το HAMMOND ήταν στη Βεργίνα, άλλαξαν το όνομα σε Αιγές. Αλλά η Έδεσσα του 4ου π.Χ. αι., όπου η σημερινή, ήταν ξεχωριστή πόλη²³. Άλλα δυο πειστικότερα επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Χάμμοντ. Αναφέρει το χωρίο του Θεόφραστου ότι στην περιοχή των Μακεδονικών Αιγών, όταν φυσούσε βοριάς τα σύννεφα στρέφονταν πίσω, προς βορρά²⁴. Όπως εξηγεί ο Θεόφραστος αυτό το φαινόμενο συνέβαινε γιατί ο άνεμος δεν μπορούσε να περάσει πάνω από τον Όλυμπο και την Όσσα κι έτσι χτυπούσε και γύριζε πίσω, παρασύροντας προς βορρά και τα σύννεφα. Από αυτό συμπεραίνει ο Χάμμοντ ότι οι Αιγές θρискόνταν στις Βόρειες πλαγιές του Ολύμπου και όχι στο Βέρμιο.

Το δεύτερο επιχειρήμα του βασίζεται στον Πτολεμαίο που τοποθετούσε τις Αιγές στην Ημαθία άρα ο Χάμμοντ λέει ότι ανοιγότανε προς την κεντρική πεδιάδα

της Μακεδονίας²⁵. Και προσθέτει:

Το 359 π.Χ. όταν ο Αθηναϊκός στόλος ήταν στη Μεθώνη, ο Αργαίος με δύναμη μισθοφόρων απέτυχε να καταλάβει τις Αιγές και αναχαιτίστηκε καθώς επέστρεφε. Φαίνεται ότι πρέπει να τοποθετήσουμε τις Αιγές στα Παλατίτσα. Αυτή η περίπτωση ταιριάζει στις συνθήκες που απαιτούνται από τη σύνδεση Θεόφραστου και Πτολεμαίου, καθώς είναι λογικότερο να επεκτείνουμε το όνομα Όλυμπος σ' όλη την οροσειρά, παρά να επεκτείνουμε την Ημαθία στα βουνά της Πιερίας. Αυτό κάνει την κίνηση του Αργαίου πιο κατανοητή, γιατί οι Αιγές είναι σε απόσταση βολής από τη Μεθώνη και η επιστροφή είναι δυνατή σε μια μέρα μέσα²⁶. Πόσο ισχυρά είναι αυτά τα επιχειρήματα για τον καθορισμό της θέσης των Αιγών στη Βεργίνα; Δε χρειάζεται να σχολιαστεί η ύπαρξη βασιλικών τάφων στη Βεργίνα ούτε η απόδοση του Μακεδονικού τάφου με το θρόνο στο Φίλιππο, γιατί ο HAMMOND, δεν αναφέρεται σ' αυτά στις επόμενες μελέτες του. Αλλά το χωρίο του Θεόφραστου δεν ορίζει τη θέση ακριβώς. Αυτό το φαινόμενο συνέβαινε «περί Αιγείας της Μακεδονίας»²⁷ δηλαδή στην ευρύτερη περιοχή, δεν ξέρουμε που ακριβώς συνέβαινε και που ήταν ορατό²⁸.

Επιπλέον ο Πτολεμαίος δε βοηθά στην ταύτιση με τη Βεργίνα, καθώς αναφέρεται αυτός στις πόλεις της Ημαθίας (Εύρωπο, Τυρρισα, Σκύδρα, Μίεζα, Κύρρος, Ειδομένη, Γορτυνία, Έδεσσα, Βέροια, Αιγές και Πέλλα), χωρίς να ορίζει τη θέση τους²⁹. Όλες αυτές οι πόλεις σχεδόν, ήταν χτισμένες στις πλαγιές των βουνών γύρω από την πεδιάδα.

Το επεισόδιο του Αργαίου δεν

έχει αξία και γιατί δεν προσδιορίζει την απόσταση Αιγών - Μεθώνης. Ξέρουμε μόνο ότι ο Αργαίος επέδραμε από τη Μεθώνη στις Αιγές και επέστρεψε στη Μεθώνη. Επιστρέφοντας του επετέθη ο Φίλιππος και τον νίκησε³⁰. Δεν αναφέρεται ότι η όλη επιχείρηση έγινε σε μια μέρα. Ούτε ξέρουμε πόσο έμεινε στις Αιγές.

Συνοψίζοντας, τα επιχειρήματα του HAMMOND είναι κατά τη γνώμη μου αδύναμα. Αντίθετα οι τοπογραφικές ενδείξεις και οι αρχαίες πηγές απαγορεύουν την ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές. Υπάρχει μια ουσιώδης τοπογραφική λεπτομέρεια που διέφυγε της προσοχής του HAMMOND, και όσων τον ακολούθησαν. Οι Αιγές βρίσκονταν στη Βοττιαία και όχι στην Πιερία. Ο Διόδωρος λέει καθαρά ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν στη Βοττιαία³¹. Ο Πτολεμαίος επίσης, αναφέρει τις Αιγές ανάμεσα στις πόλεις της Βοττιαίας. Τα λείψανα της Βεργίνας όμως απλώνονται στις θόριες ομαλές πλαγιές των Πιερίων. Κατά πάσα πιθανότητα ο Αλιάκμων ήταν το φυσικό όριο μεταξύ Βοττιαίας και Πιερίας³². Πιθανές αλλαγές της κοίτης του ποταμού δεν είναι δυνατόν να άλλαξαν τη διοικητική υπαγωγή της Βεργίνας, η οποία πάντα ήταν Ν. του ποταμού. Όσοι βασικοί μελετητές θάζουν τις Αιγές στη Βεργίνα, συμφωνούν ότι ανήκε στην Πιερία, όχι τη Βοττιαία³³.

Αλλά η αποφασιστική μαρτυρία δίνεται από τον Ηρόδοτο που γράφει ότι ο Γανάνης, ο Αέροπος και ο Περδίκας εγκαταστάθηκαν κοντά στους κήπους του Μίδα, στις πλαγιές του Βερμίου³⁴ και εκεί έχτισαν τις Αιγές³⁵. Με τις Αιγές ως ορμητήριο υπέταξαν την υπόλοιπη Μακεδονία. Σε μια συμπληρωμένη επιγραφή με ονόματα πό-

λεων από τη Θεσσαλία, προς Βορρά ως τη Μακεδονία, οι Αιγές αναφέρονται πριν την Έδεσσα³⁶, άρα νοτιότερά της.

Πέρα από τα παραπάνω τα αρχαιολογικά δεδομένα δεν υποστηρίζουν την ταύτιση Βεργίνας - Αιγών. Γνωρίζουμε από τις πηγές ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν ίσως στο πρώτο μισό του 7ου αι. π.Χ. Άρα θα περιμέναμε οι αρχαιότητες να ξεκινούν τότε και να συνεχίζουν χωρίς διακοπή ως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση. Αλλά οι πρωϊμότερες αρχαιότητες είναι του 10ου αι. και υπάρχει μια διακοπή μεταξύ 650 και 550 π.Χ.³⁷, χωρίς ούτε ένα τάφο ανάμεσα στις εκατοντάδες που ερευνήθηκαν, ούτε ένα κτίριο ή αντικείμενο. Βασίζω αυτή τη δήλωση στην προσωπική μου πείρα ανασκάπτοντας κάθε χρόνο από το 1978 στη Βεργίνα. Βέβαια μελλοντικές ανασκαφές μπορεί να δώσουν ευρήματα αυτής της περιόδου.

Η σημερινή Βεργίνα μπορεί να ταυτιστεί με την Βάλλα; Ο HEYZEY πρώτος έκανε αυτή την ταύτιση³⁸, ο Ρωμαίος³⁹ τη θεώρησε πιθανή και με επιφυλάξεις οι Μπακαλάκης, Ανδρόνικος, Μακρόνας, Μουτσόπουλος⁴⁰ και άλλοι. Ο HAMMOND γράφει ότι είναι πολύ πιθανό η Βάλλα και οι Φυλακαί να ήταν «επίσης στην πεδιάδα μεταξύ των λόφων και του ποταμού⁴¹». Δυο επιχειρήματα συνηγορούν: η Βάλλα ήταν πόλη της Πιερίας Ν. του Αλιάκμονα⁴² και έμμεσα ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει λατρεία του Απόλλωνα Πύθιου στη Βάλλα⁴³. Λατρεία του Απόλλωνα μαρτυρείται από 2 ανάγλυφες στήλες στη Βεργίνα. Η πρώτη ήταν εντοιχισμένη στο ναό Αγ. Παρασκευής και ο HEYZEY την μετέφερε στο Λούβρο το 1861. Θεωρήθηκε επιτύμβια λόγω της επιγραφής της⁴⁴. Ο Ρωμαίος συμ-

φώνησε και τη χρονολόγησε το β' αι. μ.Χ.⁴⁵. Πιστεύω ότι ήταν ανάθημα στον Πύθιο Απόλλωνα πριν προστεθεί η επιγραφή στα Ρωμαϊκά χρόνια, οπότε ίσως σθύστηκε η αρχική επιγραφή. Η στήλη εικονίζει Απόλλωνα Κιθαρωδό και Άρτεμη. Στο κάτω μέρος υπάρχει καθιστή γυναίκα που σκαλίστηκε μάλλον όταν η στήλη έγινε επιτύμβια.

Το 1911 μια δεύτερη στήλη ανακαλύφθηκε 100 μ. Δ. της Αγ. Παρασκευής. Χρονολογείται στα Ελληνιστικά χρόνια και εικονίζει Απόλλωνα Κιθαρωδό λατρευτή και ένα λύκο⁴⁶. Είναι παρόμοια με την πρώτη. Ακόμα ένα στοιχείο όμως δείχνει την ύπαρξη λατρείας του Πύθιου Απόλλωνα στη Βεργίνα. Στην ανασκαφή του Ιερού της Εύκλειας το 1991 η κ. Παλιάδελη ανακάλυψε τμήμα μαρμάρινου φιδιού, κολοσσικού (μήκος μέγιστο 0,85 μ., πάχος μέγιστο 0,25) Το απέδωσε στη λατρεία του Δια Μελίχιου⁴⁷ και το κτίριο όπου θρέθηκε (8,5X12,6 μ.) το ονόμασε ναό. Καθώς εδώ, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, η Εύκλεια είναι μια προσωποποίηση της Άρτεμης, αυτός ο δεύτερος ναός μπορεί να αποδοθεί στον Απόλλωνα και το Ιερό μπορεί να είχε αφιερωθεί στην Άρτεμη - Εύκλεια και τον Απόλλωνα. Αν είναι σωστή η υπόθεσή μου το φίδι μπορεί να εικονίζει τον Πύθωνα που συνδέεται άμεσα με τον Πύθιο Απόλλωνα και μπορεί να ήταν τμήμα σύνθεσης όπου ο Απόλλωνας σκότωνε τον Πύθωνα.

Έχοντας λοιπόν απορρίψει την ταύτιση των Αιγών με τη Βεργίνα, τίθεται το ερώτημα που ήταν τελικά οι Αιγές. Με βάση τα δεδομένα που είναι διαθέσιμα - αρχαία παράδοση και αρχαιολογικά ευρήματα, προτείνω ότι μπορούμε να τοποθετήσουμε τις Αι-

γές με κάποια βεβαιότητα (Εικ. 1). Όπως δείχτηκε παραπάνω, οι σωζόμενες αρχαίες πηγές τοποθετούν τις Αιγές στη Βοττιαία και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Όρους Βερμίου. Ο Ηρόδοτος ορίζει την περιοχή που εγκαταστάθηκαν οι Τημενίδες (άρα και τη θέση των Αιγών) σαν κοντά στους κήπους του Μίδα. Εκείνοι οι κήποι βρισκόνταν στην περιοχή της αρχαίας Έδεσσας, δηλαδή στις εύφορες, αρδευόμενες καλά πλαγιές κάτω από τους γκρεμούς της σημερινής Έδεσσας και Νάουσας. Γενικά οι μελετητές δεν έχουν αντικρούσει αυτή την άποψη⁴⁹. Όπως προαναφέραμε οι μελετητές είχαν παλιότερα ακολουθήσει τον Ιουστίνο και είχαν ταυτίσει τις Αιγές με την αρχαία Έδεσσα που βρισκόταν στη θέση της σημερινής πόλης⁵⁰. Αυτή η ταύτιση βασιζόταν επίσης στην πίστη ότι το όνομα «Αιγαί» ήταν συγγενές ετυμολογικά με το «νερό» και ότι σήμαινε τον τόπο με τα άφθονα νερά, όπως και το όνομα «Έδεσσα». Ίσως όμως η ετυμολογία αυτή θα έπρεπε να επανεξεταστεί, καθώς η λέξη μπορεί τελικά να σχετιστεί με το «αίγιες» όπως αναφέρει η αρχαία παράδοση. Επιπλέον, πρέπει κανείς να έχει υπόψιν ότι ο Περδίκας Α' (που σύμφωνα με την παράδοση ίδρυσε την βασιλική δυναστεία των Μακεδόνων) δούλεψε ως βοσκός πριν εγκατασταθεί στις Αιγές με τους αδελφούς του⁵¹. Επιπλέον η γίδα εμφανίζεται στα νομίσματα των Μακεδόνων κατά τον πέμπτο και τέταρτο αιώνα π.Χ. κατά τα χρόνια του Αλέξανδρου Α' και του Αρχελάου⁵². Ίσως ως έμβλημα του βασιλικού οίκου.

Όλα τα δεδομένα για τις Αιγές μας οδηγούν στις ομαλές πλαγιές του Όρους Βερμίου, νότια

της Έδεσσας. Οδηγούμενοι από τις πρόσφατες αρχαιολογικές ανακαλύψεις, μπορούμε να τοποθετήσουμε τις Αιγές στην περιοχή ανατολικά της Νάουσας στη θέση των κοινοτήτων Κοπανού και Λευκαδίων⁵³. Σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα έχουν αποκαλυφτεί, για παράδειγμα στην Καμάρα, Γάστρα και Μπελοβίνα. Στην Καμάρα, στην κοινότητα Κοπανού, έχουν βρεθεί ίχνη μιας θέσης της Πρώιμης Ελληνιστικής μέχρι τη Ρωμαϊκή περίοδο⁵⁴. Στη Μπελοβίνα (επίσης στον Κοπάνο) στους αγρούς Ι. Δημητρίου και Κ. Σαζακλή, αποκαλύφθηκαν και

ανασκάφηκαν μερικώς υπολείμματα ενός μνημειακού κτιρίου του τελευταίου τετάρτου του 4ου αι. π.Χ. Οι τοίχοι του είναι χτισμένοι με λιθόπλινθους με πλάτο 0,55 και η δόρεια πρόσοψη περιλαμβάνει ημικίονες διαμέτρου 0,57⁵⁵. Πριν το 1992 ένα τμήμα 50 μέτρων του κτιρίου είχε αποκαλυφτεί· το 1992 δύο επιπλέον τοίχοι έρέθηκαν 50 μ. ανατολικά στην προέκταση της παλιότερης ανασκαφής και τώρα το μήκος του κτιρίου μπορεί να υπολογιστεί σε 106 μ.⁵⁶. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό Πρώιμο Ελληνιστικό κτί-

Η Μακεδονία, τμήμα της Αρχαίας Βοττιαίας και Πιερίας με την προτεινόμενη θέση των Αιγών

ριο. Το 1992 πάλι, περίπου 200 μ. ΝΔ από τα προαναφερθέντα θρέθηκε το θέατρο της πόλης. Μικρό μέρος του λίθινου κοίλου και της ορχήστρας (διαμέτρου 18 μ.) ανασκάφηκαν. Το κοίλο του θεάτρου βλέπει προς Α. άρα το κοινό είχε θέα στην πεδιάδα⁵⁷.

Μεγάλος αριθμός τάφων έχει εντοπιστεί στην περιοχή του Κοπανού (Καμάρα, Καψούρα και αλλού) με ευρήματα που έχουν χρονολογηθεί από την Κλασική ως τη Ρωμαϊκή εποχή⁵⁸. Οι 6 μακεδονικοί τάφοι που έχουν θρεθεί ως τώρα στα Λευκάδια, ανήκουν πιθανότατα στην ίδια πόλη που υποθέτω ότι είναι οι Αιγές⁵⁹.

Η γεωγραφική θέση, οι αρχαίες μαρτυρίες και τα ευρήματα (θέατρο, μεγάλο δημόσιο κτίριο, σημαντικοί μακεδονικοί τάφοι κτλ.) είναι κατά τη γνώμη μου, ουσιαστικά στοιχεία που μας οδηγούν να τοποθετήσουμε τις Αιγές στην περιοχή του Κοπανού Νάουσας (Εικ. 1)⁶⁰. Περιμένω ότι η μελλοντική αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή θα στηρίξει την ταύτιση της πόλης και θα φέρει στο φως τα θεαματικά κτίρια και το βασιλικό νεκροταφείο της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων. Ο τάφος του Φιλίππου του Β', ο οποίος δεν θα είναι του «Μακεδονικού» τύπου, καθώς τέτοιοι τάφοι αρχίζουν να εμφανίζονται στην Ελλάδα μόνο μετά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία⁶¹, θα γίνει πάλι - αναμφίβολα - το υποκείμενο επιστημονικής έρευνας και αρχαιολογικών εκπλήξεων.

Σημείωση

Στο κείμενο χρησιμοποιούνται οι παρακάτω συντομογραφίες — *Acta* Προκτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας Αθήνα 4-10 Σεπτεμβρίου 1983 |

(Αθήνα 1985).

- Adams and Borza: W. L. Adams and E.N. Borza eds., *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage* (Washington, D.C. 1982).
- ΑΕΜΘ: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη 1-4 (1987-1990), (Θεσ/νίκη 1988, 1991, 1992, και 1993)
- *Ancient Macedonia*: Αρχαία Μακεδονία 1-4 (ΙΜΧΑ Θεσσαλονίκη 1970, 1977, 1983 και 1986).
- Ανδρόνικος 1984: Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες» (Αθήνα 1984).
- Ανδρόνικος 1986: Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνα: αρχαιολογία κι ιστορία» Φίλια έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνά δα τα 60 έτη του ανασκαφικού του έργου Ι (Αθήνα 1986) 19-37.
- Hammond: N.G.L. Hammond. *A History of Macedonia I* (Oxford 1972).
- Λουκοπούλου και Χατζόπουλος: Λ. Δ. Λουκοπούλου και Μ.Β. Χατζόπουλος «Φίλιππος βασιλεύς Μακεδόνων» (Αθήνα 1980).

Παραπομπές

1. K.M. Leake, *Travels in Northern Greece III* (London 1835) 272.
2. M.E.M. Cousinery, *Voyage dans la Macedoine I* (Paris 1831) 75-76.
3. M. Delacoulonche, *Memoire sur le berceau de la puissance macedonienne des bords de l' Haliacmon a ceux de l' Axios* (Paris 1858) 10-14
4. O. Abel, *Makedonien vor König Philipp* (Leipzig 1847) 128.
5. RE 14. I (1928) 657, s.v. Aigai (F. Geyer).
6. R. Paribeni, *La Macedonia sino ad Alessandro Magno* (Milan 1947. 27.
7. Μ. Γ. Δήμητας. Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας ΙΙ (Αθήνα 1874) 21-22. Ο Δήμητας υπο-

στήριξε ότι το «Έδεσσα» αναφερόταν στην πρωτεύουσα του κράτους, ενώ το «Αιγαί» μόνο στην ακρόπολη, όπου βρισκόταν οι βασιλικοί τάφοι.

8. Φ.Μ. Πέτσας, «Αιγαί - Πέλλα - Θεσσαλονίκη» Α.Μ. 1 203.
9. T.L.F. Tafel, *Via militaris Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur I: Pars occidentalis* (Tubingen 1841) 49-50.
10. C. Edson, «Early Macedonia» in *Ancient Macedonia I*.
11. Δ. Καντασούλης Η Μακεδονία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της ανόδου του Φιλίππου Β' (Θεσ/νίκη 1976) 31.
12. F. Papazoglou, *Makedonski gradovi in rumsko doba* (Skopje 1957) 110 - 11 and 343.
13. N.G.L. Hammond, «The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom» in *Ancient Macedonia I*, 53-67; Hammond 156-58
14. Μ. Ανδρόνικος: Ανασκαφή στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας. AAA 9 (1976) 127-29 Ανδρόνικος, «Οι βασιλικοί τάφοι των Αιγών (Βεργίνας)» στο Λουκοπούλου και Χατζόπουλος 198. Ανδρόνικος 1986, 22-23. Σ' αυτήν την τελευταία εργασία (σ. 22) ο Ανδρόνικος σημειώνει ότι μέχρι το 1976 είχε ο ίδιος πολλές επφυλάξεις αναφορικά με την ταύτιση των Αιγών με την Βεργίνα.
15. Ανδρόνικος 1986, 24
16. Για τους δύο σούλητους τάφους της Μεγάλης Τούμπας δεσ: Ανδρόνικος 1984, 62-235. «Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι της Μεγάλης Τούμπας», AAA 10 (1977) 1-39 και 40-72 (in English): «The Finds from the Royal Tombs at Vergina» *Proceedings of the British Academy* 1979 (London 1981) 355-67; «The Tombs at the Great Tumulus of Vergina». *Acta of the XI International Congress of Classical*

- Archaeology London 3-9 September 1978 (London 1979) 39-56; «Regal Treasures from a Macedonian Tomb», *National Geographic* 154 (1978) 54-77; «The Royal Tomb of Philip II» *Archaeology* 31 (Sept Oct 1978) 33-41; «Some Reflections on the Macedonian Tombs», *BSA* 82 (1987) 1-16; και «Ο βασιλικός τάφος της Βεργίνας και το πρόβλημα του νεκρού» *AAA* 13 (1980) 156-67 και 168-78 (in English).
17. Ανδρόνικος 1984, 51.
 18. Ανδρόνικος 1986, 36.
 19. Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνα. Ανασκαφή 1987» *AEMΘ* 1 (1988) 81-84 «Η ζωγραφική στην αρχαία Μακεδονία», *ArchEph* 1987, 375-79; *Prakt* 1988, 128-32.
 20. P.W. Lehmann, «The So-Called Tomb of Philip II: A Different interpretation» *AJA* 84 (1980) 527-31; Lehmann, «Once Again the Royal Tomb at Vergina» *AAA* 14 (1981) 134-44; Lehmann, «The So-Called Tomb of Philip II: An Addendum» *AJA* 86 (1982) 437-42; A.M. Prestianni Giallombardo and B. Tripodi, «Le tombe regali di Vergina: Quale Filippo?» *AnnPisa, Sezione di lettere, ser. III* 10.3 (1980) 989-1001; Prestianni Giallombardo, «La tomba e il tesoro di Filippo II di Macedonia: Una nuova proposta di attribuzione», *Magna Grecia* 16 (1981) 14-17; Prestianni Giallombardo, «Riflessioni storiografiche sulla cronologia del Grande Tumulo e delle tombe reali di Vergina», *Acta* 237-41; Prestianni Giallombardo, «Il diadema di Vergina e l' iconografia di Filippo II.» *Ancient Macedonia* 4, 497-509; F. N. Borza, In the Shadow of Olympus (Princeton 1990) 256-77; Borza, «The Macedonian Royal Tombs at Vergina: Some Cautionary Notes» *ArchNews* 10 (1981) 73-87; Borza, «Those Vergina Tombs Again» *ArchNews* II (1982) 8-10; Borza, «The Royal Macedonian Tombs and the Paraphernalia of Alexander the Great.» *Phoenix* 41 (1987) 105-21; P. Green, «The Royal Tombs of Vergina: A Historical Analysis», in Adams and Borza 129-51; and W.L. Adams, «The Royal Macedonian Tomb at Vergina: An Historical Interpretation», *Anc W* 3 (1980) 67-82.
 - Για τους τάφους στη Μεγάλη Τούμπα και την ταυτότητα των νεκρών N.G.L. Hammond, «Philip's Tomb in Historical Context», *GRBS* 19 (1978) 331-50; Hammond, «The Evidence for the Identity of the Royal Tombs at Vergina», in Adams and Borza 111-27; Hammond, «The Royal Tombs at Vergina: Evolution and Identities», *BSA* 86 (1991) 69-82; N.I. Xirotiris and F. Langenscheidt, «The Cremations from the Royal Macedonian Tombs of Vergina», *ArchEph* 1981, 142-58 A.J.N.W. Prag. J.H. Musgrave, and R.A.H. Neave, «The Appearance of the Occupant of the Royal Tomb at Vergina», *Acta* 226-31; Prag et al., «The Skull from Tomb II at Vergina: King Philip II of Macedon», *JHS* 104 (1984) 60-78; and E.A. Fredricksmeyer, «Again the So-Called Tomb of Philip II.» *AJA* 85 (1981) 330-34.
 21. Δοδ. 19.52.5 και 22.12; Πλούτ Vit Pyrrh 26.12; Πλίνιος HN 4.33; Anth Pal. 7.238.
 22. Hammond (supra n. 13) 53-67.
 23. Hammond (supra n. 13) 64; Hammond 156-57 and 411. Ο Daux βρiσκει την υπόθεση του Hammond ιδιοφυή αλλά αδύνατα τα επιχειρήματα του: G. Daux, «Aigeai, site des tombes royales de la Macédoine antique», *GRAI* 1977, 625-26.
 24. Hammond (supra n. 13) 65; Hammond 157.
 25. Πτολ. 3.13.39 Hammond (supra n. 13) 65.
 26. Hammond 157-58 Δες επίσης N.G.L. Hammond and G.T. Griffith, *A History of Macedonia II* (Oxford 1979) 211-12.
 27. Θεόφρ. De Ventis 27: γίνεται δε και ανάκλασις τις των ανέμων, ὥστ' αντιπνεῖν αυτοῖς ὅταν υψηλοτέροις τόποις προσπνεύσαντες υπερῶραι μὴ δύνωνται, διὸ ενιαχοῦ τα νέφη τοῖς πνεύμασιν υπεναντία φέρεται, καθάπερ περὶ Αιγείας της Μακεδονίας, βορέου πνέοντος προς (τον) βορέαν.
 28. Ο Tafel (supra n 9) 48-49 επισημαίνει επίσης αυτό το εδάφιο του Θεόφραστου και τοποθετεί την περιοχή των Αιγών στο ὄρος Βέρμιον, μεταξύ της σημερινής Καστοριάς και της Έδεσσας. Η Παπάζογλου αναρωτιέται γιατί ο αέρας χτυπούσε τα Πιέρια και όχι το Βέρμιο, αλλά δεν δίνει καί μεγάλη σημασία στο φυσικό φαινόμενο, εφ' ὅσον, κατὰ την ἄποψή της, η ανακάλυψη των Μακεδονικών τάφων και του θεάτρου στη Βεργίνα βοηθούν να τοποθετηθούν εκεί οι Αιγές.
 - F. Papazoglou, *Les villes de Macedoine a l' époque romaine* (B.C. H. Suppl. 14, 1988) 134.
 29. Πτολ. 3.13.39 Με τον ὄρο «Ημαθία» ο Πτολεμαῖος πρέπει να εννοεί ολόκληρη την Κάτω Μακεδονία, δυτικά ἀπὸ τον ποταμὸ Αἰσιό, με εξαίρεση την Πιερία. Ο Hammond 154 συμφωνεί: πράγματι, ἡλiγως συμφωνεῖ ὅτι οἱ Αἰγές δεν βρίσκονταν στα Πιέρια. Η Παπάζογλου (supra n. 28) 127, δέχεται ὅτι η περιοχή της Ημαθίας που αναφέρει ο Πτολεμαῖος βρίσκονταν μεταξύ του Αλιάκμονος και του Αἰσιού, δηλαδή ὅτι ο Αλιάκμων αποτελοῦσε το νότιο ὄριο της Ημαθίας. Θα μπορούσε κανείς να σημειώσει ὅτι οἱ αρχαῖες πηγές εἶναι κάπως ἀόριστες σχετικά με τα ὅρια μεταξύ Ημαθίας και Βοττιοῖας, και κάποιες περιοχές της

- Βοττιαίας αναφέρονται νῆ ανήκουν στην Ημαθία. Φαίνεται ότι κατά την Ρωμαϊκή περίοδο ο όρος «Βοττιαία» αντικαταστάθηκε με τον όρο «Ημαθία» (Δες επίσης Hammont 153). Ακόμη αργότερα, όλη η Μακεδονία αναφέρεται ως Ημαθία (Ησούχιος).
30. Διόδ. 16.3.5-6
31. Διόδ. 7.1: ἀλλ' ἰθὺς ἐπείγοντος Βοττηίδα πρὸς πολὺμηνον ἔνθα δ' ἂν ἀργικέρως ἰδὼς χιονώδεις αἶγας εὐνηθέντας ὑπ' ἡν, κείνης χθονὸς ἐν θαπέδοισι θύε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστει κτίζε πόλιν.
32. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (7.123 και 127) ο Αλιάκμων και ο Λουδίας διεχώριζαν την Βοττιαία από την «Μακεδονίδα» ενώ ο Αεΐος διεχώριζε την Βοττιαία από την Μυγδονία. Με το «Μακεδονίς γῆ», ο Ηρόδοτος πρέπει να αναφέρεται σε τμήμα της Πιερίας, ενώ αλλού (7.131) σημειώνει ότι το «Μακεδονικὸν ὄρος» βρισκόταν στην περιοχή της Πιερίας. Ο Hammont 138-39 και 154 συμφωνεί ότι η Πιερία βρισκόταν νοτίως της καλᾶδας του Αλιάκμονος ή πάνω από τις μαλακές πλαγιές πάνω από τον Αλιάκμονα. Άλλοι ερευνητές όπως ο Edson ωστόσο θεωρούν τον Αλιάκμονα ως διαχωρίζοντα την Πιερία από την Βοττιαία. Ο Edson τοποθετεί την Βοττιαία μεταξύ Αλιάκμονα και Αεΐου. Δες G.F Edson «Η Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τοῦ Φίλιππου» στο Λουκάπουλο και Χατζόπουλο 10. Κάποιος θα μπορούσε να πιστέψει ότι η Μακεδονίς γῆ του Ηρόδοτου ήταν η κοτίδα των Μακεδόνων. Μ' αυτό το σκεπτικό, οι Αιγές, η πρωτεύουσά τους, θα έπρεπε να τοποθετείται εκεί. Ωστόσο, οι αρχαίες πηγές που αναφέρονται στη μόνιμη εγκατάσταση των Μακεδόνων και στην ίδρυση των Αιγών μας οδηγούν πέρα από τα όρια της Πιερίας και βορείως του ποταμού Αλιάκμονα.
33. Ο Hammont 65 Ανδρόνκος, Λουκοπούλου και Χατζόπουλος 188. Ο Heuzey επίσης τοποθετεί τα Παλατίσια στην Αρχαία Πιερία. L. Heuzey and H. Daumet, *Mission archéologique de Macédoine* (Paris 1876) 183.
34. Ηροδ. 8.138. Ενώ ο Ηρόδοτος δεν σημειώνει ευκρινώς ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν στην περιοχή των κήπων του Μίδα, κάποιος οδηγείται σ' αυτό το συμπέρασμα συγκρίνοντας αυτήν την μαρτυρία με εκείνες άλλων αρχαίων συγγραφέων.
35. E.g., Just. 7.1.7-12.
36. IGIV, 617, line 15. Ο Καλλέρις υποστήριξε ότι οι Αιγές και Έδεσσα ήταν παρακείμενες μικρές πόλεις. J. N. Kalleris. *Les anciens Macédoniens: Etude linguistique et historique I* Αθήνα 1954, 314.
37. Ανδρόνικος 1984, 235 Επίσης σημειώνει την απουσία αρχαιολογικών ευρημάτων αυτήν την περίοδο.
38. Heuzey and Daumet (supra n. 33) 180-83.
39. Κ.Α. Ρωμαίος, Ο Μακεδονικός τά της Βεργίνας (Αθήνα 1951) 12-13.
40. Μ. Ανδρόνικος κ.ά. Το ανάκτορο της Βεργίνας (Αθήνα 1961) 15.
41. Hammont 154.
42. Πλίνιος HN 4.10.34; Πτολ. 3.13. 40ῦ
43. Στεφ. Βυζαντ., s.v. Valla: Βάλλα πόλις Μακεδονίας, ως Πέλλα, ο πολίτης Βαλλάιος. Θεαγένης εν Μακεδονία «Βαλλάιους μεταγυγών εις τον νυν λεγόμενον Πύθιον τόπον».
44. Heuzey and Daumet (supra n. 33) 236-38
45. Ρωμαίος (supra n. 39) 13ῆ
46. Ρωμαίος (supra n. 39) 12-13, fig. 4.
47. Το Έργον της Αρχαιολογικής Επιτελείας 1991 (Αθήνα 1992) 66 figs. 104-106
48. Σατσόγλου — Παλιαδέλη, «Βεργίνα 1989 Ανασκαφή στο ιερό της Εύκλειας», ΑΕΜΘ 3 (1992) 30-31. fig. 2.
49. Ο Hammont 410, αναφερόμενος στους κήπους του Μίδα γράφει: Οι πλούσιες σε νερά εύφορες πλαγιές των χαμηλών λόφων της Έδεσσας και Νάουσας ήταν ενδεχομένως «οι κήποι του Μίδα γιού του Γοργία».
50. Ιουστ. 7.1.10. Δες επίσης: Huxley, «Baanes the Notary on Old Edessa» GRBS 24 (1983) 253-57.
51. Ηροδ. 7.137.
52. H. Gaebler, *Die Antiken Munzen von Makedonia und Paionia* (Berlin 1935) 151, 153, 155. Οι ασημένιοι στατήρες που χρονολογούνται μεταξύ 500 και 480 π.Χ. και εικονίζουν την αρσενική γίδα (αίγα) θεωρούνται από μερικούς ερευνητές ως νομίσματα των Αιγών. Ωστόσο άλλοι, έχουν σοβαρές επιφυλάξεις και τις αποδίδουν σε θρακικό νομισματοκοπείο. Cf. J.N. Svoronos: *L' hellenisme primitif de la Macedoine* (Paris 1919) 34-36. Υπάρχει μια καλή απεικόνιση αυτών των νομισμάτων στο έργο των C.M. Graay and M. Hirmer, *Greek Coins* (New York 1966) pl. 124. 380-81.
53. Τον 18ο αι. ο Forbiger τοποθέτησε τις Αιγές μεταξύ του Κιτίου (σημερινή Νάουσα) και την Έδεσσα. A. Forbiger. *Haudbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet III* (Hamburg 1877) 726 Το 1957 η Παπαζογλου (supra n. 12) 121, 79 και 6.343 υπαινίχθηκε την πιθανή θέση των Αιγών νοτίως της Έδεσσας, στην περιοχή της Νάουσας, βασισμένη στην ανακάλυψη των σημαντικών Μακεδονικών Τάφων στα Λευκάδια, που τους θεώρησε ότι πιθανά να ανήκουν στο βασιλικό νεκροταφείο.

Ο Daux (supra n. 23) 626, σημείωσε αυτήν την υπόδειξη με εν διαφέρον. Ο Πέτσας αντιθέτως πιστεύει ότι η υπόδειξη της Παπά-Ζογλου μπερδεύει περισσότερο τα πράγματα.

Φ. Πέτσας Ο Τάφος των Λευκαδίων (Αθήνα 1966) 8 κ. 7. Ο Πέτσας συμφωνεί ότι οι Αιγές θα μπορούσαν να τοποθετηθούν στη Βεργίνα αλλά διερωτάται για την απουσία ακλόνητων ενδείξεων: Πέτσας: Μερικές παρατηρήσεις για το Μακεδονικό Τάφο της Βεργίνας (του Ρωμαίου) στο *Ansient Macedonia* 4. 447-48 Το 1988 η Παπά-Ζογλου (supra n. 28) 133-34 και 469, επανήλθε στο ερώτημα για τη θέση των Αιγών και την τοποθέτησε, χωρίς αμφιβολία, στη Βεργίνα.

54. *ArchDelt* 30, *Chron.* (1975) 260; *ArchDelt* 36, *Chron.* (1981) 325.

Ένας οικισμός της εποχής του χαλκού, έχει αποκαλυφθεί στην «Καμάρα», όπως πιστοποιείται από τα κεραμικά που βρέθηκαν στην Τούμπα «Χατζηνώτα».

ArchDelt 38, *Chron.* (1983) 304-306.

55. *ArchDelt* 24, *Chron.* (1969) 328-29; *ArchDelt* 25, *Chron.* (1970) 387-88; *ArchDelt* 26, *Chron.* (1971) 407-408. Ι. Τουρότσουλου, Λευκάδια Ημαθίας (Αθήνα 1973) 31-32

56. Β. Αλλαμανή και Β. Μισαηλίδου, «Ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή Κοπανού Νασούσης» *AEMΘ* 6 (υπό εκτύπωση).

57. Αλλαμανή και Μισαηλίδου (supra n. 56).

58. *ArchDelt* 29, *Chron.* (1973) 440; *ArchDelt* 29, *Chron.* (1973 - 1974) 719-20 and 725; *ArchDelt* 30 *Chron.* (1975) 260; Touratsoglou (supra n. 55) 32.

59. Για τους Μακεδονικούς Τάφους των Λευκαδίων δες: K.F. Kinch. «Le tombeau de Niaousta, tombeau macedonien», *Mémoires de l'Académie royale des sciences, ser. 7*

Lettres IV.3 (Copenhagen) 1920 283-88; K. Ρωμιοπούλου και Τουράτσουλου «Ο Μακεδονικός τάφος της Νιόουστας (τάφος Kinch),» *ArchEph* 1971, 146-64; C.I. Makaronas and S.G. Miller, «The Tomb of Lyson and Kallikles», *Archaeology* 27 (1974) 249-59; Petsas (supra n. 53); K. Rhomiopoulou, «A New Monumental Chamber Tomb with Paintings of the Hellenistic Period near Lefkadia (West Macedonia),» *AAA* 6 (1973) 87-92; F. Petsas, «Macedonian Tombs», *Atti VI. Congresso internazionale di archeologia classica I* (Rome 1961) 401-405; Touratsoglou (supra n.55) 8-31; B. Gossel *Makedonische Kammergraber* (Berlin 1980) 157-200; and S.G. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Macedonian Tomb* (Mainz 1993).

60. Μερικοί ερευνητές τοποθετούν στη θέση αυτή την Μιέζα, ενώ άλλοι το Κίτιον. Ο Πέτσας, που ανέσκαψε την περιοχή τοποθετεί εδώ τη Μιέζα. Δες Πέτσας (supra n. 53) 5-14 ο οποίος διερευνά το ερώτημα της ταυτότητας των αρχαίων ερειπίων της περιοχής και παραθέτει τις απόψεις διαφόρων ερευνητών. Η Παπά-Ζογλου (supra n. 28) 152 υποδεικνύει ότι θα μπορούσαν να είναι περισσότερες από μία πόλεις στην περιοχή αυτή.

61. Όλες οι ενδείξεις που έχουμε στη διάθεσή μας υποδεικνύουν ότι όλα αυτά τα μνημεία όρχισαν να κατασκευάζονται μετά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία και ειδικά μετά το 324 π.Χ. όταν οι βετεράνοι Μακεδόνες επέστρεψαν στα σπίτια τους. Παρόμοιοι μνημειακοί τάφοι λαξευτοί στην πέτρα, κατασκευασμένοι είτε με μία ασίδα είτε ως υπόγεια οικοδομήματα, υπήρχαν νωρίτερα στη Μέση Ανατολή. Οι Έλληνες προφανώς εντυπωσιάστηκαν απ' ου

τά τα μνημεία και επιστρέφοντας στα μέρη τους και με τα αξιοσημείωτα πλούτη που είχαν αποκτήσει, παρήγγειλαν και για τους εαυτούς τους τέτοιους τάφους. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες δεν είχαν καμιά δυσκολία να συνδυάσουν σ' αυτό τα κτίρια την ναόμορφη ελληνική πρόσοψη με την θολωτή στέγη, την οποία προφανώς γνώριζαν, αλλά δεν την χρησιμοποιούσαν ακόμη. Στο τέλος του 4ου και κατά την διάρκεια του 3ου π.Χ. αιώνα αυτός ο τύπος τάφου φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνο από την ανώτερη τάξη στην Μακεδονία. Μερικοί ερευνητές σημειώνουν ότι το τόξο (ασίδα) εισήχθη στην Ελλάδα και χρησιμοποιήθηκε στους Μακεδονικούς τάφους από τους μηχανικούς του Μ. Αλεξάνδρου, οι οποίοι το μελέτησαν στη Μέση Ανατολή. Δες T.D. Boyd, «The Arch and the Vault in Greek Architecture», *AJA* 82 (1978) 83-100; and R.A. Tomlinson, «Vaulting Techniques of the Macedonian Tombs» in *Ansient Macedonia* 2, 473-79. (Για την επίδραση των τάφων της Μ. Ασίας και την σχέση τους, με τους Μακεδονικούς τάφους δες W. Hoffer, «Kammenrgab in bithynish paphlagonischen Grenzgebiet», *AM* 86 (1971) 125-39. Για το πρόβλημα της κληρονομιάς των Μακεδονικών τάφων, δες επίσης D.G. Kurtz and J. Boardman *Greek Burial Customs* (London 1971) 277-97; B. Gossel (supra n. 59) 10-12, 29, 69-83 and W.M. Calder III, «Diadem and Barrel - Vault: A Note. *AJA* 85 (1981) 334-35. Ο Παντερμαλής σημειώνει ότι η Μ. Ασία αλλά και η Ανατολή γενικότερα με τους μεγάλους θαλαμοειδείς τάφους φαίνεται να έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία του τύπου αυτού του ταφικού κτίσματος.

✱ συνέχεια στην σελίδα 85

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ:

Ο Ναουσαίος ευεργέτης των Σέρβων

ΠΩΣ ΤΟΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΑΜΕ ΤΟ 1973

Μια ευχάριστη έκπληξη μάς επιφύλασε πριν 23 χρόνια η μεγάλη και γνωστή εφημερίδα του Βελιγραδίου «Πολίτικα»: Η ίδρυση του πρώτου σερβικού γυμνασίου ήταν έργο ενός Ναουσαίου την ύπαρξη του οποίου εμείς μεν αγνοούσαμε τελείως, ενώ οι Σέρβοι, όχι μόνο τον ήξεραν, αλλά και τον τιμούσαν και τον τιμούν

**Του
Πέτρου Δεινόπουλου**

ακόμα ως μεγάλο ευεργέτη της παιδείας τους. Πρόκειται για τον Δημήτριο Αναστασίου, ο οποίος, το 1733, σε ηλικία 6 χρόνων έφυγε από τη Νάουσα, ακολουθώντας καραβάνι Μακεδόνων εμπόρων και έφθασε στη Σερβία, όπου εξελίχθηκε σε μεγάλο επιχειρηματία, με τεράστια κέρδη τα οποία διέθεσε για να προσφέρει τη δυνατότητα στους ορθόδοξους Σέρβους και Έλληνες της περιοχής των Καρλοβικίων, να μάθουν γράμματα τα οποία ο ίδιος είχε στερηθεί.

Η σημαντική για τη Νάουσα πληροφορία περιλαμβάνονταν σε τριστηλο άρθρο της «Πολίτικα» της Κυριακής 5 Νοεμβρίου 1972, με την ευκαιρία του εορτασμού της 180ης επετείου του Γυμνασίου της πόλης των Καρλοβικίων (Σρέμσκι - Καρλόφτσι). Ο τίτλος του άρθρου «Στο Έθνος, για δόξα και τιμή» ο επίτιτλος «180η επέτειος του Γυμνασίου Καρλοβικίων» και οι υπότιτλοι: «Απόφοιτοι της αρχαιότερης Μέσης scho-

λής στην ιστορία του Σερβικού Έθνους», «Ξακουστά ονόματα της παιδείας μας» και «Η σημαντικότερη σχολική βιβλιοθήκη μας» δείχνουν τη σημασία που έχει για τους Σέρβους το Γυμνάσιο αυτό.

Λέζει να μεταφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά από το άρθρο της «Πολίτικα», που πρωτοπαρουσιάζουμε σήμερα:

«... Το Γυμνάσιο ιδρύθηκε στους χρόνους του Βασιλέως της Αυστρίας Λεοπόλδου II χάρη στη γεναιοδωρία του Δημητρίου Αναστασίου - Σαμπώφ.

Ποιός είναι ο ευγενής πολίτης Σαμπώφ;

Ο Κώστας Πέτροβιτς², γράφει ότι γύρω στο 1732 ή 1733, ως παιδί ηλικίας 6 χρόνων έρχεται από τη Νάουσα της Μακεδονίας, μαζί με κάποιους εμπόρους στο Ζέμουν³. Όταν μεγάλωσε κάπως, ο προστάτης του τον έστειλε στο Νόβισαντ να μάθω την τέχνη των Σαμπώφ. Οι Σαμπώφ ήταν ράφτες που έρραβαν ρούχα κατά το Ουγγαρέζικο στυλ. Όταν έγινε τεχνίτης, μπήκε στη συντεχνία των μαστόρων και μεταξύ 1748 ή 1750, εγκαθίσταται στα Καρλοβίκια, εργαζόμενος ως Σαμπώφ. Κατασκεύαζε έτοιμα ρούχα και αποκόμιζε πολλά κέρδη από το εμπόριό τους. Με τα πλούτη του αγόρασε σπίτια και αμπέλια και κατέστη διακεκριμένος και έγκριτος πολίτης, ένας από τους πιο περιφανείς κατοίκους των Καρλοβικίων. Όταν πέθαναν τα παιδιά του, με την προτροπή του μητροπολίτη Στεφάνου Στρατιμίροβιτς αποφάσισε να διαθέσει

Το πορτρέτο του Αναστασίου βρίσκεται στη MATICA SRPSKA (Σερβική Κυψέλη) μαζί και με άλλες προσωπογραφίες Σέρβων και Ελλήνων ευεργετών του μεγάλου πνευματικού ιδρύματος των Σέρβων στην πόλη Νόβισαντ. Εκεί το «ανακάλυψε» ο καθηγητής κ. Ποπανδριανός.

τα χρήματα και την περιουσία του για την ίδρυση γυμνασίου.

Καταχαρούμενος ο μητροπολίτης για τη δωρεά, κάλεσε στο μητροπολιτικό μέγαρο τους κατοίκους των Καρλοβικίων και τους ανακοίνωσε την απόφαση του Αναστασίου, ο οποίος έδωσε αμέσως 10.000 φιορίνια σε μετρητά και άλλα τόσα σε ομόλογα. Αυτό έγινε στις 2 Αυγούστου 1791. Ενθουσιασμένοι οι κάτοικοι, όπως αναφέρει ο Κώστ. Πέτροβιτς, αμέσως την επομένη, συγκέντρωσαν εθελοντικά 17.240 φιορίνια για την ίδρυση του Γυμνασίου. Ο βασιλεύς Λεοπόλδος II με διάταγμά του της 11ης Οκτωβρίου 1791, ενέκρινε το Σαμπώφειο κληροδότημα και την ίδρυση του Γυμνασίου.

Αργότερα πολλοί Σέρβοι, από όλα τα μέρη ενθουσιάζοντο το Γυμνάσιο, πρόσφεραν ολόψυχα τη βοήθειά τους. Ο Πατριάρχης Ιωσήφ Ράγιατσιτς, με τη διαθήκη του

Το σπίτι του Αναστασίου — Σαμπώφ όπως διατηρείται σήμερα. Η πινακίδα δίπλα στην είσοδο, πληροφορεί τον επισκέπτη ότι εδώ έζησε ο μεγάλος ευεργέτης της σερβικής παιδείας

κληροδότησε 11.937 φιορίνια. Ακολουθούν και άλλα ονόματα δωρητών με μικρότερα ποσά.

Όπως μας πληροφορεί το άρθρο της «Πολίτικα», τα μαθήματα άρχισαν την 1η Νοεμβρίου 1792, με μαθητές που προέρχονταν αρχικά από τα Καρλοβίκια και την επαρχία τους, αλλά κατόπιν από διάφορες περιοχές του Βασιλείου της Αυστρίας, Σλαβονίας, Κροατίας, Βάνατου, Πέστης. Πρώτος διευθυντής του Γυμνασίου υπήρξε ο Σλοβάκος Ιωσήφ Γκρος διδάκτωρ του πανεπιστημίου της Ιένας και μαθητής του μεγάλου Γερμανού ποιητή Φρειδερίκου Σίλερ.

Αυτά έγραφε η «Πολίτικα» το φύλλο της οποίας έφθασε λίγες μέρες κατόπιν στη Θεσσαλονίκη, στα γραφεία του ΙΜΧΑ (Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου), όπου έρχονταν και άλλες σερβικές εφημερίδες.

Το διάβασαν οι τότε δυο επιστημονικοί συνεργάτες του κ.κ. Αθαν. Αγγελόπουλος, νυν καθηγητής στο Α.Π.Θ. και Ιω. Παπαδριανός, καθηγητής τώρα στο Πανεπιστήμιο Θράκης και μια μέρα

που συναντηθήκαμε στο ίδρυμα, με ενημέρωσαν για την ανακάλυψή τους.

Η είδηση, όπως ήταν επόμενο, δημοσιεύθηκε σμέσως στη «Φωνή της Νάουσας» (31.12.1972), για ν' ακολουθήσει μετά τρεις εβδομάδες στις 21.1.1973 η δημοσίευση ενός εμπεριστατωμένου άρθρου του κ. Παπαδριανού για τη ζωή και τη δράση του Νάουσαίου Μαικήνα των σερβικών γραμ-

μάτων. Το άρθρο αυτό αναδημοσιεύθηκε μετά πέντε χρόνια στο 3ο τεύχος του περιοδικού «Νιάουστα» που τότε είχε αρχίσει να εκδίδεται.

Παράλληλα με τη δημοσίευση επιδιώξαμε τότε (1972) μια επαφή με τις τοπικές Αρχές της σερβικής πέλης, χωρίς όμως να το επιτύχουμε, ίσως διότι από τότε η επίσημη γραμμή της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο, ήταν να εντάσσει ολόκληρη τη Μακεδονία στο Ομόσπονδο κράτος των Σκοπίων, άρα και τη Νάουσα που δεν έπρεπε ν' ανήκει στην Ελλάδα! Αυτήν τη «γραμμή» δεν την υιοθετούσαν οι απλοί Σέρβοι και ιδίως οι ιστορικοί επιστήμονες του Βελιγρσβίου, που αποκαλούσαν τους Σκοπιανούς «πλαστογράφους της ιστορίας», αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία. Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι το 1947, το Γυμνάσιο ονομάστηκε «Γυμνάσιο Μπράνκο Ρωντίτσεβιτς» προς τιμήν του μεγάλου Σέρβου ποιητή ο οποίος φοίτησε σ' αυτό πριν ένα αιώνα.

Το καλοκαίρι του 1973, επωφε-
✱ Συνέχεια στην σελίδα 85

Το γυμνάσιο στα Καρλοβίκια, όπως το φωτογράφησαμε το 1973

Νεοελληνικός διαφωτισμός και Ναουσαίοι συνδρομητές βιβλίων (1783 - 1839). Η σχέση με την εκπαίδευση και

(β' μέρος)

Με βάση, λοιπόν, τους καταλόγους συνδρομητών φαίνεται ότι διέμεναν στη Νάουσα τη στιγμή της εγγραφής 12 συνδρομητές ως το 1821. Σε άλλες πόλεις διέμεναν, όταν εγγράφονταν 19 ως το 1821 και 16 ως το 1839. Από όσους καταχωρίζονται στη Νάουσα κάποια αμφισβήτηση επιδέχονται οι Δημήτριος Αναστασίου Ματθαίου (Ζέ-

**Του
Γιώργου Μύαρν
φιλολόγου**

μονα 1783), Ιωάννης Νάκου (Κομοράνιο 1815), Θεοδόσιος Κωνσταντινίδης (Κυδωνίες 1819). Ωστόσο, πιο συγκεκριμένα ταυτίζουμε τον πρώτο με το Δημήτριο Αναστασίου-Σαμπώφ, έμπορο στη Ζέμονα και άλλες γιουγκοσλαβικές περιοχές, που με έξοδά του ανεγέρθηκε πριν από το 1804 το σερβικό Γυμνάσιο των Καρλοβικίων. Την ταύτιση ενισχύει η παρουσία στον κατάλογο συνδρομητών του Α' τόμου της Εκκλησιαστικής Ιστορίας Μελετίου, του έμπορου της Ζέμονας (Σέμλινου) Γεώργιου Σολάρη (ή Σολάρου), ο οποίος ανέθρεψε τον Αναστάσιο, σύμφωνα με τον Ιωάννη Παπαδριανό¹². Ο Ιωάννης Νάκος συμπολογίζεται στους Ναουσαίους με μόνη ένδειξη τη σχέση που δηλώνεται με τη συνδρομητρία Ελένη Ιωάννου Νάκου «εκ Ναούσης» - κόρη ή σύζυγος; - και εγγράφεται στην Παντζιοβία Βανάτου, δηλαδή στο Μπανάτο της Βοϊβοντίας, το 1836. Ίσως συγγενεύει με τον Κοζανίτη Χριστόφορο VON Νάκου που εμπορευόταν στη Βιέννη και τη Βουδαπέστη¹³. Ο Θεοδ. Κωνσταντινίδης συμπεριλαμβάνεται με βάση το δη-

ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

λωτικό της καταγωγής και επειδή για άλλους συνδρομητές του ίδιου έργου γίνεται η διάκριση «Νάουσα της Πάρου» ως τόπος καταγωγής. Αποκλείσαμε τον Θ. Γ. Κρασά της Νεωτάτης Διδακτικής Γεωγραφίας (Βιέννη 1839) τον οποίο συναντάμε και σε έκδοση του 1841 ως Θεοδόσιο Γ. Κρασά. Όμως, ο Ναουσαίος φοιτητής που εγγράφεται στα 1848 στην Ιατρική Σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών ονομάζεται Θεόδωρος Κρασάς¹⁴. Εκτός αυτών, ίσως έπρεπε να ενταχθεί στους συνδρομητές της ευρύτερης περιοχής της Νάουσας ο ιερομόναχος δάσκαλος στο σχολείο του χωριού Γραμματικό Βερμίου, που εγγράφεται συνδρομητής από την Κωνσταντινούπολη στην έκδοση Ανθίμου Γαζή Βιβλιοθήκης Ελληνικής Βιβλία Δυο (Βενετία 1807). Τον επίσης από το Γραμματικό καταγόμενο μητροπολίτη και πατριάρχη Χρυσανθο συγκαταριθμούμε στους εντός της Βέροιας συνδρομητές, όσο είναι προκαθήμενος στη Μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης, και στους Βεροιώτες απόδημους, όσο είναι μητροπολίτης Σερρών.

Όσον αφορά τους ιερωμένους που σχετίζονται με τη Νάουσα από τους καταλόγους (συν)μητών συνάγονται στοιχεία που συμπληρώνουν τις γνώσεις μας και επιβεβαιώνουν την παρουσία τους στα κοινωνικά θέματα, με επιφανέστερους τους μητροπολίτες Δαμιήλ, Χρυσανθο, Ζαχαρία. Ειδικότερα, ο μητροπολίτης Δαμιήλ (1769 - 1799) εγγράφεται σε έκδοση του 1797. Είναι αξιοσημείωτη η συμμετοχή

του στην επαναστατική κίνηση των Ελλήνων της Κεντροδυτικής Μακεδονίας, ένα από τα κέντρα της οποίας ήταν η Νάουσα, όπως αναφέρεται και σε επιστολή του μητροπολίτη Βοδενών Μελετίου (23 Αυγούστου 1789). Υποκινητής της εξέγερσης κατά το δεύτερο ρωσοτουρκικό πόλεμο (1787 - 1792) ήταν ο Λουδοβίκος Σωτήρης, προς τον οποίο απέστειλε συνωμοτικές επιστολές και ο Δαμιήλ. Από αυτές σώθηκαν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους οι επιστολές 23ης και 27ης Αυγούστου 1789¹⁵. Στην εξέγερση συμμετείχε και ο Βεροιώτης λόγιος επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Θεόφιλος (1785 - 1811)¹⁶ ο οποίος μαζί με άλλα ενίσχυσε την εκπαίδευση και την πνευματική ζωή της Κοζάνης. Με την επαναστατική κίνηση συνδέθηκε, επίσης, ο Γιαννιώτης επίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος Παπαφίλης (1749 - 1795), που διατηρούσε στενή επικοινωνία με τις εκκλησιαστικές αρχές και τον πνευματικό κύκλο της Βέροιας και της Νάουσας. Ιδιαίτερες σχέσεις είχε στη Νάουσα με τον Αναστάσιο Καμπίτη, τους προεστούς Λούση Παπαφίλιππου, (Γιάγκο;) Αυξέντιο, Σιώμη, ο οποίος ήταν και επίσκοπος της Σχολής¹⁷.

Ο φωτισμένος ιεράρχης Χρυσανθος Γραμματικεύς, μητροπολίτης της Βέροιας και της Νάουσας σύμφωνα με ιδιόγραφο σημείωμά του στον κώδικα της μητρόπολης Σερρών από 5 Φεβρουαρίου 1799 έως 12 Ιουλίου 1811, μαθήτευσε σε νεανική ηλικία μεταξύ άλλων και στη Νάουσα στον Αναστάσιο Καμπίτη έχοντας εξαιρετικές επιδόσεις στα μαθηματικά. Ο Αναστάσιος με τη μεσολάβηση και την προστασία

του Γεώργιου Σκαρλάτου, γραμματέα του Θεόφιλου Καμπανίας, τον έσπειλε να συνεχίσει τις σπουδές στο σχολάρχη της Θεσ/νίκης Ιωάνη Σπαρμιώτη¹⁸. Αξιοσημείωτα είναι ορισμένα γεγονότα που πληροφορούν για τη δράση του. Προσυπόγραψε τις Συνοδικές Επιστολές 7ης Μαρτίου και 20ης Σεπτεμβρίου 1805 προς τον μητροπολίτη Λάρισας Ραφαήλ με την ιδιότητα του μέλους της Πατριαρχικής Συνόδου. Τον ίδιο χρόνο συναποφάσισε την ίδρυση της Σχολής Καπλάνη στα Γιάννινα. Επιστάτησε στη δεύτερη έκδοση της Ακολουθίας του Οσίου Αντωνίου του Νέου στα 1806. Συνέδραμε 5 εκδόσεις όντας μητροπολίτης της Βέροιας και άλλες 8 ως μητροπολίτης των Σερρών, με περιεχόμενο επιστημονικό και φιλοσοφικό. Φρόντισε στα 1811 για την ανοικοδόμηση του ναού της Μονής Ταξιαρχών, που είχε καταστραφεί από τις επιδρομές του στρατού του Αλή Πασά¹⁹. Στις Σέρρες ανέπτυξε δράση ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας και συνεργάτης τους Εμμανουήλ Παπά. Διετέλεσε Οικουμενικός Πατριάρχης από 9 Σεπτ. 1824 ως 26 Σεπτ. 1826²⁰. Δώρισε την πλούσια βιβλιοθήκη του και μεγάλο χρηματικό ποσό στην Ελληνική Σχολή της Βέροιας²¹.

Ο διάδοχός του στο μητροπολιτικό θρόνο της Βέροιας Ζαχαρίας (1811-1823) -συνδρομητής μόνο στο Συναξαριστή (Βενετία 1819) -φαίνεται ότι μετείχε ενεργά ως μέλος της Πατριαρχικής Συνόδου στις τακτικές κινήσεις της εκκλησιαστικής ιεραρχίας για την αντιμετώπιση της νεωτεριστικής πρόκλησης του νεοελληνικού διαφωτιστικού κινήματος στα 1819-1821: εγκύκλιος «Περί της σημερινής καταστάσεως των κοινών του γένους μας Ελληνομουσείων» Μάρτ. 1819 όπου καταδικάζονται ο ευρωπαϊ-

σμός και η διδασκαλία των νεωτερικών επιστημών, αφορισμός των Αλέξανδρου Υψηλάντη-Μιχαήλ Σούτσου και του επαναστατικού κινήματος στη Μολδοβλαχία (Μάρτιος 1821), συνοδική απόφαση «περί καθαιρέσεως των φιλοσοφικών μαθημάτων», λίγο πριν από τα τουρκικά αντίποινα και τις σφαγές του Μαρτίου 1821. Τυπικό δείγμα της συμμετοχής του Ζαχαρία στην ανώτατη εκκλησιαστική ιεραρχία, που πρόσφατα δημοσιεύτηκε, είναι ένα «εκκλησιαστικόν φρικτόν επιτίμιον» εναντίον των κλεπτών της περιουσίας του Πάτριου έμπορου Νικόλαου Χατζή Γεωργίου (8 Αυγούστου 1820)²². Ως προς τη δράση του Ζαχαρία σε σχέση με τη Νάουσα και την εξέγερση του 1822 εγείρονται ερωτηματικά από την πληροφορία του Ευ. Ι. Στουγιαννάκη ότι η γνωστοποίηση της ύπαρξης και των ενεργειών της Φιλικής Εταιρείας και της επικείμενης εθνικής εξέγερσης «αποδεικνύεται και εκ της άνευ ανάγκης αναχωρήσεως εις Κωνσταντινούπολιν του τότε Μητροπολίτου Ζαχαρίου επ' αδεία δέθεν, εγκαταλιπόντος ενταύθα τον ομώνυμόν του Πρωτοσύγγελλον ως αντιπρόσωπον»²³. Ατεκμηρίωτη μομφή ή εκτίμηση του ιστορικού, που απορρέει από τα γεγονότα;

Ο πρωτοσύγγελλος, που πρωταγωνίστησε στην εξέγερση της Νάουσας, όπως έχει αποφανθεί η έρευνα²⁴, δεν ονομαζόταν Ζαχαρίας. Ήταν ο Γρηγόριος Πελοποννήσιος που καταγράφεται ως συνδρομητής στο έργο Προδιοίσεις εις τον Ερμήλιν (Βιέννη 1817). Άλλοι Ναουσαίοι ιερωμένοι που καταγράφονται είναι ο μοναχός Ζαχαρίας Ράπτης (1819 σε δυο εκδόσεις από τα Κελλεία Καρρών -νεόφερτος εκεί; - και από τη Μονή Σίμωνος Πέτρας), του οποίου τη σχέση με τον ηγούμενο Ζαχαρία, που ε-

πιμελήθηκε την ανοικοδόμηση της Μονής Ταξιαρχών Νάουσας στα 1811, αγνοούμε. Επίσης, εντοπίζεται στους καταλόγους ο Ππ (Πρωτοπρεσβύτερος ή Παπάς;) Διαμαντής (Σέρρες 1835). Είναι, εξάλλου, παρακινδυνευμένη η ταύτιση του προηγούμενου της Μονής 16ήρων Αγαθάγγελου Κόκκινου Ναουσαίου με το συνδρομητή Αγαθάγγελο 16ηρίτη στην *Επιτομή Αστρονομίας* του Λαλάνδ (Βιέννη 1803).

Οι πληροφορίες που αφορούν τα εκπαιδευτικά δρώμενα της Νάουσας είναι πολύτιμες. Δυστυχώς δε διασταυρώσαμε τα ονόματα Αντωνάκης Αναστασίου, Αναστασίου Μανουήλ Ακέστορος, Μανουήλ Αναστασίου, που σημειώνονται σε μαθηματάριο των ετών 1741-1743. Των Ναουσαίων αυτών ήταν αναμενόμενο κάποιο ίχνος παρουσίας από την ωριμότητά τους. Οι σημειώσεις προέρχονται από μαθήματα (Αντωνίου Βυζαντίου Χρηστοθήεια, Ομήρου Ιλιάδος Α' Ραψωδία, Θεοφίλου Κορυδαλέως Έκθεσις επιστολικών τύπων), που διδάχθηκαν πριν από την περίοδο διδασκαλίας του μοναχού Θεοφάνη²⁵.

Σύμφωνα με τους καταλόγους ο Αναστάσιος Καμπίτου ως «διδάσκαλος Ναούσης» συνδράμει την έκδοση *Θησαυρός Γραμματικής* (Βούδα 1797), ενώ ως δάσκαλος της Ελληνικής Σχολής της Θεσσαλονίκης εγγράφεται συνδρομητής στα έργα *Επιτομή Θείων Δογμάτων* (Λειψία 1806), *Θουκυδίδου Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου* (Βιέννη 1806), *Λόγοι Αττικών Ρητόρων* (Βιέννη 1813) -αυτά τα χρονικά σημεία μπορούν ν' αξιοποιηθούν και στο χρονικό προσδιορισμό του θανάτου του, που απασχολεί ακόμη τους ιστορικούς. Ο Νικόλαος Αγγελάκης δηλώνεται στα 1802 ως διδάσκαλος Ναούσης (GRANDI, *Σύνοψις κωνικών τομών*, (Βιέννη) και στα 1817 ως

«διδάσκαλος Βερροίας» Προδιοίκη-
σις εις τον Ερμήλον (Βιέννη), ε-
νώ τη θέση του στη Νάουσα κατέ-
χει ο Κ. Βαρλάντας. Επίσης, συνε-
χίζει τη λειτουργία της «Η Σχολή
Ναούσης» στα 1806 και καταβάλ-
λει μέσω Θεσ)νίκης συνδρομή στην
έκδοση Περί του Πελοποννησια-
κού Πολέμου (Βιέννη).

Εκτός από το γιατρό Κωνσταν-
τίνο Φλέβα που σπούδασε στο Με-
σολόγγι, σύμφωνα με τα γραφόμε-

να στη διαθήκη του και τον Ιωάν-
νη από τη Νάουσα που φέρεται ως
μαθητής της Ηγεμονικής Ακαδημί-
ας του Ιασίου στα 1818²⁶, χωρίς
άλλα γνωστά στοιχεία για τη με-
τέπειτα δράση του, διαπιστώνεται
η εκτός της Νάουσας φοίτηση του
Θεοδόση Κωνσταντινίδη στη Σχολή
Σερρών στα 1819 και του Κωνστ.
Μιλίδη στη Σχολή Σερρών στα
1826. Το τελευταίο στοιχείο μαρ-
τυρεί μεταξύ άλλων τη διάλυση της

Σχολής στη Νάουσα, εξαιτίας της
απαγόρευσης των Τούρκων μετά το
Ολοκαύτωμα του 1822. Πάντως, ο
Τρύφωνας Ευαγγελίδης ήδη από
το 1936 πληροφορούσε ότι στη Νά-
ουσα η Σχολή «ανιδρύθη μετά την
των πραγμάτων αποκατάστασιν»
στα 1828, χωρίς μνεία της πηγής
από όπου αντλούσε²⁷. Ίσως η α-
ναζήτηση στοιχείων για την εκπαι-
δευτική δραστηριότητα στη Νάου-
σα και στη Βέροια μετά τα σκλη-
ρά μέτρα των Τούρκων οδηγήσει
σε αναθεωρήσεις των απόψεων για
το χρόνο επανίδρυσης των σχολεί-
ων, που τοποθετείται μεταξύ 1842
- 1849²⁸. Η εγγραφή της «Σχολής
της Βερροίας» στους συνδρομητές
της έκδοσης Αμβροσίου Φραντζή
Επιτομή της Ιστορίας της Ανα-
γεννηθείσης Ελλάδος (Αθήναι,
τομ. Δ') στα 1841, όπως και η υ-
πόθεση ότι μέρος των εγκυκλίων
σπουδών των πρώτων Ναουσαίων
φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθη-
νών από το 1838 και μετά²⁹, σχε-
τίζεται με τη Νάουσα ή τη Βέροια,
καταδεικνύουν την ανάγκη της έ-
ρευνας και των αναθεωρήσεων.

Με βάση τις προσηγορητικές δι-
ατυπώσεις «εξοχώτατος, ευγενέστα-
τος» ομαδοποιούμε, ίσως αυθαίρε-
τα, στην κοινωνική κατηγορία των
προυχόντων τους Ναουσαίους Θεό-
δωρο Γεωργίου, Αναστάσιο Αντωνί-
ου, Κωνσταντίνο Διαμάντου, Ζαφεί-
ρη Φιλίππου (Νάουσα 1817) μα-
ζί με τον «εντιμολογιώτατο λογοθέ-
τη Ναούσης κυρ Ζαφείρη Θεοδοσί-
ου» (Θεσ)νίκη 1806). Ο Ζαφειρά-
κης, όταν εκδόθηκε το έργο Περί
του Πελοποννησιακού Πολέμου,
είχε καταφύγει στη Θεσσαλονίκη
μετά την κατάληψη της Νάουσας
από τους Αλβανούς του Αλή Πασά
στα 1804, όπου και τραυματίστη-
κε στις 20 Δεκ. 1806 σε δολοφο-
νική απόπειρα Αλβανού³⁰. Βεβαί-
ως, η προσφώνηση «εξοχώτατος»
απευθυνόταν και σε γιατρούς, ό-

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΜΕΘΟΔΙΚΗ

ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ

ΑΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ

ΣΕ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΟΦΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ

παρά του

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΤΤΑΛΟΥ.

ΝΕΩΣΤΙ ΔΕ

ΔΙΟΡΘΩΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΑΥΤΩΘΕΙΣΑ ΜΕ ΤΑ ΔΙΑΓΡΕΨΑΝΤΑ ΤΟΥ ΝΕΩΤ
ΒΑΣΙΛΕΥΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ.

Ἐκδίδεται τὸ δεύτερον

Πρὸς ὄφελος τῶν αὐτοῦ φίλων Μαθητῶν καὶ τοῦ
Ἑλληνικοῦ Γένους.

ΕΝ ΝΑΥΠΑΛΙΩ.

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ,
Α. ΚΑΙ Ν. ΑΓΓΕΛΙΔΩΝ.

1834.

Βιβλίο όπου περιέχονται οι Ναουσαίοι συνδρομητές Γ. Καρλιατς & Κ. Αναστασίου

πως είναι ο Ναουσαίος Κωνσταντίνος Φλέβας, που ίσως λόγω σπουδών σχετίζεται με τη Βενετία από την οποία εγγράφεται συνδρομητής σε 4 εκδόσεις (1792, 1807, 1816, 1817) και ακόμη από το Βουκουρέστι σε 1 έκδοση (1817). Ο Κ. Φλέβας που πέθανε το 1829, με διαθήκη του συνταγμένη στο Βράσοβο Τρανσυλβανίας στις 12 Μαΐου 1825 κληροδότησε 173.306 γρόσια στις Αρχές της επαναστατημένης Δυτικής Στερεάς Ελλάδας για εκπαιδευτικές δραστηριότητες,

εμπόρου Ελένη Ιωάννου Νάκου. Οι υπόλοιποι είναι οι Ιω. Δημητρίου, Παν. Δημητριάδης, Αλ. Πατηλιάου, Γρ. Καρλιάδης, Κ. Αναστασίου, Κ. Γ. Ντίγκας. Τόποι εγγραφής, άρα διαμονής ή εμπορίας: Παντζιοβία Βανάτου, Πέστη, Βελιγράδι, Θεσ/νίκη, Αθήναι.

Επισημαίνουμε ότι ο Κων. Μανουηλίδης (Βουκουρέστι 1818) ίσως είναι το ίδιο πρόσωπο που, λόγω τυπογραφικού λάθους, το επώνυμο τυπώνεται Μανουλίδης (Βελιγράδι 1832) με την προσφώνηση

Ζλάτκος Θεολόγης (έμπορος δερμάτων, 25 Ιανουαρίου 1809), Παρακώστας Χριστόφορος (έμπορος δερμάτων, 13 Απριλίου 1809).

Διπλή εγγραφή έχει ο Αν. Αγγέλου (ίδια έκδοση 1833 Βελιγράδι και Σέρρες). Πολλαπλή παρουσία έχει από τη Βιέννη ο λησμονημένος σήμερα Αναστάσιος Κ. Καζάσης, που συνδράμει εκδόσεις του 1819, 1830, 1836, αλλά και του 1841, 1849. Επίσης, σύμφωνα με έκδοση του 1838 «ο εν Βιέννη εντιμότερος και φιλογενής κύριος Αναστάσιος Κωνστ. Καζάσης Ναουσαίος» κατέβαλε στο βαρόνο Κωνσταντίνο Μπέλλιο συνδρομή «εις τάληρα ισπανικά 6» για την ανέγερση ναού στη Νέα Πέλλα, το δήμο των συνοικιζόμενων Μακεδόνων, που διαμορφώθηκε από το νεότευκτο ελληνικό κράτος στη Λοκρίδα³³. Με εμπορικές δραστηριότητες ίσως ασχολήθηκε και στην Αθήνα ο Κων. Γ. Ντίγκας, όπως αργότερα στα μέσα του 19ου αιώνα στη Θεσσαλονίκη συνέστησε με τον αδελφό του Κυριάκο Γ. Δαρζηλοβίτη και τον Σ. Γκαρμπολά τυπογραφείο³⁴.

Έστω και με αμφιβολίες πρέπει να συσχετισθεί ο πραγματευτής που εγγράφεται συνδρομητής στο Βουκουρέστι στα 1817 Ιωάννης Χριστοδούλου με τον ένα από τους επιτρόπους που όρισε στη διαθήκη του ο Κων. Φλέβας, δηλαδή με το συγγενή του Ναουσαίου έμπορο Νάνο Χριστοδούλου Περδίκας, που διέμενε στο Μπρασόβ. Επίσης, ο Αντώνιος Πλιαμπλιούμερ ή είναι ξενικής καταγωγής ή λόγω εμπορίου έχει, όπως λ.χ. ο Αμπελακιώτης Γεώργ. Μαύρος - Σβαρτς, εξευρωπαϊστεί το επώνυμο.

Πολύτιμες πληροφορίες στερούμαστε από τις ομαδικές και ανώνυμες εγγραφές των «εις Πέστιαν και Ζέμονα εντιμωτάτων πραγματευτών» για 20 και 7 αντίτυπα αντιστοίχως του εμπορικού εγχειρι-

Βιβλία με Ναουσαίους συνδρομητές

ιδίως για τη Σχολή του Μεσολογίου³⁵.

Την πολυπληθέστερη ομάδα Ναουσαίων συνδρομητών συγκροτούν οι εμπορευόμενοι. Πριν από την καταστροφή του 1822 είναι 7 που εγγράφονται εκτός Νάουσας - Δ. Αναστασίου, Κ. Πέτρου, Δ. Μπαντή, Ιω. Νάκου, Ιω. Χριστοδούλου, Αν. Καζάσης, Κ. Μανουηλίδης και 3 που εγγράφονται στη Νάουσα - Δ. Δραγάτα, Α. Πλιαμπλιούμερ, Δ. Χ. Πωπ. Μηνά. Οι απόδημοι εγγράφονται στις πόλεις Ζέμονα, Πέστη, Βούδα, Κομοράνιο, Βουκουρέστι, Βιέννη. Μετά το διασκορπισμό των κατοίκων το 1822 εντοπίζονται 8 απόδημοι εμπορευόμενοι, μεταξύ των οποίων και η κόρη ή σύζυγος

«ελλόγιμος». Τα χρόνια εκείνα οι εμπορικές δραστηριότητες συνδυάζονταν καμιά φορά με τις εκπαιδευτικές ενασχολήσεις. Έτσι και ο Δ. Μπαντή καταγράφεται ως «λογιώτατος» (Βούδα 1808), αλλά πολυτογραφείται στις 13 Δεκ. 1802 στη Βούδα ως έμπορος³⁶. Εκτός από αυτόν, ο έμπορος Παν. Δημητριάδης έγινε Αυστριακός υπήκοος στην Πέστη στις 2 Δεκ. 1844. Όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία για τη συνεισφορά των άλλων Ναουσαίων εμπόρων που πολιτογραφήθηκαν υπήκοοι της Αυστροουγγαρίας στην Πέστη κατά χρονική σειρά: Ζαφείρη Θωμάς (έμπορος σανίδων, 19 Ιουλίου 1788), Ζλάτκος Χριστόφορος (έμπορος, 17 Δεκ. 1808),

δίου Σκριττούρα Δόπια του Θωμά Δημητρίου (Βιέννη 1794), αφού σ' αυτές τις πόλεις ζουν και Ναουσαίοι έμποροι. Το ίδιο αποτέλεσμα προκύπτει από το γεγονός ότι, με εξαίρεση την Προδιοίκησιν εις τον Ερμήλον του Μ. Περδικάρη (Βιέννη 1817), δεν εκδίδονται με συνδρομές συντοπιτών έργα που σχετίζονται ή αναφέρονται σε θέματα ή πρόσωπα της Νάουσας. Πιο συγκεκριμένα, οι εκδόσεις Ακολουθία του Οσίου Θεοφάνη (Βενετία 1764), Ταμείον Ορθοδοξίας του Καμπανίας Θεόφιλου (Βενετία 1780) με 3 επιγράμματα του «διδασκάλου Ναούσης Αναστασίου Καμπίτου», Αποφθέγματα, Υποθήκαι και Προγυμνάσματα Αναστασίου Περδικάρη ιατρού Βερροιαίου (Κοσμόπολη = Βιέννη 1785), ο οποίος αναφέρει ότι άλλο έργο του έχει αφιερώσει στον «Αναστάσιο (= Καμπίτου) άριστο διδάσκαλο Ναούσης», Ακολουθία του Οσίου Αντωνίου του Νέου (επανέκδοση Κων)λη 1806).

Ανακεφαλαιώνοντας, θα τονίζαμε ότι η ως τώρα έρευνα επιβεβαιώνει την ύπαρξη στη Νάουσα κοινωνικών ομάδων και πνευματικών κύκλων που βρίσκονται σε επαφή με τη Βέροια και κυρίως μ' ένα ευρύ φάσμα εμπορικών και πολιτιστικών κέντρων της Ευρώπης και του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού. Τα στοιχεία που μας αποκαλύπτουν οι κατάλογοι των συνδρομητών υπολείπονται του πραγματικού αριθμού των ανθρώπων, που εμπορευόμενοι ή απόδημοι για άλλους λόγους μετέχουν σε νέους τρόπους ζωής, δέχονται μέσα από αντιφάσεις διαφορετικών επιπέδων επιδράσεις από τις επιστημονικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές ιδέες του Διαφωτισμού. Σαφώς, σ' αυτούς τους καταλόγους αποτυπώνεται η σύνθεση ενός αναγνωστικού κοινού με προσανατολισμούς στη «θύρα-

θεν σοφία». Έτσι, σε σύνολο 53 εκδόσεων με συνδρομητές Ναουσαίους και Βεροιώτες υπάρχουν μόνο 13 βιβλία λειτουργικά, θεολογικά και εκκλησιαστικής μουσικής. Το περιεχόμενο 11 έργων αφορά μαθηματικές - φυσικές επιστήμες ή εκλαϊκεύσεις τους για σχολική χρήση. Θέματα ιστορίας, αρχαιολογίας, γλώσσας καλύπτουν 20 έργα. Επίσης, την προβληματική της εθνικής αναγέννησης και της φιλοσοφίας προβάλλουν 6 έργα, την κοινωνική κριτική 2 έργα και τη νομική σκέψη 1 έργο. Αυτά συνιστούν ένα πεδίο ισχυρών επιδράσεων του ευρωπαϊκού και του νέου ελληνικού Διαφωτισμού στον Ελληνισμό της συγκεκριμένης μακεδονικής περιοχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

12. Ιωάννη Παπαδριανού, «Ο Ναουσαίος Δημήτριος Αναστασί- ου. Ένας μεγάλος ευεργέτης των Σέρβων», Νιάουσα τχ. 3, Μάιος 1978, σσ. 46-47. Του ίδιου. Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος-19ος αι.), Θεσ)νίκη 1988, σ. 155.

13. Παναγιώτη Ν. Λιούφη, ο.π., σσ. 290-291.

14. Γιώργου Τουσίμη, «Ναουσαίοι φοιτητές του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου κατά την τουρκοκρατία», Νιάουσα τχ. 67, Απρ-Ιουν 1994, σσ. 70-72.

15. Εμμανουήλ Γ. Πρωτοψάλτη, «Η επαναστατική κίνηση των Ελλήνων κατά τον δεύτερον επί Αικατερίνης Β' ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1787-1792). Λουδοβίκος Σωτήρης», Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος τομ. 14/1960, σσ. 33-155, ιδίως σσ. 74-77 και 127-130. Βλ. και Γ. Χιονίδη, Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή της Βέροιας, Βέροια 1961, σ. 34.

16. Π. Ν. Λιούφη, ο.π., σσ. 64-79. Επίσης, Βασίλειου Γ. Σιαμπα-

νόπουλου, Εκκλησία και επαναστατικά κινήματα στην Κοζάνη, Θεσ)νίκη 1973. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη Ιστορία..., ο.π., σ. 39.

17. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, ο.π., σ. 127. Κυρίως Γ. Στογιόγλου, ο.π., σσ. 186-190 και Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Η σχέση του Θεόφιλου Καμπανίας με τη Βέροια» στα υπό έκδοση Πρακτικά της επιστημονικής ημερίδας «Η ζωή και το έργο του επισκόπου Καμπανίας Θεόφιλου (1749-1795)» (Αλεξάνδρεια Ημαθίας, 14 Μαΐου 1994).

18. Γ. Α. Στογιόγλου, ο.π., σσ. 192-197. Για τον Αναστάσιο βλ. Απόστολου Γλαβίνα, «Ο Ναουσαίος δάσκαλος Αναστάσιος Καμπίτου», Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης, Β' (1991), σσ. 135-150. Επίσης, Θωμά Γαβριηλίδη, «Αναστάσιος Καμπίτου. Ο Ναουσαίος διδάσκαλος του 18ου αιώνα», Νιάουσα, τχ. 63, Απρ-Ιουν 1993, σσ. 57-58.

19. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 27.

20. Πέτρου Θ. Πέννα, Ιστορία των Σερρών, Β' έκδοση, Αθήναι 1966, σσ. 117, 130-133, 143-145, 467-471.

21. Γ. Χ. Χιονίδη, «Τα σχολεία της Βέροιας κατά τα έτη 1849 - 1912 θάσει ανεκδότων εγγράφων» Μακεδονικά τομ. 11/1971, σ. 3.

22. Στέλλιου Παπαδόπουλου - Διακ. Χρυσόστομου Φλωρέντη, Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη Αθήνα 1990, σσ. 250-251.

23. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 128.

24. Ν. Γ. Φιλίππιδου, Η επανάστασις και η καταστροφή της Ναούσης, Αθήναι 1881, σ. 45. Κυρίως, Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Η έναρξη της επαναστάσεως στη Νάουσα το 1822 και τα σχετικά ζητήματα», ανάπτυπο από τα Πρακτι-

κά του ΙΔ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσ/νίκη 1994, σσ. 337-361, ιδίως σσ. 358-361.

25. Ο υπογραφόμενος και ο Δρ. Φιλολογίας Χαρίτωνας Καρανάσιος συντάσσουν με την άδεια της Εφορείας της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Βέροιας παρουσίαση των χειρόγραφων κωδίκων της Βιβλιοθήκης.

26. Βλ. ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, LES ACADEMIES PRINCIPALES DE BUCAREST ET DE JASSY ET LEURS PROFESSEURS, THESSALONIKI 1974, p. 287, 303.

27. Τρ. Ευαγγελίδη, ο.π., τομ. Α', σ. 135.

28. Γ. Χ. Χιονίδη, «Τα σχολεία...», ο.π., σ. 1 κ.ε. Επίσης, Πάυλου Πυρινού, «Η συμβολή της Μητροπόλεως Βεροίας στην παιδεία κατά τον 19ο αιώνα», Θεσ/νίκη 1983. Του ίδιου, «Παρατηρήσεις και συμπεράσματα πάνω στον κατάλογο των βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου της Νάουσας που επαναλειτούργησε μετά την επανάσταση του 1822», Νιάουστα τχ. 26, Ιαν-Μαρτ 1984, σσ. 4-5.

29. Γ. Τουσίου, «Ναουσαίοι φοιτητές...», ο.π.

30. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 109.

31. Τρ. Ευαγγελίδης, ο.π., τομ. Α', σ. 136. Επίσης, Γεωργίου Τουσίου, «Ο Ναουσαίος γιατρός στα Μπρασόβ της Ρουμανίας Κ. Φλέβας πρόδρομος των Ναουσαίων ευεργετών», Νιάουστα τχ. 53, Οκτ-Δεκ 1990, σσ. 136-138.

32. ODEEN FUVES, «Οι κατάλογοι των πολιτογραφηθέντων Ελλήνων παροίκων της Πέστης και της Βούδας στην περίοδο 1687 - 1848», Μακεδονικά τομ. 6/1964 - 65, σσ. 106-109.

33. Δ. και Ν. Αργυριάδων, Πρακτικά του ευγενεστάτου θαρόνων

κυρίου Κωνσταντίνου Μπέλλιου Μακεδόνος, Βιέννη 1838, σ. 85.

34. Βλ. Γ. Τουσίου, «Οι Ναουσαίοι φοιτητές...», ο.π.

✱ Απευθύνω τις ευχαριστίες μου στο προσωπικό της Γενναδείου και της Εθνικής Βιβλιοθήκης (Αθήνα), της Κεντρικής Βιβλιοθή-

κης του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, των Ειδικών Βιβλιοθηκών Βέροιας, Ζωσιμαίας Ιωαννίνων και Κέρκυρας για την πρόθυμη εξυπηρέτηση κατά τη διάρκεια της έρευνας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

✱ Συνέχεια από την σελίδα 79

λούμενοι από ένα σεμινάριο που πραγματοποίησε το ΙΜΧΑ στο Βελιγράδι, επισκεφθήκαμε μαζί με τους δυο φίλους καθηγητές και ένα σέρβο ιστορικό, τα Καρλοβίγια, όπου βρήκαμε και το σπίτι του Δημ. Αναστασίου, που διατηρείται ως ιστορικό μνημείο. Στην πρόσοψη του μια εντοιχισμένη πλάκα πληροφορεί τον επισκέπτη ότι εδώ έζησε ο Δημήτριος Αναστασίου-Σαμπώφ. (Έτσι σερβοποιήθηκε το επώνυμό του). Επειδή ήταν Ιούλιος μήνας και διακοπές, δεν μπορέσαμε να δούμε το εσωτερικό του σπιτιού, ούτε του Γυμνασίου. Αρκεστήκαμε να τα φωτογραφίσουμε, με την ελπίδα να ξαναγυρίσουμε για περισσότερη μελέτη. Πέρασαν τα χρόνια, ακολούθησαν τα γεγονότα που ταλαιπωρούν ακόμα τη Γιουγκοσλαβία και η επάνοδος δεν πραγματοποιήθηκε. Το περίεργο είναι ότι στις τόσες εκδρομές που πραγματοποιήθηκαν από τη Νάουσα προς

την Αυστρία, Ουγγαρία κ.τ.λ. και νένα πρακτορείο δεν προγραμματίσει μια στάση στα Καρλοβίγια, που βρίσκονται στο δρόμο μεταξύ Βελιγραδίου - Νόβισαντ προς την Ουγγαρία, για μια σύντομη επίσκεψη στο Γυμνάσιο και στο σπίτι του Ναουσαίου Αναστασίου, τον οποίο ανακαλύψαμε πριν 23 χρόνια, για να τον ξεχάσουμε κατόπιν και που πρέπει, τώρα, να τον ξαναανακαλύψουμε.

Σημειώσεις

1) Η σερβική πόλη SREMSKI KARLOVCI, 65 χιλμ. βορείως του Βελιγραδίου.

2) Κώστας Πέτροβιτς, «Ιστορία του Γυμνασίου των Καρλοβιίων», Έκδοση 1960.

3) Σεμλίνο στα ελληνικά. Βρίσκεται κοντά στο Βελιγράδι και είχε ανθούσα ελληνική Κοινότητα.

4) Πιθανώς συγγενής του Αναστασίου, από την Κατράνιτσα, αναφέρει στη μελέτη του ο κ. Παπαδριανός.

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας την θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

✱ Συνέχεια από την σελίδα 77

Δ. Παντερμαλής «Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας», Μακεδονικά 12 (1972) 177. Οι Λαζαρίδης, Ρωμιοπούλου και Τουράτσογλου σχετίζουν την κατασκευή των

Μακεδονικών Τάφων με την μεγάλη ευμάρεια του Μακεδονικού βασιλείου ειδικά επί βασιλείας Κασσάνδρου. Λαζαρίδης, Ρωμιοπούλου και Τουράτσογλου. Ο Τύμβος της Νικήσιανης (Αθήνα 1992) 63-64.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΥ 1910

Επιμέλεια: Αχιλλέα Φ. Γκούτα

Η απελευθέρωση της Μακεδονίας το 1912 έφερε μια βαθειά τομή στην Ιστορία - πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική - του θόρειου ελλαδικού χώρου. Μια κατάσταση, που είχε δημιουργηθεί και κάπως παγιωθεί στις αλύτρωτες περιοχές μετά την λήξη της Επανάστασης του 1821 και την δημιουργία του μικρού Ελληνικού Κράτους, ανατράπηκεν απότομα και μέσα σε λίγα χρόνια είχαμε ριζικές αλλαγές. Και η ιστορία γενικά αυτής της χρονικής περιόδου και κυρίως της προ του 1912 εποχής παρουσιάζει ενδιαφέρον για κάθε ερευνητή.

«Η ανθρωπότητα είναι τουλάχιστον κατά το ήμισυ τυλιγμένη στην καθημερινότητα» όπως λέει ο ιστορικός BRAUDEL και ο υλικός θίος είναι η βάση της επονομαζόμενης οικονομικής ιστορίας. Ποιά ήταν η Νάουσα πριν από το 1912, ποιά η οι-

κονομία της και η κοινωνική της σύνθεση, ποιός ο υλικός θίος είναι ερωτήματα και ερεθίσματα έρευνας.

Παρακάτω δημοσιεύεται αυτούσια μια κατάσταση της πόλης μας όπως ήταν το 1910, με λίγα λόγια για την κοινωνική σύνθεση και κατάλογο επαγγελματιών της πόλης. Το σπάνιο αυτό ντοκουμέντο είναι αντίγραφο από τον «ΟΔΗΓΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ και απάσης της Μακεδονίας...», έκδοση του Νικολάου Ιγγλέση, που ευγενικά μας παραχωρήθηκε από τον φίλο και γνωστό στην Θεσσαλονίκη συγγραφέα και καλλιτέχνη κ. Κώστα Λαχά, τον οποίο και ευχαριστούμε.

Ελπίζουμε στα επόμενα τεύχη να ακολουθήσει μελέτη με συμπεράσματα για την εποχή εκείνη.
ΑΧΙΛΛΕΑΣ Φ. ΓΚΟΥΤΑΣ

ΝΑΟΥΣΑ - NAOUSSA

Πόλις κειμένη δυτικώς της Θεσσαλονίκης απέχουσα αυτής 74 χιλιομέτρα.

Η Νάουσα (λέγεται και Νέα Αυγούστα. Τουρκιστί agosto), περί τα ερείπια του αρχαίου Κιτίου μεταξύ Αλιάκμωνος και Λουδίου επί των προδούνων του όρους Βερμίου διαρρεομένη υπό του ποταμού Αραμπίτσας απέχει 67 μίλια της Θεσ)νίκης.

ΚΑΤΟΙΚΟΙ 12.00, ών 10.500 Έλληνες και 1.500 Τούρκοι.

ΣΤΑΘΜΟΣ σιδηροδρομικός ομώνυμος. Η πόλις απέχει του σταθμού υπέρ την ώραν δι' αμαξητής οδού.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΣ υπάγεται εις υποδιοίκησιν (Καζάν) Βερροίας. Εκκλησιαστικώς εις την Μητρόπολιν

Βερροίας. Έδρα μουδίου (ναγιέ). ΜΟΥΔΙΡΗΣ Ρετζέπ Ραγίπ εφένδης.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ Έλλην ο κ. Θεολόγης Τσιάρας. Μέμους των Δασών Μυνσάρ Βής. Μέμους Ταχυδρομίων και Τηλεγράφων Ριφάτ Εφέντης. Αρχηγός της χωροφυλακής Αχμέτ βής. Μέμους Μονοπωλίων καπνού (Régie) Nebjät εφένδης.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ 7, ών αι 4 λειτουργούσι. Ιερείς 10. Μικρά μονή της Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιοπούλας).

ΣΧΟΛΕΙΑ. Αρρεναγωγείον. Τάξεις 8, μαθηταί 540, διδάσκαλοι 10. Διευθ. Στογιάννης Ευστ.

Παρθενγωγείον. Τάξεις 5. μαθητρίαι 130, διδασκάλισσαι 4. Διευθύντρια Στογιάννη Όλγα.

Νηπιαγωγεία 2 με τμήματα 2, νήπια 300, νηπιαγωγοί 4.

ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ.

ΣΩΜΑΤΕΙΑ. Λαϊκός Σύνδεσμος «Άγ. Δημήτριος», Αδελφότης «Ευαγγελισμός» Αδελφότης Ελεήμων, Αδελφότης Φιλόπτωχος των Κυριών, Αδελφότης Φιλόπτωχος των ανδρών συντηρούσα και φαρμακείον.

ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΙ. Βαρελοποιών, τεκτόνων, παντοπωλών, ιχθυοπωλών, σαφών, γεωργών, γουναράδων και κλαδευτών.

ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Πρωτεύει ο οίνος ο ονομαστός της Ναούσης. Κουκούλια, λαχανικά.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Τα νήματα των υδροκινήτων νηματοουργείων Ναούσης. Σαγιάκια, δέρματα, σηςαμέλαιον.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

Αγγειοπλάσται

Γορούσης Χριστόδ.
Δότσης Μάρκος
Ντίνης Χρ.
Στρίγκης Ελευθ.
Τούλη Αδελφοί
Τριανταφύλλου Ι.

Αγωγείς

Βλάχος Λάζος
Βλάχος Τασιόλας
Βλάχος Τέγος
Λιάκος Κωστ.
Συκομόκα Αδελφοί

Αλαντοπώλαιο

Γκούτα Α. και Κ. Αδελφοί
Κράλλη Αδελφοί
Λιάμπα Αδελφοί
Χατζημήτσου Αδελφοί

Αμαξηλάται

Βατάκας Θωμ.
Κυμπρίτης Αθ.
Κυμπρίτης Δημ.

Ανθρακόμεμποροι

Καρυέτα Αδελφοί
Λόγγου Γεώργ.
Μπίλας Ιωάν.
Πάξης Ηλίας
Παπαγεωργίου Πέτρος
Τσίτσης Γεώργ.

Αρτοποιοί

Βίγκλος Κωνστ.
Ζαμπάκας Αλέξιος
Λίτος Τρύφων
Παπός Δημ.
Πιτάκης Ζαφείρ.
Ράγγας Θωμάς
Σόνης Δημήτριος

Δασών ιδιοκτήται

Κανέλης Θεοδ. (διευθυντής Συνδέ-
κας Α.)
Μαρκοβίτση Αδελφοί
Μαρκοβίτσης Αντώνιος
Μαρκοβίτσης Κωνσ.
Χατζή Δημητρίου Αδελφός
Χώνος Σταύρος

Έμποροι

Αγγελάκης Ν.
Γκούτα Αδελφοί

Γκούτα, Τουρπάλη και Καράτζια
Λαμνίδης Ι.
Λαναράς Σπ.
Δαρίς Π.
Μοκίου Αδελφός
Παζώς Θ. Ηλίας και Σια.
Σχούκας Ν.

Έμποροι ετοιμών ενδυμάτων
Κούλης Γ.

Έμποροι (βομβυκίων) κουκουλιών

Λόγγου Γεώργ.
Μπουτάρη Αδελφοί
Νικολάου Χρ.
Πετρίδης Γρηγ.
Πεχλιβάνης Νικόλαος
Τσίτση Αδελφοί
Χατζηκώστας Δημ.

Έμποροι υφασμάτων

Αναστασιάδης Π.
Αρνής Θωμάς
Καπετάνου Αδελφοί
Κράλλη Αδελφοί
Λόγγος Ιωάννης
Μισυρλής Πέτρος
Μπουτάρης Γεώργιος
Παπακώλας Ιω.
Πεχλιβάνης Ν.
Πλιατσούκας Ν.
Τσίτση Αδελφοί
Τύμης Αναστάσιος

ΑΔΕΛΦΟΙ Μ. ΚΑΠΕΤΑΝΟΥ

Έμποροι

Εμπορομεσίται

Λιάκος Κώστας
Μάγκου Γεώργ.
Τσάρας Ιω.

Εργολάβος δημ. έργων
Θεοδωρίδης Νικόλαος

Ζαχαροπλαστεία

Αλπάνης Λάζαρος
Τέμος Λάζος

Ζωέμποροι

Γιοκάλας Νικ.
Γκαντίνης Σταύρος
Δανδάνης Θωμάς
Καμπίτης Γεώργ.

Καραπέτσος Ζήσης
Μέσκος Σταύρος
Μέσκος Χρυσάφης
Σούγκαρης Κωνστ.
Σούγκαρης Σπυρ.

Ιατροί

Μπέρσος Νικ.
Πετρίδης Γρηγ.
Χατζηδημητρίου Θ.
Χατζημήτσος Στ.

Καφεία

«Ολύμπια» Μπέρσου Δημ.
«Ομόνοια» Γουργουλιάτου Δημ.
«Παράδεισος» Σούγκαρη Δημ.
«Πλατεία Ηρώων» ή «το εξοχικόν
κέντρον»

Κουρεία

Αβδούλ Τσαούσης
Κούλης Κωνστ.
Πέκος Αγγελάκης
Πένας Πέτρος
Σεμπετίν αγάς
Σούγκαρης Ιωάν.
Τέσας Ηρακλ.
Φεράτ Ιμάμη

Κρεοπώλαιο

Βουκόλος Π.
Βώλος Δημ.
Γιαννόπουλος Δημοσθ.
Γιώτας Κασάπης
Δανδάνης Θωμάς
Δεληχρήστου Αδελφοί
Δισμαντής Εμμ.
Ζάλιος Δημ.
Ζέμος Χριστόδ.
Καμπίτης Γεώργ.
Μαγγανάροι αδελφοί
Μέσκος Σταύρος
Μέσκος Χρυσάφης
Μόκιος Γεώργ.
Μπιτάρνας Δημ. και Γεώργ.
Μπούτρος Βασίλ.
Νικόλτσης Γεώργ.
Οικονόμου Αντ. και Παντελ.
Πασιάς Κώστας
Πέρρος Γεώργ.
Σπύρου Χρ.
Σταμένος Γεώργ.

Χατζή Μήτσου
Λαχανικών και οπωρικών
καλλιερηταί

Ζιάκα Αδελφός
Λούσκας Κ. Α.
Μίτα Αδελφός
Παναγιώτου Γεώργ.
Πεκάλη Αδελφοί
Ρουκάλη Αδελφοί
Τσαρνούχα Αδελφοί
Τσέλιου Αδελφοί

Μάγειροι

Δάρης Γεώργ.
Λάλας Τάσ.
Μπέρσου Δημ.
Τάμτσης Στέφ.

Μαχαιροποιοί

Βλάχος Γιάνν.
Συπιτάνος Δημ.

Μπατάνια

(συμπιέσεις δι' ύδατος των σαγια-
κίων)

Γραμματισώτου Αντ.
Καμτσικάς Δημ.
Πλατσούκας Νικ.
Ράγγου Χρ.
Ρόπτης Ιωάν.
Τσίτση Αδελφοί

Μεταξοσπόρων παραγωγείς

Τσιόμος Δημήτριος
Τσιόμος Ευριπίδης

Μυλωθροί

Κάλιος Νικ.
Κανταρτζής Νικ.
Μαγγανάρη Αδελ.
Μαλιάσας Πέτρ.
Μάνος Αθαν.
Μάντσης Κώστας
Ματσουκάπας Κωνστ.
Μηναίος Στέργ.
Πέϊος Αντ.
Πέϊος Δημ.
Ράϊος Αναστ.
Ράϊος Ιωάν.
Σταμάτης Δημ.
Τάσης Χριστόδ.
Φραγκίστας Γρηγ.
Φραγκοτσένας Αθαν.

Νηματουργεία (υδροκίνητα)

(όρα Αγγελίαν τέλος Μακεδονίας)

Γκούτα - Καράτζα
Λόγγου - Κύρτση - Τουρπάλη
Μπίλη - Τσίτση και Σια

Ξενοδοχεία

«Γερμανία» Δάρη Γεωργ.
«Ολύμπια» Μπέρσου Δημ.

Ξυλείας έμποροι

Γκαρνέτας Διομήδης και Σια
Εταιρία Λάζου - Γάκη - Θάμελη
Κανέλη Θ.

Λόγγος Γεώργ

Τσίτση Αδελφοί

Ξυλουργοί

Αργυρού Βασίλ.
Μαραγκός Ευάγγ.
Παπαγιάννης Κωνστ.
Παπανάνος Κωνσπ.

Οινοπώλαι

Μέσκος Γεώργ.

Οπλοδιορθωταί

Συπιτάνος Κώτας

Πανδοχεία

Καράτζα Δημ.
Λούση Παπά

Παντοπώλαι

Αγγελάκης Αγγ. και Βασ.
Αγγελάκης Κωνστ.
Αρνής Κωνστ.
Γκαρνέτας Επαμ.
Δραγουμάνος Χρ.
Κολτσάκης Πτολεμ.
Καπετάνος Μ.
Καραμπέλκος Λεωνίδ.
Καράτζας Δημ.
Κοκκίνου Αδελφοί
Κολτσάκης Χριστοδ.
Κράλλη Αδελφοί
Λάππας Στέφ.
Μόκιου Αδελφοί
Μούρτσιου Αδελφοί
Μπαμπάτσης Γεώργ.
Μπέρρος Ζαφείρ.
Μπέρρος Γεώργ.
Μπέρρος Γρηγόρ.
Μπίλλης Αναστ.
Μπίλλης Δημ.
Μπίλλης Διαμαντής
Μπίλλης Ιωάν.
Ξανθίδης Μιχ.
Παπασπώικας Νάτσος

Παπαδασιλείου Κωνστ.

Πεχλιβάνος Δημ.

Πεχλιβάνος Νικ.

Σαμαράς Γρηγ.

Τσικιτικός Γεώργ.

Τύμης Αναστ.

Χατζή Γιακουμάκης

Χατζή Θεοδοσιάδης

Χατζηκώστας Δημ.

Χρηστίδου Αδελφοί

Παραγγελιοδόχοι

Λαμνίδης Κ. Ι. διευθύνων το ερι-
ουργείον Χατζηλαζάρου και Σ.α
Χρηστίδης Ν.

Πεταλωταί

Γαλανός Αντ.
Κώτας Σαράτσης
Μίτσαλας Δημ.
Μουσλή αγάς

Πριονισταί

(εργοστάσια υδροκίνητα)

Βαδάτση Γεωργ.
Κανέλλη Φιλίππου
Κώτα Σαράτση
Λόγγου Γεώργ.
Πάξη Α.
Τσίτση Αδελφοί

Ράπται

Αρνής Θωμάς
Ζλατάνης Ι.
Καραγιαννόπουλος Ι.
Παπαλώλας Ιωάν.

Ράπται εγχωρίων ενδυμάτων

Αντωνίου Τούσιας
Γαλανός Στέργιος
Γιαννιώτη Αδελφοί
Γκούρκος Ι.
Γρέζιος Γρηγ.
Δαλανός Χρ.
Διαμαντής Δημ.
Κοκκίνου Γεώργ.
Κώλκου Φίλιπ.
Μαρκομπίτσης Κωνστ.
Ταντάνης Γεώργ.
Τουρπακόλιας Χρ.

Σιδηρουργοί

Κάλιος Αντ.
Καράγκας Γεώργ.
Μπογιατζής Ιω.

♣ συνέχεια στην σελίδα 100

Τα πρώτα σχολεία για κορίτσια - Οι πρώτες δασκάλες

Το πρώτο σχολείο για κορίτσια ιδρύει το 1825 η Φιλόμουσος εταιρία ιδρυθείσα το 1813 με ποικίλους πνευματικούς σκοπούς, ανάμεσά τους και η μέριμνα για εκπαίδευση.

Αυτό το σχολείο ονομάζεται Παρθενώνας γιατί λειτούργησε στα ερείπια του Παρθενώνα. «Ίδρυσαν παρθεναγωγείον εν τω ναώ της Ακροπόλεως Παρθενώνα εντεύθεν «Παρθενών» ονομαζόμε-

Της Λευκής Σαμαρά

νον γράφει ο Τρ. Ευαγγελίδης. «Εντός λοιπόν των ερειπίων του Παρθενώνος καπνιζόντων ακόμη από το πυρ των μαχών, των ερυθρών εκ του χυθέντος τιμίου αίματος των προμαχών της ιεράς πόλεως, προσήρχοντο καθ' εκάστην ανερχόμεναι δειλά - δειλά τον σεπτόν της Ακροπόλεως θράχον αι αγναί και γλυκεραί των Αθηνών παρθέναι, όπως διδασχθώσι την ανάγνωσιν, την γραφήν και πάντα της πρώτης εκπαίδευσως τα στοιχεία» Δ. Γρ. Καμπούρογλου.

Το σχολείο του Παρθενώνα είναι σημαντικό για την ιστορία της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα γιατί είναι το πρώτο οργανωμένο σχολείο μετά την επανάσταση.

Μέχρι τότε τα σχολεία λειτουργούσαν στα μοναστήρια και νάρθηκες εκκλησιών. Το παρθεναγωγείο των Αθηνών λειτούργησε μόνο ένα χρόνο, το 1826, η πολλιορκία και η κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους διέκοψε την λειτουργία του.

Το 1826 άρχισε να λειτουργεί σχολείο για κορίτσια στο Ναύπλιο όπως λέει η Ε. Κούκου (Ι-

Φροντίδες στην άρρωστη συμμαθήτριά

στορία Ελλ. Έθνους Β τόμος) που ίδρυσε η φιланθρωπική εταιρία και στη συνέχεια ανέλαβε την συντήρησή του η κυβέρνηση του Καποδίστρια. Το 1828 ιδρύεται στο Ναύπλιο και η «γυναικεία Σχολή» της Ελένης Δανέζη. Η Ευανθία Κάτρη ζει στην Ερμούπολη ως το 1828 «διδάσκουσα και παιδεύουσα κόρας Ελληνίδας» και η Ελένη Δανέζη διδάσκει γύρω στα 1826 στα Κύθηρα. Στα χρόνια του Αγώνα λοιπόν, η αρχή της Πελοποννησιακής Γερουσίας ότι η εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα «αργένων και θηλέων» βρίσκει την εφαρμογήν της στην Ερμούπολη, τα Κύθηρα και στην Αθήνα με την προσφορά της Κάτρη και της Δανέζη.

Στα σχολεία του Άργους και του Ναυπλίου οι γονείς των μαθητριών πληρώνουν διδάκτρα αναλόγως της οικονομικής τους καταστάσεως. Τα διδάκτρα των φτωχών μαθητριών καλύπτονται από τις εισφορές των φιλομούσων.

Στην Εμούπολη τις δυο δασκά-

λες πληρώνει ο Κορεκ και στην Αίγινα τον πρώτο καιρό η Δούκισσα της Πλακεντίας και στη συνέχεια η κυβέρνηση. Στην Ερμούπολη φοιτούν 201 μαθήτριες και στην Αίγινα από 12 γίνονται 72. Στα άλλα σχολεία οι μαθήτριες χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: τις ευκατάστατες που πληρώνουν διδάκτρα και στις «άπορες» που «διδάσκονται αμισθεί».

Το πρώτο ιδιωτικό σχολείο με την επωνυμία «Φιλελληνικόν Παρθεναγωγείον» ιδρύθηκε το 1831 από τον Hildner στην Ερμούπολη και γρήγορα εξελήχθηκε σε σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο.

Το πρόγραμμα μαθημάτων το 1834 περιελάμβανε για τα διάφορα τμήματα του σχολείου τα εξής μαθήματα:

α) Αλληλοδιδασκτικό σχολείο κορασίδων.

Γραφή, Ανάγνωση και συλλαβισμό, Χριστιανική διδασκαλία Εργόχειρα

β) Ελληνικό Σχολείο Κορασίδων.

Ελληνική διάλεκτο, Γεωγραφία, Ιστορία της Ελλάδος, Αριθμητική, Εργόχειρα

γ) Νηπιακό σχολείο.

Ιερά Ιστορία, Διάφορα αντικείμενα, Στοιχεία Γεωγραφίας, Εργόχειρα.

Από τα διδασκόμενα μαθήματα φαίνεται πως τα εργόχειρα έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα για την εκπαίδευση των κοριτσιών.

Το 1831 ένας Αμερικανός ιεραπόστολος ο J. Hill μαζί με την γυναίκα του Francis ιδρύει στην Αθήνα, παράλληλα με το σχολείο αρρένων και ένα σχολείο για μαθήτριες που γνώρισε ιδιαίτερη ακμή και πρωτοστάτησε στην γυναικεία εκπαίδευση ολόκληρο τον 19ο αιώνα. Η σχολή Hill λειτούργησε με τα παρακάτω τμήματα: Νηπιακό, αλληλοδιδασκτικό και ανώτερο σχολείο.

Από το 1834 μαθήτριες του «ανώτερου» σχολείου ετοιμάζονται για το επάγγελμα της δασκάλας. Το τμήμα αυτό οι Hill το ονόμασαν «Φιλαδέλφειον» επειδή πρόσφεραν σημαντικά ποσά για την ίδρυσή του φιλέλληνες και κυρίως φιλέλληνες από την Φιλαδέλφεια της Αμερικής. Ο J. Hill ανακοίνωσε το 1834 στον Όθωνα την απόφασή του να εκπαιδεύει δασκάλες και πρότεινε να στείλει η κυβέρνηση στο σχολείο του υπότροφες μαθήτριες με σκοπό να προετοιμαστούν στο επάγγελμα της δασκάλας. Τον Ιούνιο του 1834 το Κράτος θέσπισε 12 υποτροφίες μαθητριών.

Το 1831 ιδρύεται ανώτερο σχολείο θηλέων στο Ναύπλιο από την Γαλλίδα C. Volmerange, σταλμένη από το Φιλελληνικό Κομιτάτο των Παρισίων. Και στο σχολείο αυτό εκπαιδεύονται δασκάλες από το 1834.

Το σχολείο της Volmerange, μεταφέρθηκε στις αρχές του 1835

στην Αθήνα, αφού έγινε πρωτεύουσα.

Το 1831 λοιπόν είναι μια πολύ σημαντική χρονιά για την μέση γυναικεία εκπαίδευση στη χώρα μας μια που τότε ιδρύονται τρία ανώτερα σχολεία για κοπέλες.

Και τα τρία σχολεία ιδρύονται από ξένους με σκοπό την μόρφωση των κοριτσιών και την προετοιμασία μαθητριών για το επάγγελμα της δασκάλας.

Από τα έγγραφα της εποχής αυτής φαίνεται ότι το διάταγμα με το οποίο η κυβέρνηση τοποθετεί υπότροφες μαθήτριες στο σχολείο της Volmerange, έχει ημερομηνία 12/24 Ιουνίου 1834 προηγείται χρονικά ένα μήνα σχεδόν από την δημοσίευση του νόμου που οργανώνει την Δημοτική Εκπαίδευση και το δασκαλείο. Το γεγονός αυτό δείχνει πως η κυβέρνηση είχε προασφαλίσει λαμβάνοντας υπ' όψη τα ήθη που επικρατούσαν την εποχή αυτή, ότι στο κρατικό δασκαλείο θα φοιτούσαν μόνο αγόρια. Με το διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου (12 Ιανουαρίου) περί «διοργανισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων» φαίνεται καθαρά πως αυτά προορίζονται μόνο για αγόρια.

Στα σχετικά άρθρα δεν γίνεται καμμία αναφορά, ούτε καν πρόβλεψη για μαθήτριες. Μόνο «μαθηταί» αναφέρονται. Έτσι τις εκπαιδευτικές ανάγκες, μερίδας κοριτσιών που ζητούσαν μια ανώτερη μόρφωση, κάλυψαν από τα πρώτα χρόνια τα σχολεία που ίδρυσαν ξένοι και στη συνέχεια τα ιδιωτικά σχολεία.

Η νομοθετική ρύθμιση του 1836 δείχνει καθαρά ότι η κυβέρνηση θεωρεί την Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών ιδιωτική υπόθεση, με αποτέλεσμα να μείνει η ανώτερη εκπαίδευση των Ελληνίδων για

ένα περίπου αιώνα ιδιωτική.

Σύμφωνα με το «Πολιτικό Σύστημα της Ελλάδος» που ψηφίστηκε από την Γ' εθνοσυνέλευση της Τροιζίνας την 1η Μαΐου 1827 κατοχυρώνεται για πρώτη φορά, το δικαίωμα των Ελλήνων να ιδρύουν σχολεία, και παρέχεται σε αυτούς η δυνατότητα να «εκλέγωσι διδασκάλους δια την εκπαίδευσίν των».

Η εκπαίδευση της δασκάλας είναι τα πρώτα χρόνια εντελώς στοιχειώδης. Οι ενδιαφερόμενες, έδιναν εξετάσεις σε ειδική επιτροπή στο δημόσιο Διδασκαλείο από όπου έπαιρναν πτυχίο δασκάλας Α, Β, ή Γ βαθμού. Επειδή όμως την εποχή αυτή δεν υπήρχαν πολλές μορφωμένες κοπέλες, συχνά έπαιρναν πτυχίο δασκάλας μικρά κορίτσια, που δεν είχαν ξεπεράσει την παιδική ηλικία. Το γεγονός αυτό ανάγκασε το Υπουργείο να καθορίσει με διάταγμα της 10/22 Ιουλίου 1835 ότι αποφασίστηκε «να διορισθεί ο ελάχιστος όρος της απαιτούμενης ηλικίας δια το επάγγελμα των διδασκάλισσών εις 15 έτη».

Αυτή ήταν η κατάσταση της γυναικείας εκπαίδευσης στα 1836, χρονιά που ιδρύθηκε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρία για την οποία θα αναφερθούμε στο επόμενο μέρος μια που θα πρωταγωνιστήσει στον τομέα αυτό ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Σιδηρούλα Ζιώγου - Καραστεργίου: Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893) Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Ελένη Φουρικάρη: Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών - Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910) Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γεν. Γραμμ. Νέας Γενιάς.

ΤΟΤΙ ΚΙ ΤΩΡΑ

Παλνά πικνίντγια απού χαρτί στη Νιάουστα

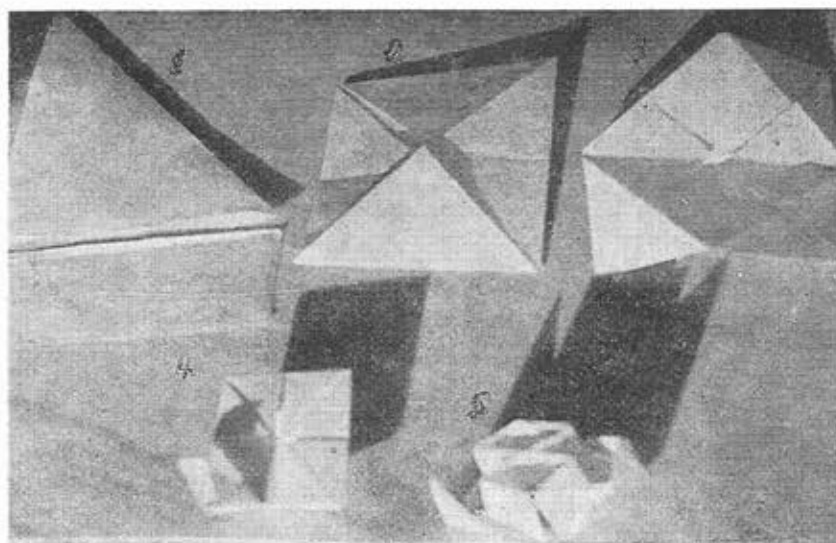
Τότε ήταν όλα ιφτινά γιατί οι κόσμοι έφκιαναν οικουνουμία. Πικνίντγια εφκιανάμι ντίπ μπαντγιαδά.

1. Ψάθεις σι διάφουρι πλέξεις εφτιανάμι σι ακόλες (γλασιέ) μαύρες, μι κουλούρις (σερπαντίνες) απού πουλλά χρώματα (φουτουγ. 1). Η μαύρη ακόλα κόφτουν

Του Νίκου Σπάρτη

ταν σι λουρίδες μι λιπίδα σι φάρδους όσον κι οι κουλούριες. Εφκιάνεις πρώτα του σκέδιου σι ακόλα αριθμητικής μι κουτάκια κι ύστερνα ιφάρμουξεις του σκέδιου.

2. Αλυσσίδες γιρλάντες κι άλλα σκέδια γένονταν μι κουλούρες της αποκριάς. Πλέγονταν ντγιό χρώματα κι γένονταν αλυσσίδα ή γιρλάντα. Μούγκι μι κουλούρις γένονταν διάφορις πλέ-

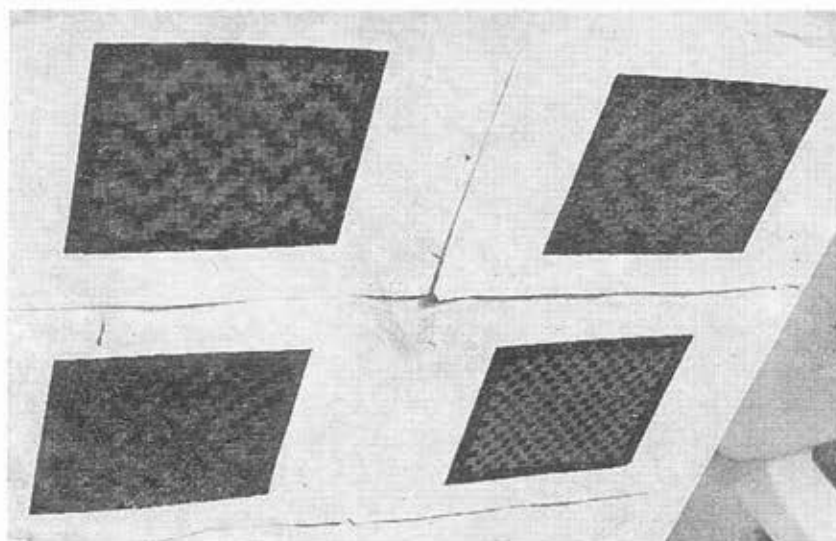
Φουτουγραφία 2. Ένα πσιράγκουνου χαρτί (1) διπλώνητι μία (2), ντγιό(3), κι τρείς βουλές (4) για να γένει βαπόρι μί φουγκάρα (5)

ξεις σα λουλούντγια μι μύτις κι άλλα τέτοια. Ισιάζεις την κουλούρα στο μακρί 25 - 35 πόντους, αφήνεις στην άκρα ένα κουματσιούλι λυγισμένου κι τα θάνεις σι ένα πουτήρι κι μι διάφουρα χρώματα γένηται ανθου-

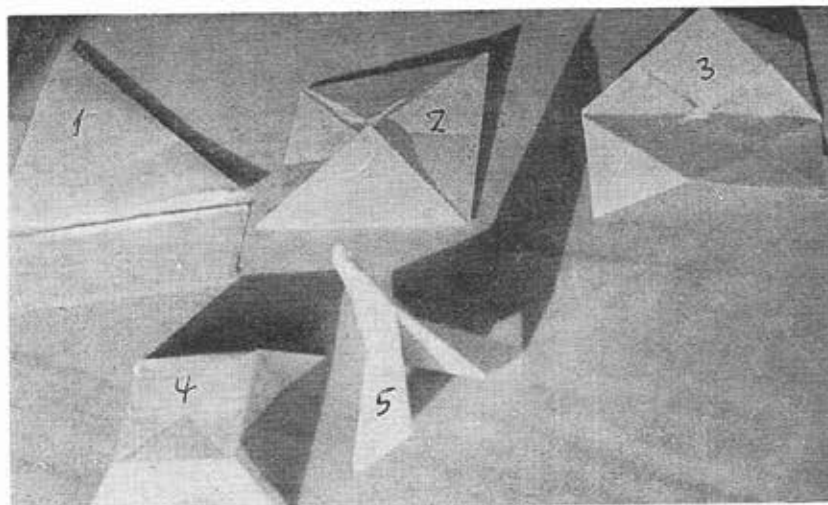
δέσμη.

3. Πέτεινους θάρκα μη πανιά, ή φουγάρα κι τραπέζι, γένητι (φουτουγρ. 2) απού ένα τισσιράγκουνα κουμένου χαρτί (1). Για πλοίου μι φουγάρα του χαρτί διπλώνητι ξανάς κι ξανάς (φουτουγρ. 2), τρείς βουλές (2,3,4). Στου τέλους διπλώνουντι τα φουγάρα (4) κι γένητι του πλοίου μι τα φουγάρα (5). Για τουν πέτεινου (φουτουγρ. 3 και 4) του τισσιράγκουνου του χαρτί διπλώνετι όπους στη φωτογραφία 2, (1,2,3,4), στου 4 γένητι τραπέζι κι ύσταρνα (5), πέτεινους, όπους στη φουτουγρ. 3 κι 4. Όταν του χαρτί (φουτουγρ. 2) αριθμ. 4 του τραπέζι του ανοίξουμι μι τις ντγιό τις απέναντι τις άκρες κι του διπλώσουμι γένητι θάρκα μι πανιά.

4. Παντέρνα (χαρταετός) γένητι μι τρία καλάμνια λιπτά όπους του μουλύθι, ουλίγου χουντρώτη-

Φουτουγραφία 1. Ψάθεις σι μαύρου πλιγμένις μί κουλούρις (σερπαντίνες)

Φουτουγραφία 3. Του πισιράγκουνου του χαρτί (1) διπλώνητι τρείς βουλές (2,3,4) για να γένει τραπέζι (4) κι ύστερνας πέτεινους (5)

ρα σκισμένα στη μέση. Τα καλάμνια τα πηρνάμι απ' τον καλαμπουτό απ' του μιτάξι. Τρία απ' τα σκισμένα τα καλάμνια πούχαν μάκρους 40-50 πόντους δένονται στη μέση μι ράμμα για να γένει ου σκιλιτός μι έξι γονίες. Για τρανύτηρεις παντέρεις έθαναν άσκιστα καλάμια. Οι άκρεις απ' τα καλάμνια δένονται μοι ράμμα, η μινιά μι την άλλη, τρουγιούρου γιούρου απ' του εξάγωνου. Ου σκιλητός αυτός ακουμπάει απάνου σι ακόλεις απού συσκιθασία, απού ντιγιό ή ένα χρώμα. Κόφτουταν τρουγιούρου μι ψαλίδι ουλίγου τρανύτηρεις απού του σκιλιτό. Οι άκρες τους γυρνούν κι ακουλνούν μι προυζίμι χυλουτό η μινιά μι την άλλη κλείνοντας μέσα του ράμμα. Η ακόλα αυτή γένουνταν μι αλεύρι κι νιρό σι ένα σιόλι. Στην ουπίσου μιριά ακουλνούντι κουμμάτια στου καλάμι για να μη φουσκώνει κι κόφτητι του χαρτί. Τα ακουλήματα γένονται κι μι γκόμμα ή κι τσιρίσσι.

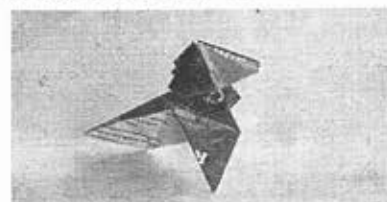
Μιτά κουλουριάζητι μινιά ακόλα κι κόφτητι ξυλουριντιγιά που δένονται στην άκρη τους ντιγιό τρία μαζί, για να γένει η νουρά που δένονταν στην άλλη την άκρη

απ' τα ζύγια. Τα ζύγια έπριπειν να είναι ίσια. Ένα ράμμα δένονταν απ' του κέντρου κι άλλα ντιγιό απού τις άκρεις απού τα ντιγιό τα καλάμνια σι τρίγουνου. Τα τρία αυτά ράμματα μιτριούνταν απού γονιά σε γονιά για νάνει ίσια κι δένονταν οι τρείς άκρεις μαζί. Απού κει κι πέρα δένονταν του ράμμα της παντέρας που ήταν κουρδουνέτου γιρό ή σπάγγος λιανός απού τσαγκάρην. Τις παντέρεις τις ψηλουνάμι στου μουναχό τουν πλάτανου (Νο σοκομείο) ή στον κióσκι στου μέρους της λίμνης πούταν γήπιδου

για τη μπάλα. Τώρα κανκανένα πιδί δε φκιάνει παντέρα, τις πέρνουν έτοιμες την Καθαρή δηυτέρα.

5. Ψαλλίθρα (φουτουργ 5) γένονταν μι μινιά ακόλλα διπλή απ' τη μέση απ' του τετράδιου, που διπλώνονταν καλαρτζινά (διαγωνίως) τρείς βουλές κι στις ντιγιό τις μισκιές τις άκρες αξανάς κι στη διπλή την τσάκιση γένονταν απού μινιά τρύπα για τα ζύγια. Αυτά έπριπειν νάνει ίσια μη τη μύτη της ψαλίθρας. Η νουρά απού μινιά λουρίδα ακόλας, μακριά πιρνιούνταν απού μινιά τρύπα στην ουπίσου μιριά κι δένονταν.

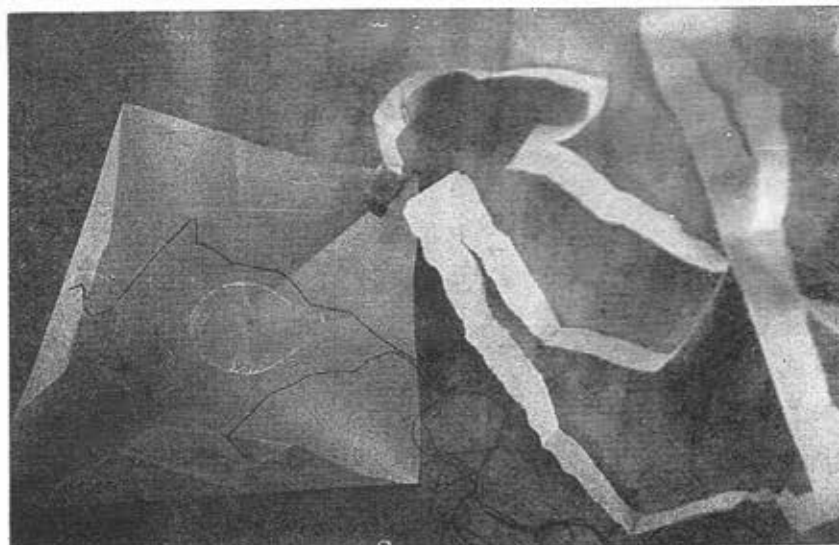
6. Περιστέρι (αεροπλανάκι) έφκιαναν μι τισσιράγκουνου χαρτί (φουτουργ. 6) που διπλώνουν-

Φουτ. 4 Πέτεινους γένητι απού δηλώματα στη φουτουγ. 3

ταν λουζά (2). Μι τις ντιγιό τις άκρες γένονταν οι μύτες (3). Νουρά γένουνταν του χαρτί που σρτιρνούσσειν (4).

7. Βέλους γένητι μι ένα στινόμακρου χαρτί, κουλουριασμένου

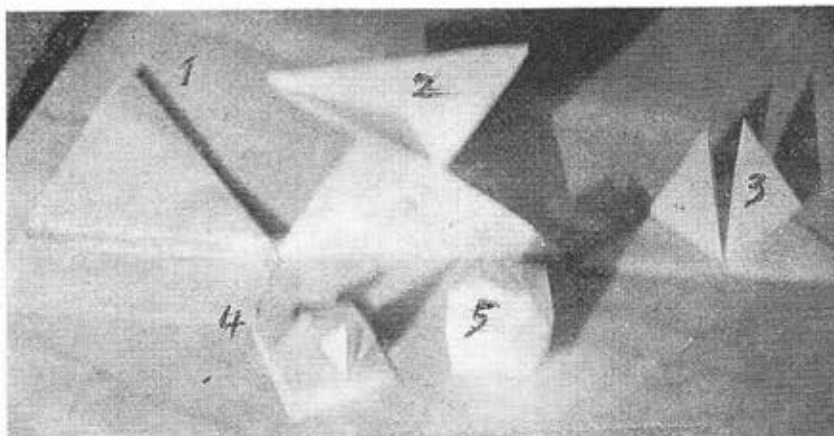
Φουτουγραφία 5. Ψαλίθρα

σαν στινή σακκούλα κι πλιατσκουμένου καλά. Του βαστάς μη τη μύτη αμπροστά κι μι τα τέσσιρα τα δάχτυλα απ' τα ντιγιό τα χέργια (δείκτες και αντίχειρες) τ' απιτάχνεις σι απέρα.

8. Τόπι (μπαλίτσα) φκιάνεις πάλι μι τισσιράγκουνου χαρτί φουτουγρ. 7 (1) που διπλώνεις λουζά (2) όπως για του περιστέρι. Οι τέσσιρις άκρες ξαναδιπλώνοντι (3). Αυτές αντί να διπλουθούν λουζά, όπως για του περιστέρι διπλώνοντι ίσια (4). Οι μύτις σιβαίνουν στα αφκιά που γένουντι και ισιάζοντι καλά. Ύσταρνας φυσάς κι φουσκώνι του τόπι.

9. Καπέλου για τουν ήλιου, έβαναν οι συскиβάστριες στα κτήματα. Ένα χασαπόχαρτου κόφτουταν τισσιράγκουνου κι διπλώνουνταν στα τέσσιρα, όπως φκιάνουμε θάρκα. Οι τρείς οι άκρες σκαλώνουνταν μι ένα μικρό τσάκνου κι γένονταν του καπέλου.

10. Η θάρκα (φουτουγρ. 8) γένητι μι τισσιράγκουνου χαρτί που διπλώνητι ντιγιό βουλές στα τέσσιρα. Οι τρείς άκρες πάνουν στη μνία τη μιριά κι η 4η στην άλλη. Ανοίγεις του καπέλου που σκηματίστηκειν κι τραβάς τη μνία κι τις

Φουτουγραφία 7. Πως γένητι του τόπι

τρείς τις άκρες κι γένητι η θάρκα.

11. Μπάκακαν μι χαρτί για να φκιάσεις (φουτουγρ. 9) κόφτης πάλι τισσιράγκουνου χαρτί που διπλώνητι τέσσιρις βουλές (2), ξαναδιπλώνητι άλλις ουχτώ βουλές (3), αναπουδουγυρνάει (4), διπλώνητι (5). Οι τέσσιρις διπλουμένες άκρες ξαναδιπλώνουντι σα μέσα (6,7) σιμά τσακίζοντι ντιγιό ανάπουδα κι γένοντι τα τέσσιρα τα πουδάρια απού του μπάκακα (8). Τα μπρουστινά σπάζουν ουλίγου αμπροστά σια όξου του ίδιου κι τα πιστινά. Όταν του ακουμπάς στη μέση απηδάει.

12. Χαρτί για τ' αναγκαίου έ-

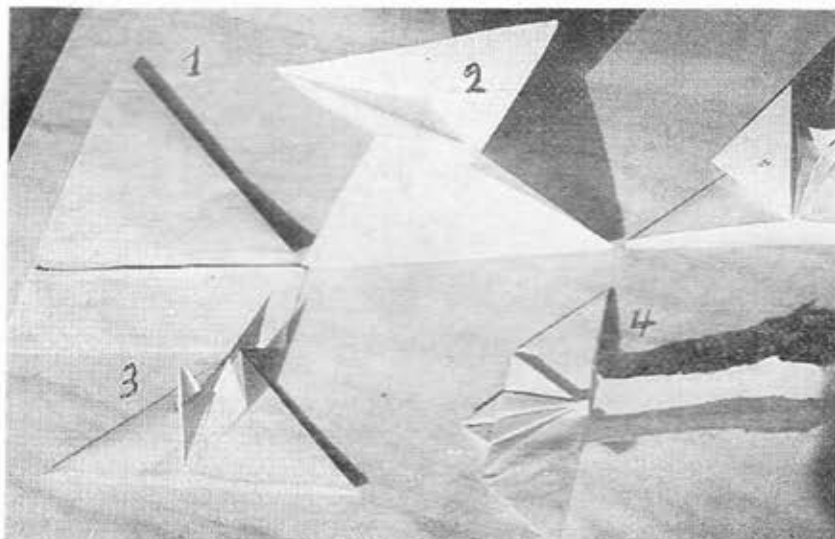
κοφταν εικίν τα χρόνια μικρά κομμάτια (0,15X0,30 μ.), απού παληά τιτράδια κι ιφιμιρίδεις. Τα σκάλωναν σι ένα σύρμα γιρό που κρέμουνταν σι ένα καρφή στη χρεία. Απού κει έκουφτεις ένα χαρτί κι σφουγκίζουσου κι ύστιρνα του πουλημούσεσ στ' αγώγι που πιρνούσιν απού κάτω. Που να βρείς χαρτί υγείας τότε; Τώρα υπάρχουν λουγιόν-ντιλουγιόν τέτχια χαρτχιά.

13. Τσιγάρρις σαν είμασταν πιντιγιά, εφκιανάμι μι χαρτί ιφημιρίδας κι μουστάκια απού ρόκες, γυρινε για καπνόν ή τριμένα στιγνά πλατανόφυλλα. Τις τραβούσαμε κρυμμένοι μέσα στα καλαμπούκια απ' τα μπαξέντιγια ή φιλά σι καμμιά κιδουννιά.

14. Φανάργια γένουνταν μι συρμάτινου σκιλιτόν αντιμένουν μι ακόλα κι ένα κιρί να φέγγει τη νύχτα.

15. Καπάκια απού κουτιά απ' τις τσιγάρρες τα μάζοναν τα πιντιγιά κι έπιζαν μι τις πάχες, σι φίτσιουν (πάνω σε μικρή πέτρα) ή στ' αλώνι, μι κιρνάρι όπως για τα σέγκια.

16. Γιρλάντες σι χουρούς έφκιαναν μι ακόλες κουμένες σι λουρίδες, διάφουρα σκήματα που τις ακουλνούσαν σαν αλυσίδες ή τις πιρνούσαν σι σπάγγους κι τις κρινούσαν απ' τη μνία τη μιριά

Φουτουγραφία 6. Πως γένητι του περιστέρι

στην άλλη.

17. Πύλεις για ντουλάπια κι αράφεις απ' του μαγειργιό κι τις πιατοθήκες, έκουφταν απού ακόλες συσκιθασίας σι φάρδους 35 - 40 πόντους. Τις δίπλωναν στου κουντό σι 10-15 πόντους κι σι όλες μαζί έφκιαναν μύτες κι

για φως. Μιρικοί απανουθιό έφκιαναν κι άστρου. Άλλοινοί έφκιαναν θάρκα τρανή φουτισμένη μι κιρί που τη θαστούσαν νγιό νουμάτοι.

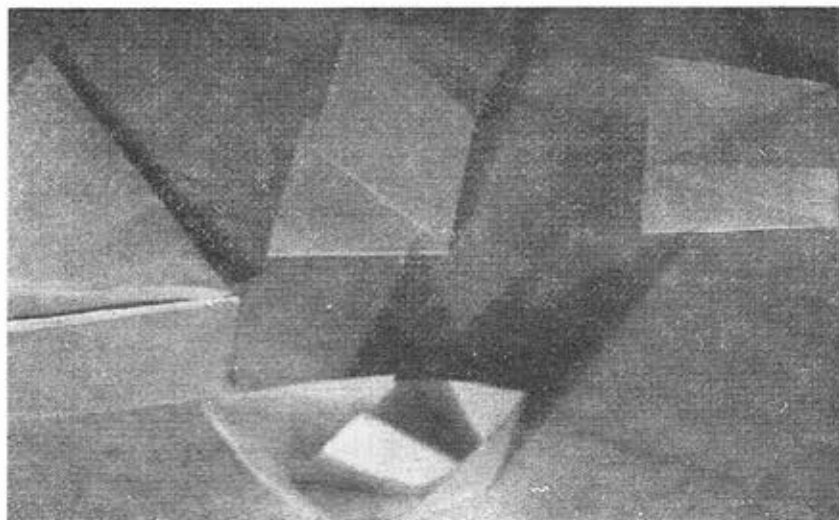
19. Σακκούλες χάρτινις απού ούτι κι αν, μικρές ή τρανές τις φούσκωναν απ' του άνοιγμα μι φύ-

21. Λουλούδι γένητι μι του λαδόχαρτου απού τσιγάρα. Κουλουριάζεις σι κουλούρα 3-4 χιλιονστά διάμετρου, πλιατσκώνητι κι σκίζιτι ίσια μι τη μέση, στη μέση. Ύσταιρνα θγάξεις τις νγιό τις άκρες απ' τη μέση σα φυσηρό κι γένητι του λουλούδι.

22. Ανθρουπάκι μι χαρτόνι, καραγκιόξης κόφτουταν στου σκήμα, κι στη μέση τρυπιούνταν νγιό τρύπες νγιό πόντους η μινιά απούτην άλλη. Απ' τις τρύπες πιρνούσαν νγιό σπάγγοι, που δένουνταν σφικτά σι νγιό πηχάκια 25-30 πόντους μάκρους. Απού αυτά τα πηχάκια οι κάτου άκρες καρφώνουνταν ή δένουνταν σι ένα σανιδάκι 6-8 πόντους φάρδους κι πάχους 1-2 πόντους. Οι απάνου οι άκρες οι διμένες μι του σπάγγου λιγούσαν σισμέσα μι του χέρι κι του ανθρουπάκι ή ου καραγκιόξης έφκιαναν κουλουτούμπις.

23. Καραγκιόξη, Χατζηαβάτην, Μπαρμπαγιώργου κι τέτοια έφκιαναν οι τρανύτεροι κι μάζουναν απ' τα μικρότηρα τα πιντιγιά μινιά νγιό δικάρις, σι καμινιά αυλή, σκουντίντγια τη νύχτα κι έπιζαν τάχα καραγκιόξη.

✧ συνέχεια στην σελίδα 100

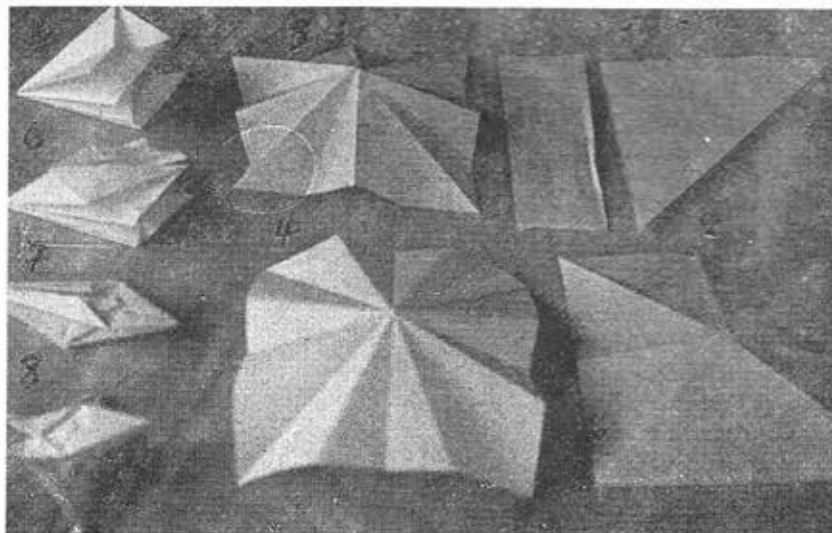
Φουτουγραφία 8 Πως γένητι η βάρκα

άλλα σκέδια μι ψαλίδι κουμένα. Σκιδιάζαν πρώτα μι μουλίβι ύστερνας τις έκουφταν (μαργαρίτες μαϊαντρουν κι άλλα σκέδια). Τ' ακολούσαν μι προυζίμι απ' την άκουφτη τη μιριά στις αράφεις. Τότι δεν είχειν πλαστικά. Τώρα καταργήθηκαν αυτά οι πιατοθήκες είνι ντουλάπια κλειστά.

18. Αστέρας για τα Χριστού γένονταν σαν κουτί μι καδρόνια καρφουμένα στους τέσσιρις τους κιουσέδες, απάνουθειό σι σανιδένια θάση 50 X 80 πόντους. Στη μέση απ' αυτήν τη θάση απού κάτου καρφώνουνταν ένα γιρό καδρόνι για να θαστιέτι ο αστέρας. Στις τρεις τις πλαινές κι στην απάνου την πλευρά ακουλιούνταν μι μπρουζίμι ακόλες λιπτές. Η αμπρουστινή πλιυρά ήταν ανοιχτή για να φαίνονται τα σκαλιστά απού τη γέννηση. Στα σανίδια αμπρουστά ακολνούσαν ένα χουντρό κουντό σπαρματσέτου,

σημα κι τις έσκαζαν μι χτύπημα για να θάξουν.

20. Πέτεινους ή πουλιά ή πουτήρι γένητι μι του χρυσό απού μπακέτου απού τσιγάρα, άμα του κουλουριάσεις στου ένα του δάκτυλου κι του τσακίσεις θέλει άμα ουλίγου μαστουρική.

Φουτουγραφία 9, Πως γένητι ου μπάκακας.

Γαλατόπιτα νηστίσιμη!

— Τί δα φάμι άντρα; ρουτάει ταχί-
ταχί η Λέγκου τούν
Αργύρη.

— Φκιάσι καμμιά
πίτα γιατί την αρ-
θύμησα. Γαλατόπι-
τα μί τρώγιτι.

Φεύγει στού μπα-
ξέ αυτός κί απου-

χιρνιέτι μί την πίτα η γυναίκα. Κουσκινίζει, ζυ-
μώνει, έρχιτι η ώρα για του σύδρασμα κί τότε α-
δουκιέτι που δεν έχει νέ γάλα, νέ αυγά... Κί δεν
είχιν καν κανέναν να στείλει να την ψουνίσουν.
Βγαίνει στην πόρτα να στείλει κάνα παίντγιου,
ψυχή δεν απατάζει. Όλα στου σκουλειό θρίσκουν-
ταν. Μί του να καρπαράει πάλι αχίρησιν ' απουλ-
νάει του προζύμι κί σκιάχτηκιν να μήν την ακου-
λήσει κί δε δ' αμπουρεί να του πλάση.

— Τί σικλιτίζουμε; συλλουγιέτι. Άς γένει δι-
χους γάλα η γαλατόπιτα. Δα τρίψου λίγου τυρί
κί δ' αρμυριστούμι κι' όλαν, να σαρκώσουμι.

Βάνει στούν ντέντζιρι λίγου νιρό θραστό, λιώ-
νει κί έναν κόμπου αλεύρι κί παλαγίζει τυρί. Μπιρ-
κιάτ θρέθηκιν ένα κουμματσιούλι. Έμ κακό μάτι
την αθάσκανιν; Δεν πρόφτασιν να του ακουμπήσει
στού τραπέζι, χράτς ρίχνητι η γάτα κί του αρπά-
ζει. Τώρα τί γένητι;

Πάλι θρήκιν του κουλάι η Λέγκου. Δα ρίξου
σί λέει πλειότιρου άλας κι' δ' αρμυρίσει.

Πλάθει όπους - όπους τα φύλλα που ακουλνού-
σαν, ρίχνει κί του σύδρασμα μέσα κί φουρνίζει του
σινί. Την ώρα που ξιφούρνιζιν να κι' ού άντρας
απ' του μπαξέ.

— Στρώσι να φάμι γιατί δε σι γλέπου απού πεί-
να.

Παίρνει να κόψει ού άνθρουπους, πού να κό-
ψει. Η πίτα τούθλου. Όλη είχαν γένει ένα. Δεν ξι-
χώριζιν φύλλου.

— Τί γαλατόπιτα κιουλτσιές είναι αυτή, Λέγκου;

— Έμ Σαρακουστί έχουμι Αργύρη κι' είπα να
τη φκιάσου νηστίσιμη!

Η ΝΑΝΑ Η ΜΑΡΙΓΙΑ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΙΤΟ ΤΗΣ ΑΡΙΑΔΝΗΣ

Με αυτόν τον πολύ χαρακτηριστικό τίτλο που παραπέμπει στο μυστήριο του λαβύρινθου, έγινε στη χώρα μας το Α' ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΥΤΙΣΜΟ.

Το συνέδριο οργανώθηκε από την Ελληνική Εταιρεία προστασίας Αυτιστικών Ατόμων από τις 13 έως 15 Ιανουαρίου 1995 στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στο συνέδριο πήραν μέρος και μίλησαν διακεκριμένοι επιστήμονες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Κάποιοι από αυτούς ήταν γονείς παιδιών με αυτισμό. Οι εισηγήσεις τους δεν ήταν μόνο θεωρητικές, αλλά είχαν τον πόνο, την αγωνία και τον αγώνα που μόνο οι γονείς μπορούν να νοιώσουν. Γιατί αυτοί είναι τα άτομα που αντιμετωπίζουν και θα αντιμετωπίζουν τις πολλαπλές δυσκολίες του αυτισμού σ' όλη τους τη ζωή.

Στόχος αυτού του άρθρου είναι η παρουσίαση των πιο σημαντικών αποσπασμάτων και πορισμάτων του συνεδρίου για τον αυτισμό.

Αυτό που όλοι οι ομιλητές υποστήριξαν και συμφώνησαν είναι ότι ο αυτισμός ΔΕΝ είναι!

- Σχιζοφρένεια
- Νοητική καθυστέρηση ή
- Κάποια ψυχογενής πάθηση.

Επισημάνθηκε ακόμα πως οι αιτίες που προκαλούν τον αυτισμό

δεν έχουν μέχρι σήμερα εντοπιστεί από την επιστήμη. Δεν γνωρίζουμε από που προέρχεται ο αυτισμός και ίσως περάσουν χρόνια ακόμη χωρίς να εντοπιστούν οι αιτίες. Έτσι αυτό που προηγεί-

Επιμέλεια:

**Αναγνώστου Ειρήνη
Ηλιάδης Στέφανος
Μαζαράκη Στέλλα**

ται τώρα είναι να οργανώσουμε και να δημιουργήσουμε εκπαιδευτικές και κοινωνικές παροχές γι' αυτά τα παιδιά/άτομα. Παράλληλα η επιστήμη θα συνεχίσει μέσα από έρευνες να εντοπίσει τις αιτίες που ευθύνονται για το σύνδρομο του αυτισμού.

Ας δούμε όμως τί είναι αυτή η μυστήρια πάθηση που την ονόμασαν αυτισμό.

Ο αυτισμός είναι μια πάθηση που αναγνωρίστηκε μόνο τα τελευταία 40 χρόνια σαν σύνδρομο. Ο Αμερικανός Ψυχίατρος Leo Kanner περιέγραψε πρώτος τα συμπτώματα και το ονόμασε αυτισμό. Τα τελευταία 15 χρόνια οι επιστήμονες έχουν δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον αυτισμό και έχουν γίνει αρκετές έρευνες στον τομέα αυτόν. Ακόμα οι γνώσεις όμως, και κυρίως στη χώρα μας, είναι περιορισμένες και χρειάζεται να μάθουμε πολλά ακόμα. Οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν δεί-

ξει ότι ο αυτισμός παρουσιάζεται συνήθως στα αγόρια και οι στατιστικές υποστηρίζουν ότι 15 με 20 άτομα στα 10.000 θα παρουσιάσουν συμπτώματα ή χαρακτηριστικά αυτισμού (NAS, 1994). Οι επιστήμονες που ασχολούνται μ' αυτό το θέμα υποστηρίζουν και συμφωνούν πως ο αυτισμός παρουσιάζει κάποιες συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Αγγλικής Εταιρείας Αυτισμού (NAS) που ιδρύθηκε και διατηρείται από γονείς, οι κύριες ιδιαιτερότητες είναι:

Το παιδί με αυτισμό,

- Δυσκολεύεται στις κοινωνικές σχέσεις
- Δυσκολεύεται στην επικοινωνία μέσω της ομιλίας
- Δυσκολεύεται στην ανάπτυξη του παιχνιδιού και της φαντασίας
- Αποφεύγει την αλλαγή στη ρουτίνα

Αναλύοντας τις ιδιαιτερότητες αυτές, ο αυτισμός χαρακτηρίζεται από τις ακόλουθες συμπεριφορές:

- Δεν έχει επαφή με το βλέμμα.
- Γενικά οι γονείς αισθάνονται ότι δεν έχουν επαφή με το παιδί,
- δεν τους γελάει
- δεν απλώνει τα χέρια για αγκαλιά
- δεν μπορούν να το παρηγορήσουν όταν κλαίει, δεν ξέρουν γιατί κλαίει
- δεν ανταποκρίνεται σε κανένα

κάλεσμα, δείχνει αδιαφορία σαν να μην είναι μαζί τους, φαίνεται απομονωμένο

— δεν συγκινείται. Το πρόσωπό του μένει ανέκφραστο. Δείχνει τις ανάγκες του χρησιμοποιώντας και δείχνοντας με το χέρι του μεγάλου

— έχει συμμετοχή μόνο όταν βοηθηθεί από άλλο άτομο, δεν παίζει με άλλα παιδιά

— έχει μονόπλευρη σχέση, παίζει με τα ίδια του τα χέρια

— Μερικά παιδιά μπορούν να κάνουν κάποια πράγματα πολύ καλά, άλλα τίποτα

— Κάνουν στερεότυπες κινήσεις π.χ. «φτερουγίζουν» ή χτυπούν τα χέρια τους, κουνιούνται ρυθμικά με όλο τους το σώμα. Μ' αυτές τις κινήσεις απομακρύνονται, χάνονται στον δικό τους κόσμο και μπορούν να συνεχίσουν γι' αρκετή ώρα έτσι

— Ευχαριστιέται με:

— κυλιόμενα αντικείμενα

— παιχνίδια που κάνουν θόρυβο

— μουσικά όργανα

— Έχει υπερβολικό φόβο. Πιθανόν να μη φοβάται επικίνδυνα πράγματα ή κάτι που φοβίζει ένα άλλο παιδί, αλλά μπορεί να πανικοβληθεί από έναν αριθμό (π.χ. το 5) ή από ένα χρώμα (π.χ. το πράσινο)

— Περίπου το 50% αυτών των παιδιών/ατόμων δε μιλάνε. Συνήθως το παιδί αργεί να μιλήσει

— Η ομιλία του παρουσιάζει ιδιαιτερότητες όπως ηχολαλία, μπερδεύει το «εγώ» με το «εσύ» παρουσιάζει την παπαγαλική μίμηση και άλλες διαταραχές στη χρήση του λόγου.

ΔΙΑΓΝΩΣΗ

Λόγω των πολλαπλών δυσκολιών που παρουσιάζουν τα παιδιά με αυτισμό, η διάγνωση απαιτεί πολλές γνώσεις από τον εξεταστή. Τα υπάρχοντα tests και οι

κλίμακες ανάπτυξης δεν αρκούν. Μια διάγνωση του αυτισμού απαιτεί και ένα πλήρες ιστορικό της ανάπτυξης του παιδιού, της συμπεριφοράς και της καθημερινής του ρουτίνας. Έγκαιρη και σαφής διάγνωση είναι απαραίτητη για τη σωστή αντιμετώπιση (Wing 1987, Rutter 1987).

Ο αυτισμός είναι ένα σύνδρομο και όπως όλα τα σύνδρομα τα συμπτώματα και τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν τα παιδιά είναι πολλά Ένα παιδί με αυτισμό μπορεί να παρουσιάζει όλα τα κύρια συμπτώματα ή κάποιο από τα συμπτώματα. Και τα δυο όμως ανήκουν στο σύνδρομο του αυτισμού. Η διάγνωση γίνεται κυρίως στον 36ο μήνα της ζωής του παιδιού (περίπου 3 χρόνων).

Διάγνωση σε μεγάλη ηλικία κλιμακώνει τις δυσκολίες για έγκαιρη αντιμετώπιση (Baron-Cohen 1988).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στο συνέδριο υποστηρίχτηκε ότι η πιο κατάλληλη εκπαίδευση για τα παιδιά με αυτισμό είναι μια ολοκληρωμένη αγωγή (εκπαίδευση, θεραπευτική αγωγή) σ' ένα διαμορφωμένο χώρο ειδικά για τις ανάγκες αυτών των παιδιών. Οι εμπειρίες τόσο στο εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα έχουν αποδείξει πως η ομαδοποίηση αυτών των παιδιών με άλλες κατηγορίες παιδιών με ειδικές ανάγκες δεν έχουν θετικά αποτελέσματα. Παρόλο που η κοινωνική (social) και συνυπαρξιακή (physical) ενσωμάτωση είναι ο στόχος για όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες, η εκπαίδευση αυτής της κατηγορίας, ατόμων λόγω ιδιαιτερότητας του προβλήματος, πρέπει να γίνεται σε ξεχωριστούς χώρους. Ο κύριος λόγος γι' αυτόν τον διαχωρισμό είναι γιατί ένα παιδί με αυτισμό παρουσιάζει

πολλαπλές ικανότητες και σγχρόνως πολλαπλές δυσκολίες και ανάγκες. Για να κατανοήσουμε τις ιδιαιτερότητες αυτών των παιδιών πρέπει ν' αποκτήσουμε μια πολύ στενή, καθημερινή και συνεχόμενη σχέση μαζί τους. Όλα γίνονται με τους δικούς τους ρυθμούς και νοοτροπίες. Μόνο έτσι μπορούμε να αγγίσουμε την απομονωμένη ψυχή τους. Η εκπαίδευση, η μάθηση, ακολουθεί μετά από αυτό το άγγιγμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ — ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Όπως σε όλα τα συνέδρια στο τέλος αποφασίστηκαν τα επόμενα βήματα που πρέπει να κάνει η χώρα μας στον τομέα του αυτισμού. Βήματα που στηρίζονται στην εμπειρία των ξένων συνεδρίων, από μακροχρόνια προγράμματα στη χώρα τους που είχαν θετικά αποτελέσματα - παραδείγματα για μίμηση - ή αρνητικά - παραδείγματα για αποφυγή.

— Την ίδρυση και δημιουργία Κέντρων Πληροφόρησης, διάγνωσης και υποστήριξης.

— Την ίδρυση τοπικών ενώσεων γονέων με την κατάλληλη υποστήριξη του κράτους και διαφόρων φορέων. Στο εξωτερικό ο τομέας του αυτισμού ήταν και συνεχίζει να είναι κύρια ευθύνη των γονέων.

— Πρόγραμμα εκπαίδευσης - επιμόρφωσης των εκπαιδευτών.

— Την δημιουργία σχολείων, κέντρων εκπαίδευσης, προστατευόμενων κέντρων κατοίκησης για το αύριο.

— Σύνδεση network για συνεργασία με τις χώρες της Ε.Ο.Κ.

— Ενημέρωση - επιμόρφωση των γιατρών, κυρίως παιδιάτρων, ψυχιάτρων, νευρολόγων, παθολόγων.

Σαν επίλογος. Παιδιά που ανή-

☛ συνέχεια στην σελίδα 102

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ

● Γενικά

Σεισμός είναι μια κατάσταση σφοδρής και ταχύτατης δόνησης μεγάλων ή μικρών τμημάτων του φλοιού της γης, που προέρχεται από εσωτερικά αίτια.

Αν σ' ένα παγκόσμιο χάρτη σημειώσουμε τα επίκεντρα των σεισμών, οι οποίοι γίνονται σε διάφορες περιοχές της γης, βλέπουμε ότι σχηματίζονται διάφορες ζώνες, που ονομάζονται σεισμικές ζώνες. Στις θέσεις αυτές η λιθοσφαιρα είναι σπα-

Του Δημήτρη Ζεγκίνη μαθητή Γυμνασίου

σμένη σε πλάκες, οι οποίες ονομάζονται λιθοσφαιρικές πλάκες.

Οι λιθοσφαιρικές πλάκες μετακινούνται πολύ αργά από δυνάμεις, που δρουν στο εσωτερικό της γης και δημιουργούν τους τεκτονικούς σεισμούς. Άλλα είδη σεισμών είναι οι ηφαιστιογενείς και οι εγκατακρημνισιογενείς και είναι συνήθως τοπικού χαρακτήρα.

● Ανίχνευση των σεισμών

Για να ανιχνευτεί ένας σεισμός, χρειάζονται κάποια όργανα, αυτά είναι οι σειсмоγράφοι, που είναι διάσπαρτοι σε διάφορες περιοχές για να ανιχνεύουν τους σεισμούς και να στέλνουν μήνυμα στους σεισμολογικούς σταθμούς.

Ο κεντρικός σεισμολογικός σταθμός του εργαστηρίου γεωφυσικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στεγάζεται στις Σαράντα Εκκλησιές.

Η σημασία του σεισμικού φαινομένου εξαρτάται από το βάθος της εστίας του σεισμού. Οι σεισμικές δονήσεις έχουν ελάχιστη διάρκεια. Μετά τον κυρίως σεισμό, ακολουθούν οι μετασεισμοί με μικρότερη ένταση και διαρκούν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Επειδή η ένταση των σεισμικών φαινομένων ποικίλλει, έχουν συνταχθεί κλίμακες, που επιτρέπουν την κατάταξή τους. Αυτές είναι η κλίμακα Ρίχτερ, η οποία έγινε από τον Τσάρλς Ρίχτερ το 1935 με βαθμούς 1 - 8 και η κλίμακα Μερκάλλι με βαθμούς 1 - 12.

Κάθε χρόνο στη γη συμβαίνουν 120.000 περίπου σεισμοί, που από αυτούς είναι οι:

100.000 γενικά αισθητοί	100 καστρεπτικοί
10.000 μέτρια ισχυροί	10 μεγάλοι
1.000 θλαθεροί	1 Παγκόσμιος

● Οι καταστρεπτικότεροι σεισμοί του 20ου αιώνα

Έτος	Τόπος	Νεκροί
1905	Κάνκρα (Ινδία)	15.000
1907	Τουρκεστάν	14.000
1908	Μεσσήνης και Καλαμθρία (Ιταλία)	80.000
1915	Αβεσσάνο (Ιταλία)	30.000
1920	Κάνσου (Κίνα)	180.000
1923	Τόκο και Γιοκοχάμα (Ιαπωνία)	143.000
1932	Κάνσου (Κίνα)	70.000
1935	Κέττα (Ινδία)	60.000
1939	Ερζιντζάν (Τουρκία)	23.000
1960	Αγαδίρ (Μαρόκο)	10.000
1962	Ζώνη Τεχεράνης (Ιράν)	10.000
1968	Βόρειος Κίνα	10.000
1970	Περού	50.000

● Οι σεισμοί στην Ελλάδα

Για να γνωρίσουμε τη σεισμική επικινδυνότητα του Ελλαδικού χώρου, είναι απαραίτητο να εντοπίσουμε με ακρίβεια τις σεισμικές ζώνες.

Οι κυριότερες ζώνες του βορειοελλαδικού χώρου είναι οι εξής: Η ζώνη που διέρχεται από τη Βουλγαρία, αλλά επηρεάζει και το δικό μας χώρο. Η Σερβομακεδονική που φαίνεται ως η πιο επικίνδυνη. Μια άλλη ζώνη που επηρεάζει τις δυτικές ακτές της Αλβανίας και της Βορειοδυτικής Ελλάδας. Η ζώνη της Θεσσαλίας, η Βορείων Σποράδων - Λήμνου, η Αγίου Όρους - Σαμοθράκης, η Οχρίδας κ.λ.π.

Η πιο ενεργός ζώνη του Ελληνικού χώρου είναι αυτή των Ιονίων νησιών. Έχει υπολογιστεί ότι κάθε 10 χρόνια η ζώνη αυτή δίνει σεισμό πάνω από 6,5 ρίχτερ. Ο μεγαλύτερος σεισμός έγινε στην Κεφαλονιά το 1953 και ήταν 7,2 ρίχτερ. Η ζώνη της Κρήτης είναι ενεργός Το 365 μ.Χ. στη ζώνη αυτή σημειώθηκε σεισμός 7,8 ρίχτερ με μεγάλες καταστροφές. Η ζώνη της Ρόδου - Καρπάθου έχει δώσει

ισχυρούς σεισμούς. Η ζώνη του Πατραϊκού - Κορινθιακού - Σαρωνικού, παρουσιάζει έντονη σεισμικότητα και είναι αυτή, που το 1981 έδωσε το σεισμό 6,7 ρίχτερ στις Αλκυονίδες. Η ζώνη της νότιας Πελοποννήσου θεωρείται αρκετά ενεργός και έχει δώσει καταστρεπτικούς σεισμούς, όπως της Καλαμάτας το 1986.

Η ζώνη των Κυκλάδων - Δωδεκανήσου έχει δώσει αρκετούς σεισμούς. Στις 9 Ιουλίου 1956 σημειώθηκε σεισμός 7,5 ρίχτερ και προκάλεσε μεγάλο θαλάσσιο κύμα στην Αμοργό (20 μέτρα) και στην Κρήτη (5 μέτρα). Η ζώνη του Ευβοϊκού - Μαλιακού κόλπου με το γνωστό ρήγμα της Αταλάντης, σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία το 426 π.Χ. έδωσε σεισμό 7,1 ρίχτερ, που προκάλεσε μεγάλες καταστροφές και μεταβολή του Σπερχιού.

● Ιστορικοί σεισμοί της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης

Στη σεισμολογία συνθίζεται να ονομάζονται ιστορικοί οι σεισμοί, που έγιναν πριν από τις αρχές του εικοστού αιώνα, οπότε είχαμε τις πρώτες καταγραφές από σεισμικά όργανα.

Γύρω στον 6ο π.Χ. αιώνα οι Έλληνες φιλόσοφοι συνέλαβαν τη φυσική σημασία του φαινομένου και ανέπτυξαν τις διάφορες φυσιοκρατικές θεωρίες τους, με τις οποίες προσπαθούσαν να εξηγήσουν τα αίτια και τον τρόπο γένεσης των σεισμών.

Οι πληροφορίες που έχουμε για τους ιστορικούς σεισμούς της Μακεδονίας, αλλά και της υπόλοιπης Ελλάδας, προέρχονται από τα κείμενα ιστορικών συγγραφέων και από επίσημα έγγραφα του Βυζαντινού Κράτους. Για την περίοδο της τουρκοκρατίας στην ελληνική επικράτεια, οι πληροφορίες για σεισμούς είναι ελάχιστες και είναι καταχωρημένες στα αρχεία που διασώθηκαν. Το κενό καλύφθηκε από τις ενθυμήσεις των μοναχών του Αγίου Όρους, που συνήθιζαν να καταγράφουν στο περιθώριο των Ιερών βιβλίων, κρατώντας έτσι ένα είδος ημερολογίου των σημαντικότερων γεγονότων της εποχής τους.

Ο αρχαιότερος γνωστός σεισμός της Μακεδονίας αναφέρεται από τον Ηρόδοτο και συνέβη στην Ποτίδαια της Χαλκιδικής το 479 π.Χ. Ο ιστορικός μας πληροφορεί ότι η πλημμύρα που επακολούθησε και που δεν είχε προηγούμενο, κατάστρεψε τα πλοία των Περσών που είχαν αγκυροβολήσει εκεί. Μετά από 500 χρόνια (52 μ.Χ.) γίνεται πάλι αναφορά σε σεισμό της Μακεδονίας, από τον Απόστολο Παύλο, ο οποίος ήταν στη φυλακή μαζί με τον

Σίλα. Ο σεισμός αυτός κατέστρεψε τους Φίλιππους. Το 597 μ.Χ. έγινε μια σειρά σφοδρών σεισμών και από την πυρκαγιά που επακολούθησε κατεστράφηκαν οι Φίλιπποι και άλλαξε η ροή του ποταμού Στρυμόνα στην Αμφίπολη. Ο ίδιος σεισμός προκάλεσε θλάξεις και στην Θεσσαλονίκη, που την ίδια νύκτα επολιορκείτο από τους Σλάβους.

Τον 6ο μ.Χ. αιώνα έγιναν τρεις σφοδροί σεισμοί στην Θεσσαλονίκη. Ο πρώτος ήταν δυνατός και «η πόλη κουνιόταν σαν τη θάλασσα. Τα περισσότερα σπίτια πήγαιναν και έρχονταν σαν καράβια σε τρικυμία, μέρη των τειχών έπεσαν και οι πύλες άνοιξαν». Καταστράφηκαν πολλά κτίρια της Ρωμαϊκής αγοράς, η οποία έχασε τη μνημειακή της μορφή και έγινε από τότε ανοιχτός χώρος. Επίσης προκλήθηκαν ζημιές στην Ροτόντα και την αψίδα του Γαλερίου.

Ο δεύτερος σεισμός έγινε όταν η Θεσσαλονίκη ήταν πολιορκημένη από τους βαρβάρους. Έπεσαν τα τείχη της πόλης και οι κάτοικοι βγήκαν από τα σπίτια τους και έτρεχαν στους δρόμους.

Ο τρίτος σεισμός ήταν μεγαλύτερος από τους προηγούμενους και μεγαλύτερης διάρκειας. Προκλήθηκε πυρκαγιά στον ναό του Αγίου Δημητρίου.

Ένας σεισμός το Φεβρουάριο του 896 κατέστρεψε τη Βέροια. Ένας άλλος που έγινε στη Θεσσαλονίκη στις 26 Φεβρουαρίου 1430, είχε προσεισμικές δονήσεις και προετοίμασε τους κατοίκους για τα ερχόμενα δεινά. Κατά το βυζαντινό ιστοριογράφο Ιωάννη Αναγνώστη, η πόλη επολιορκείτο από το Μουράτ, και ο σεισμός αυτός θεωρήθηκε κακό σημάδι.

Το 1677 σεισμός της Χαλκιδικής κατέστρεψε πολλά χωριά και μεταξύ αυτών και τα Βασιλικά Θεσσαλονίκης.

Στις 22 Ιουνίου 1759 ένας βίαιος σεισμός τάρaxε τη Θεσσαλονίκη. Το σεισμό αυτό κατέγραψε ο τότε Γάλλος Πρόξενος. Σε πολλά σημεία η γη είχε υποστεί ρογμές από όπου έβγαιναν αναθυμιάσεις. Το πρώτο τρίμηνο οι μετασεισμοί ήταν 20-22 την ημέρα. Σε επιστολή Γερμανού εμπόρου της εποχής με ημερομηνία 1.4.1761 αναφέρεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της πόλης είχε μεταβληθεί σε σωρό ερειπίων με πλήθος θαμμένων ανθρώπων κάτω από αυτά.

Ο επόμενος σεισμός έγινε στις 14 Ιουνίου 1864 στη Θεσσαλονίκη και τότε πολλά πέτρινα σπίτια και άλλα κτίρια έπαθαν ρωγμές. Ο τελευταίος σεισμός του 19ου αιώνα έγινε στη Δράμα, στις 30

Μαρτίου 1867 και γκρέμισε τα περισσότερα κτίρια της.

Τον εικοστό αιώνα η σεισμικότητα της Μακεδονίας ήταν υψηλή με ισχυρούς σεισμούς που έπληξαν κυρίως τη Θεσσαλονίκη και τη Χερσόνησο του Άθω (1902, 1905, 1923, 1932, 1947 και 1978). Ο σεισμός της Θεσσαλονίκης Ιούνιος (1978) ήταν

6,5 ρίχτερ και προσέβαλε τη πόλη με μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.

Οι τελευταίες δοκιμασίες της Μακεδονίας από τον Εγκέλαδο ήταν τον τελευταίο Μάιο, στις 4/5 με επίκεντρο την Αρναία και ένταση 6 Ρίχτερ και στις 13/5 με επίκεντρο τους νομούς Γρεβενών και Κοζάνης και ένταση 6,6 Ρίχτερ.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΥ 1910

✧ συνέχεια από την σελίδα 88

Παπαναστασίου Κωνστ.

Πιζάρος Δημ.

Πριβαρτένος Αναστ.

Τσότης Πέτρος

Σισαμέλαιου εξαγωγείς

Νικολάου Ευάγγελος

Πλατσούκας Νικόλαος

Χατζή Νότας Δημήτριος

Χριστίδου Αδελφοί

Τραπεζίται

Κούλης Γ.

Λόγγος Ιωάν.

Τσαρουχοποιοί

(Όρα Υποδηματοποιοί)

Υδρόμυλοι

Λόγγου - Κύρση - Τουρπάλη

Μπιλλή Αδελφοί

Μπιλλή Αναστ.

Τσιφλικίων καλλιεργηταί

Γιαμαλοί Αδελφοί

Κοκκίνου Αδελφοί

Λαπανίτζας Γεώργ.

Πλατσούκας Ν.

Πεχλιδάνου Αδελφοί

Χατζή Δημητρίου Αδελφοί

Υποδηματοποιεία

Αραμπατζής Στ.

Δανδάνης Γεώργ.

Δούτζης Εμμ.

Ζαχαρίας Α.

Κούλης Θεόδ.

Κραμμουδούσης Στέρ.

Μπιλιούρης Αδάμ

Πανά Αδελφοί

Σανταμόνας Ιω.

Σαράτσης Άγγ.

Υφαντήρια

(εργοστάσια υδροκίνητα μαλλίων, υφασμάτων και σαγιακίων)

Πεχλιδάνου και Λαναρά Αδελφοί

Χατζηλαζάρου και Σια

Φαρμακεία

Αρνής Φίλιπ.

Ελλ. φαρμακείον της φιλανθρωπικής Εταιρίας

Χρυσοχόοι

Κόλιου Αδελφοί

Καραμπατζιάς Κ.

Ωρολογίων πωληταί και

διορθωταί

Κοκκίνου Θωμάς

Παπαγιάννης Άριστ.

ΤΟΤΙ ΚΙ ΤΩΡΑ

✧ συνέχεια από την σελίδα 94

24. Έχου δυο πουλάκια πούνι απάνου στα κλαδάκια πέταξιν του ένα πέταξιν κι τ' άλλου, ήρθειν του ένα ήρθειν κι τ' άλλου.

Απανουθού στα νύχια απ' τα ντιγιό τα πρώτα δάκτυλα (τους δείκτες), ακουλουούσαν απού ένα χαρτάκι μι σάλι κι τα δείχνουν μούγκι αυτά (τα πουλάκια απάνου στα κλαδάκια). 'Υσταρνας δίπλουναν απού κάτου απ' την απάλαμη αυτά τα δάκτυλα κι έβγαζαν τ' άλλα ντιγιό τα μακριά τα μισκιά τα δάκτυλα που δεν είχαν χαρτάκια (πέταξιν του ένα,

πέταξιν κι τ' άλλου). 'Υσταρνας ξανάβγαζαν τα κρυμμένα δάκτυλα μι τα χαρτάκια (ήρθειν του ένα ήρθειν κι τ' άλλου).

25. Κουφιτί ρίχνουν ακόμι τις απουκριές ου ένας στον άλλου οι μικρότεροι, αμά όχι όπους παλιότιρα που ου δρόμους απού την πλατεία ίσιαμι τουν πιδικό σταθμό, γιόμουζειν ίσιαμι του γόνα κουφιτί.

26. Στριάκα-στρούκα έφκιανεις μι ένα χαρτί στινόμακρου απού τιτράδιου που του τσάκιζεις στις τέσσιρις τις άκρεις. Τις κάτου τις βαστούσεις μι του χέρι κι τις

απάνου τις δίπλουνις τις ντιγιό μαζί σιαμέσα τις αφήνεις ουλίγου λάμπαθις. Του τινάξεις μι δύναμι κι' έφκιανεις στράκα-στρούκα.

Μι τ' αυτά τα πιχνίντγια έπιζαν τα πιντιγιά τότε, ντιπ για ντιπ μπαντιγιαθά κι χουρίς να πιχιάνουν κι τόπουν στο σπίτι.

Τώρα τα σημιρινά τα πιχνίντγια, απ' τα βρέφα ακόμα, είναι ακριθά κι πιχιάνουν κι πουλίν τόπουν, έτσι που γιουμίζουν νουντάδες. Οι μάνεις έναν γκιρμέν πιχνίντγια μαζώνουν κάθι μέρα στου σπίτι, όντας συγιρίζουν.

ΔΥΟ ΝΕΟΙ ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΟΙ ΚΛΩΝΟΙ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΜΗΛΙΑΣ Μ. 9: RAJAM 1 (LANCER) ΚΑΙ RAJAM 2 (CEPILAND)

Ανάμεσα στα υποκείμενα μηλιάς της σειράς East Malling, τα οποία είχαν επιλεγεί στον Σταθμό Ερευνών του East Malling, της Αγγλίας στις αρχές του αιώνα μας, ξεχωριστή θέση κατείχε ανέκαθεν το υποκείμενο με την ονομασία E.M. 9 ή Μ. 9.

Η αξία του έγκειται στο γεγονός ότι προκαλεί στα δέντρα νανισμό σε μεγάλο βαθμό και πολύ γρήγορη είσοδο στην καρποφορία. Τα πλεονεκτήματα αυτά δοήθησαν στην εντατικοποίηση της καλλιέργειας της μηλιάς με την εγκατάσταση σπωρώνων πυκνής φύτευσης, οι οποίοι δίνουν υψηλές αποδόσεις

Του Γιώργου Συργιαννίδη

μέσα σε πολύ συντομότερο χρονικό διάστημα και μειώνεται επίσης σε μεγάλο βαθμό το κόστος των καλλιεργητικών εργασιών λόγω των χαμηλών δέντρων.

Από την πείρα όμως που αποκτήθηκε με την πάροδο των ετών, διαπιστώθηκαν και ορισμένα σοβαρά μειονεκτήματά του, κυρίως από τα οποία ήταν η έλλειψη ομοιογένειας λόγω ύπαρξης πολλών κλώνων και η μη καλή υγιεινή του κατάσταση, εξ αιτίας της γενικευμένης προσβολής του από διαφόρους ιούς.

Τα παραπάνω μειονεκτήματα ώθησαν τους επισημειωμένους ορισμένων χωρών στην έρευνα για την επιλογή νέων περισσότερο βελτιωμένων κλώνων μέσα από τους διαφόρους πληθυσμούς. Οι σχετικές έρευνες άρχισαν πριν από 25 περίπου χρόνια και είχαν σαν αποτέλεσμα την επιλογή 30 και πλέον νέων κλώνων, πιο γνωστοί από τους οποίους είναι ο αγγλικός Μ. 9 EMLA, ο Ολλανδικός Μ. 9 NAKB και δυο κλώνοι που επιλέχθηκαν στη Γαλλία με ονομασίες Rajam 1 (Lancer) και rajam 2 (Cepiland).

Κατωτέρω γίνεται σχετική περιγραφή για τους δυο γαλλικούς κλώνους, επειδή διάφοροι πειραματισμοί που έγιναν στη Γαλλία και Αγγλία έδειξαν σαφή υπεροχή έναντι των Μ. 9 EMLA και Μ. 9 NAKB.

Τα πιο σημαντικά πλεονεκτήματα των παραπάνω δυο κλώνων έναντι του παλαιού Μ. 9 συνίστανται στο ότι είναι απαλλαγμένοι από ιούς (Virusfree)

και η παραγωγή τους ανώτερη κατά 15 - 30%.

Μεταξύ τους παρουσιάζουν πολύ λίγες διαφορές. Ο Rajam 1 έχει λιγότερο ζωηρή ανάπτυξη, ενώ η παραγωγή τους είναι παραπλήσια.

Κατωτέρω περιγράφονται τα κυριότερα χαρακτηριστικά για καθ' ένα από τους κλώνους, σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών στη Γαλλία και Αγγλία:

RAJAM 1 (LANCER)

α) Γενικά χαρακτηριστικά:

- Ζωηρότητα: Μέτρια
- Μορφή δλαστού: Λεπτός
- Μεσογονάτια: Αρκετά μεγάλα
- Φύλλο: Μετρίου μεγέθους
- Ρίζες: Επιφανειακές εύθραυστες
- Λοιπά: Ευαίσθητο στην ξηρασία.

β) Συμπεριφορά στον σπωρόνα:

- Συγγένεια με ποικιλίες: Αρκετά καλή (Παρουσιάζει εξόγκωμα στο σημείο εμβολιασμού)
- Ζωηρότητα δέντρων: Μικρή (10 - 20% ανώτερη από το Μ. 9)
- Ταχύτητα εισόδου στην καρποφορία: Πολύ καλή
- Παραγωγικότητα: Καλή (15 - 30% ανώτερη από το Μ. 9)
- Χαρακτηριστικά καρπού: Μέγεθος ικανοποιητικό, βελτιώνει το χρώμα και την ποιότητα
- Προσαρμοστικότητα στο έδαφος: Μέτρια. Απαιτεί έδαφος γόνιμο με καλή στράγγιση

γ) Ικανότητα πολλαπλασιασμού:

- Με καταβολάδες: Καλή
- Με μοσχεύματα: Μέτρια
- Με μικροπολλαπλασιασμό: Μέτρια
- Συμπεριφορά στο φυτώριο: Κατά τον εμβολιασμό: Αρκετά καλή

δ) Ευαισθησία σε φυσιολογικές παθήσεις και παρσιτικές προσβολές:

- Εμφάνιση εξογκωμάτων και ριζών γύρω από τα γόνατα των δλαστών: Σε μικρό έως μέτριο βαθμό
- Έκπτυξη παραφυάδων: Μέτρια
- Αντοχή στην ασφυξία των ριζών: Μέτρια
- Αντοχή στο ασθέσιο (χλώρωση): Μέτρια
- Αντοχή στις χαμηλές θερμοκρασίες: Ευαίσθητο
- Ευαισθησία στη φυτόφθορα (ασθένεια του λαι-

- μού) Πολύ μικρή
- Ευαισθησία στη σήψη των ριζών (Armillaria): Μέτρια έως αρκετή
- Ευαισθησία στον βακτηριακό καρκίνο: Μέτρια έως αρκετή
- Ευαισθησία στη μοτόψειρα (Eriosoma lanigerum): Ευαίσθητο
- Ευαισθησία στις ιολογικές ασθένειες: Μικρή

PAJAM 2 (CEPILAND)

Σε σύγκριση με το προηγούμενο παρουσιάζει πολύ λίγες διαφορές, οι οποίες συνίστανται στα εξής:

- Έχει μικρότερα φύλλα και λεπτότερους δλαστούς
- Τα δέντρα αποκτούν ζωηρότερη ανάπτυξη κατά 10 - 30%
- Η εμφάνιση ριζών και εξογκωμάτων γύρω από τα γόνατα των δλαστών είναι μηδαμινή.

Και οι δυο κλώνοι θεωρούνται κατάλληλοι για πυκνές φυτεύσεις. Σε περίπτωση επαναφυτεύσεων συνιστάται η χρησιμοποίηση του Pajam 2, επειδή τα δέντρα αποκτούν ζωηρότερη ανάπτυξη. Είναι πάντοτε απαραίτητη η υποστήριξη των δέντρων.

Ας σημειωθεί ότι οι παραπάνω κλώνοι άρχισαν να χρησιμοποιούνται στη Γαλλία από το 1985. Λόγω των σοβαρών πλεονεκτημάτων τους ελπίζεται ότι η εισαγωγή και χρησιμοποίησή τους στη χώρα μας θα έχει καλά αποτελέσματα.

Βιβλιογραφία

1. Masseron, Al. et Roche L., 1993. Deux sélections de M.9 sans virus. L' Arboriculture Fruitière No 464, 1993, pp 26 - 29.
2. Tudeman H.M., 1954. Description of the E Malling apple rootstocks. Annual Report of the E. Malling Research Station, 1954, pp 64 - 66.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΙΤΟ ΤΗΣ ΑΡΙΑΔΝΗΣ

✧ συνέχεια από την σελίδα 97

κουν στο σύνδρομο του αυτισμού είναι παιδιά ανάπηρα, που χρειάζονται βοήθεια από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Είναι πολύ δύσκολο για τους γονείς να μεγαλώσουν ένα τέτοιο παιδί. ΤΙΠΟΤΑ δεν γίνεται αυθόρμητα, αυτόματα, ΟΛΑ πρέπει να τα μάθουν θήμα-θήμα. Και χρειάζονται βο-

ήθεια και υποστήριξη από όλους. Και αυτοί πρώτα άπλωσαν το χέρι τους, οργανώνοντας αυτό το συνέδριο στις αρχές μιας καινούργιας χρονιάς που φέρνει κάποιο φως στα άτομα με αυτισμό και στις οικογένειές τους στη χώρα μας.

Για περισσότερες πληροφορίες όσοι ενδιαφέρονται μπορούν να ε-

πικοινωνήσουν με τα γραφεία της:

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΥΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Αθηνάς 2 (2ος όροφος)

Αθήνα 105 51

Τηλ. (01) 3216550

FAX: (01) 3216549

Πρόεδρος: Χρήστος Αλεξίου

Για την περιοχή του Νομού μας μπορείτε να επικοινωνήσετε με τους, Κα Αλεξίου-Μαντζοπούλου Φιλίτσα, τηλ. 0331/95047
Κα Παπαδοπούλου Αναστ. τηλ. 0332/24.003.

Επιμελητές Κειμένου

Αναγνώστου Ειρήνη Ψυχολόγος. Επιστημονική Συνεργάτρια της Εταιρείας Ειδικό Δημ. Σχολείο Βέροιας.

Ηλιάδης Στέφανος, Δ/ντης Ειδ. Δημ. Σχολείου Νάουσας.

Μαζαράκη Στέλλα, Κοινωνική Λειτουργός, Ειδ. Δημ. Σχολεία Νάουσας - Βέροιας.

ΜΙΑ ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στο προηγούμενο τεύχος της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» Νο 70 έχει δημοσιευθεί στις σελ. 24 - 25 το άρθρο του Γ. Μοσχόπουλου «Η σχέση του Επισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου με τη Βέροια».

Θέλουμε να διευκρινήσουμε, ότι το πρώτο μέρος του άρθρου είναι περίληψη της ανακοίνωσης, με το ίδιο θέμα, του Γιώργου Χιονίδη στην Ημερίδα της Αλεξάνδρειας το 1994.

Η Συντακτική Επιτροπή

ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ ΑΕ

ΝΗΜΑΤΟΥΡΓΕΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ